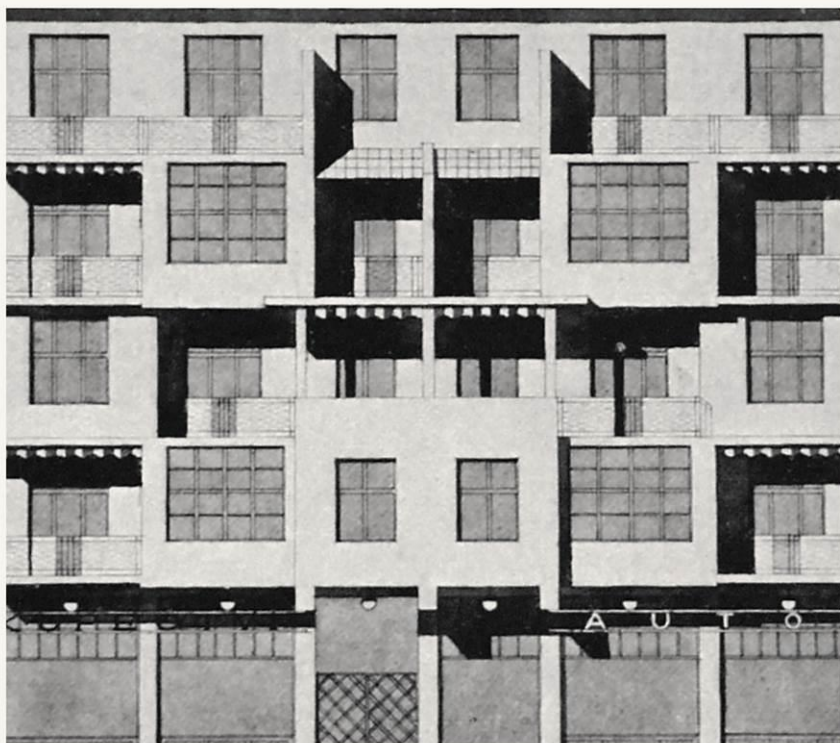


TRADIČNÍ MĚSTSKÉ
STAVITELSTVÍ
19. STOLETÍ A 20. STOLETÍ

23/10 24

2. ROČNÍK
KONFERENCE



ATELIÉR D / KATEDRA ARCHITEKTURY FAKULTY STAVEBNÍ ČVUT V PRAZE

Tradiční městské stavitelství 19. a počátku 20. století

Architektura a urbanismus 19. a 20. století

Traditional urban architecture of the 19th and early 20th century

Architecture and urbanism of the 19th and 20th century

Fakulta stavební ČVUT v Praze

Faculty of Civil Engineering CTU in Prague

Sborník konference byl vydán s podporou grantového projektu „Tradiční městské stavitelství 19. a počátku 20. století“ (č. **SVK 09/24/F1**) financovaného z programu Českého vysokého učení technického v Praze.

The conference proceedings were published with the support of the grant project "Traditional Urban Construction of the 19th and Early 20th Century" (No. SVK 09/24/F1) funded by the Czech Technical University in Prague.

Editor/Editor

doc. Ing. Klára Kroftová, PhD.

Grafické zpracování/Graphic

doc. Ing. Klára Kroftová, PhD.

Ing. arch. Nikola Puchelová

Tisk/Print

Repro Fetterle s. r. o.

Nám. Na Santince 2440/5, 160 00 Praha 6 – Dejvice

Vydavatel/Publisher

České vysoké učení technické v Praze

Fakulta stavební, Katedra architektury

ISBN 978-80-01-07350-6

Praha 2024

Recenzenti/Reviewers

Satrapa Ladislav, doc. Ing. PhD. – Fakulta stavební ČVUT v Praze

Nešvara PeterRNDr. – SG Geotechnika a.s., Praha

Ebel Martin, PhDr. PhD. – Národní technické muzeum v Praze

Stark Martin, Ing. arch. PhD. – Fakulta stavební ČVUT v Praze

Brus Vít, Ing. arch. – OSVČ architekt

Kroftová Klára, doc. Ing. PhD. – Fakulta stavební ČVUT v Praze

Samojská Kateřina, Mgr. PhD. – Národní památkový ústav



© Katedra architektury, Fakulta stavební ČVUT v Praze, 2024

Tradiční městské stavitelství 19. a počátku 20. století

Architektura a urbanismus 19. a počátku 20. století

23. 10. 2024 Katedra architektury Fakulty stavební ČVUT v Praze.

Místopis **B 168**

Hlavním tématem druhého ročníku konference je obnova a udržitelnost městské architektury 19. a 20. století, jejich jedinečných objektů a celků, které významným způsobem ovlivňují prostředí, ve kterém žijeme. Zaměření konference cílí nejen na památkově chráněné stavby, ale především na historické objekty a urbanistické celky, které nemají zvláštní právní ochranu. Jejich hodnota je jedinečná a je třeba ji vnímat jako nenahraditelnou součást stavebního dědictví. Současně jejich obnova patří k nejsložitějším úkolům, se kterými se projektant, architekt, památkář či stavební firma mohou potkat, protože každý necitlivý či neodborný zásah může způsobit nenávratné škody. I proto se obnova a údržba stávajícího stavebního fondu, jehož jsou realizace městského stavitelství významnou součástí, stává celosvětově předmětem zvýšeného výzkumného zájmu a měla by být v akademickém prostředí diskutována.

Na konferenci mohou být prezentovány výsledky výzkumu vědeckých pracovníků a doktorandů různých studijních programů, např. architektury, urbanismu, sociálních věd, ekonomie i dalších. Konference má za cíl vyvolat také mezioborovou diskuzi v rámci problematiky poznávání a péče o stavby 19. a 20. století.

Tematické okruhy:

- Tradiční materiály a řemesla.
- Významné realizace městské architektury.
- Stavebně technická a historická analýza objektů.
- Památková péče, obnova objektů a architektonických celků.
- Urbanismus a veřejný prostor

Tradiční městské stavitelství 19. a počátku 20. století

Architektura a urbanismus 19. a počátku 20. století

23. 10. 2024 Katedra architektury Fakulty stavební ČVUT v Praze.
Místopis B 169

PROGRAM

1. TRADIČNÍ MATERIÁLY A ŘEMESLA.

9:00 **ZAHÁJENÍ KONFERENCE**
doc. Ing. Klára KROFTOVÁ, PhD. | Kat. architektury FSv ČVUT v Praze

9:10 PhDr. Martin EBEL Ph.D. | Národní technické muzeum
POUŽÍVANÉ KRYTINY V TRADIČNÍM MĚSTSKÉM STAVITELSTVÍ

9:40 Ing. arch. Matěj BOHÁČ | Kat. architektury FSv ČVUT v Praze
REPASE PŮVODNÍCH TRUHLÁŘSKÝCH PRVKŮ VS. VÝROBA KOPIÍ

2. VÝZNAMNÉ REALIZACE MĚSTSKÉ ARCHITEKTURY.

10:00 Mgr. Kateřina SAMOJSKÁ | Národní památkový ústav
VILA JAKO STAVEBNÍ TYP.
K počátkům vilové architektury pražských měst a vznik prvních villegiatur v okolí Prahy v poslední čtvrtině 19. století

10:30 Ing. arch. Martin ŠNORBERT | Kat. architektury FSv ČVUT v Praze
ARCHITEKTONICKÉ A STAVEBNÍ INTERVENCE NA PRAŽSKÉM HRADĚ V 70. A 80. LETECH 20. STOLETÍ

COFFEE BREAK 10:50-11:15

11:15 Ing. Martin HORSKÝ, Ph.D. | Kat. hydrotechniky FSv ČVUT v Praze
KAMENNÉ PŘEHRADY PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ A JEJICH BUDOUCÍ UDRŽITELNOST

- 11:35 Ing. arch. Mgr. Josef HOLEČEK | Úst. teorie a dějin architektury FA ČVUT v Praze
MĚSTSKÁ FASÁDA: OBRAZ STAVEBNÍKA ČI STAVITELE?
Vývoj novoměstské výstavby na příkladu díla Františka Buldry

LUNCH BREAK 12:00-13:00

3. STAVEBNĚ TECHNICKÁ A HISTORICKÁ ANALÝZA OBJEKTŮ.

- 13:00 doc. Ing. Klára KROFTOVÁ, Ph.D. | Kat. architektury FSv ČVUT v Praze
**MOŽNOSTI OBNOVY MĚSTSKÝCH ČINŽOVNÍCH DOMŮ Z POHLEDU JEJICH TEPELNĚ
TECHNICKÝCH VLASTNOSTÍ**
- 13:30 Ing. arch. Stanislava ŠULCOVÁ, Ph.D. | Kat. architektury FSv ČVUT v Praze
**PODSTÁVKOVÉ DOMY Z 19. STOLETÍ V MĚSTSKÉ ZÁSTAVBĚ NA ŠLUKNOVSKU A
JEJICH NECITLIVÉ SOUDOBE INTERVENCE**

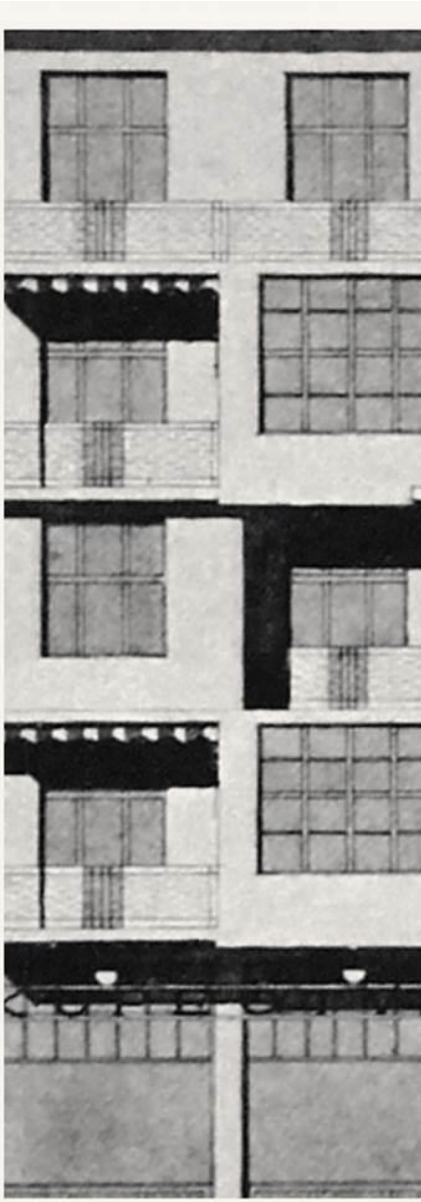
4. PAMÁTKOVÁ PÉČE, OBNOVA OBJEKTŮ A ARCHITEKTONICKÝCH CELKŮ.

- 13:50 Ing. arch. Kateřina TERAŮ VOŠKOVÁ, Ph.D. | Fak. arch. a dizajnu STU v Bratislave
AUTENTICITA PRI OBNOVE PAMIATOK A JEJ OVEROVANIE V PRAXI
- 14:10 Ing. arch. Sabina HAVRÁNKOVÁ | Kat. architektury FSv ČVUT v Praze
**ESTETICKÁ HODNOTA ARCHITEKTURY: VÝKLAD, METODOLOGIE A PŘÍPADOVÁ
ANALÝZA**
- 14:30 Ing. arch. Tadeáš SLAVKOVSKÝ | Kat. architektury FSv ČVUT v Praze
PRINCIPY BAREVNOSTI FASÁD 19. A 20. STOLETÍ – VLIVY A POUŽITÉ MATERIÁLY

5. URBANISMUS A VEŘEJNÝ PROSTOR.

- 14:50 Ing. arch. Alena KRUSOVÁ, CSc. | Národní památkový ústav
ÚVOD DO PAMÁTKOVÉHO URBANISMU
- 15:10 prof. Ing. arch. Jiří KUPKA, Ph.D. | Kat. urb. a územ. plánování FSv ČVUT v Praze
VZDÁLENÉ I BLÍZKÉ 19. STOLETÍ

UKONČENÍ KONFERENCE, DISKUZE, COFFEE



1. TRADIČNÍ MATERIÁLY A ŘEMESLA.

REFURBISHMENT OF ORIGINAL CARPENTER ELEMENTS VERSUS MAKING COPIES

REPASE PŮVODNÍCH TRUHLÁŘSKÝCH PRVKŮ VERSUS VÝROBA KOPIÍ

BOHÁČ, Matěj¹; KROFTOVÁ, Klára²

1: Katedra architektury Fakulta stavební ČVUT v Praze
matej@boha.cz

2: Katedra architektury Fakulta stavební ČVUT v Praze
Klara.kroftova@fsv.cvut.cz

Abstract:

The 19th-century townhouses, rich in ornate joinery, are an important part of Europe's architectural heritage. These elements, such as windows, doors and stair railings, made using traditional techniques, are not only functional parts of the buildings but also artistic artefacts. However, when restoring them, dilemmas often arise as to whether to preserve the original components by replicating them or replacing them with exact copies. Reprocessing involves sensitive repair with an emphasis on maintaining authenticity and original materials, which requires skill and is time consuming. On the other hand, making copies allows the use of modern materials and technology, which reduces costs and increases the life of the components, but at the cost of losing historical authenticity. This text examines the technical, economic and heritage aspects of both approaches and assesses their impact on the preservation of the historic value of buildings. The aim is to offer criteria for deciding when it is more appropriate to refurbish the original joinery elements and when to proceed with replacing them with new copies.

Keywords:

Joinery elements; traditional crafts; tenement houses; windows; doors; replica; copy; replica; 19th century; 20th century.

Abstrakt:

Městské činžovní domy z 19. století, bohaté na zdobené truhlářské prvky, jsou důležitou součástí evropského architektonického dědictví. Tyto prvky, jako jsou okna, dveře či schodišťová zábradlí, vyrobené tradičními technikami, představují nejen funkční součásti staveb, ale i umělecké artefakty. Při jejich obnově však často dochází k dilematům, zda zachovat původní komponenty repasí nebo je nahradit přesnými kopiemi. Repase zahrnuje citlivou opravu s důrazem na zachování autenticity a původních materiálů, což vyžaduje zručnost a je časově náročné. Na druhé straně výroba kopií umožňuje využití moderních materiálů a technologií, čímž se snižují náklady a zvyšuje životnost prvků, avšak za cenu ztráty historické autenticity. Tento text zkoumá technické, ekonomické a památkové aspekty obou přístupů a hodnotí jejich dopad na zachování historické hodnoty budov. Cílem je nabídnout kritéria pro rozhodování, kdy je vhodnější repasovat původní truhlářské prvky a kdy přistoupit k jejich nahrazení novými kopiemi.

Klíčová slova:

Truhlářské prvky; tradiční řemesla; činžovní domy; okna; dveře; repase; kopie; replika; 19.

století; 20. století.

ÚVOD

Městské činžovní domy z 19. století jsou nedílnou součástí kulturního a architektonického dědictví mnoha evropských měst. Charakteristickým rysem těchto staveb jsou bohatě zdobené truhlářské prvky – okna, dveře, okenice, případně i schodišťová zábradlí či jiné dřevěné součásti. Tyto dřevěné komponenty, vyrobené často ručně tradičními technikami, představují nejen funkční součásti staveb, ale i umělecké artefakty, které vypovídají o tehdejších životním stylu, estetických preferencích a technických možnostech truhlářů té doby. Při obnovách městských domů však často není uvažována historická hodnota zmiňovaných truhlářských a dalších drobných stavebních prvků. Přitom jejich autentické materiálové a řemeslné provedení tvoří důležitou součást hodnoty celé stavby.

Narážíme tedy na otázku: Jak s nimi v rámci oprav či rekonstrukcí zacházet?



Obr. 1 Detail repasovaných dveří, který ukazuje na působivost a měkkost detailu historických dveří. (foto Matěj Boháč)

Jedním z dilemat současné památkové péče je volba mezi repasí původních prvků a výrobou jejich kopií. Repase původních truhlářských prvků znamená jejich citlivou opravu a zachování co největší části autentického materiálu. Tento přístup klade důraz na kontinuitu původních technik a materiálů, které byly součástí stavební kultury dané doby. Na druhé straně stojí možnost výroby nových kopií, jež přesně replikují vzhled i funkci historických prvků, ale využívají současné materiály a technologie. Každý z těchto přístupů má své specifické výhody a nevýhody, které je potřeba důkladně zvážit.

Repase původních truhlářských prvků přináší nespornou výhodu v podobě zachování historické autenticity. Oprava dřeva, z něhož byly tyto prvky zhotoveny, a použití tradičních technik renovace napomáhá uchovat jedinečný vzhled, texturu i stopu, kterou na dřevu zanechaly roky užívání. Každý zářez, nerovnost či patina odkazují na dobu, kdy byly tyto prvky vytvořeny, a jsou cenným svědectvím o tehdejších stavebních postupech. Nicméně repase je časově i finančně náročný proces, který vyžaduje zkušené řemeslníky, znalost tradičních technik a často složitou logistiku při shánění dobových materiálů. Dalším problémem mohou být technické limity starého dřeva, které po staletích ztrácí svou pevnost a může vyžadovat doplnění nebo úplnou výměnu některých částí.

Na druhé straně výroba kopií představuje snazší a často levnější řešení. Zhotovení tvarově přesných prvků ale vyžaduje důkladný přístup a často výrobu speciálních nástrojů. Nové výrobky mohou lépe plnit požadavky na tepelnou či zvukovou izolaci, požární odolnost, pohodlnost užívání a podobně. Pro mnohé památkáře a architekty však tento přístup přináší riziko ztráty autenticity – i když vnější vzhled zůstane zachován, původní dřevo a historický kontext prvku jsou nenávratně ztraceny.

Kromě technických a estetických úvah je klíčové zvážit také památkovou hodnotu budovy jako celku. Repase původních prvků podporuje integritu stavby a její historický odkaz, zatímco výroba kopií může být kompromisem v případech, kdy je repase z různých důvodů nemožná nebo neefektivní. V obou případech je nutná citlivá spolupráce mezi památkáři, architekty a řemeslníky, aby byl nalezen ten nejvhodnější přístup s ohledem na charakter budovy a konkrétní prvky, které jsou předmětem obnovy.

Tento text se bude zabývat analýzou obou přístupů z hlediska technické náročnosti, finančních nákladů, dopadů na památkovou hodnotu budov i udržitelnosti do budoucna. Cílem je poskytnout hlubší vhled do problematiky obnovy historických truhlářských prvků a navrhnout kritéria, která mohou pomoci rozhodnout, kdy je vhodnější repasovat původní prvky a kdy přistoupit k výrobě jejich kopií.



Obr. 2 Příklady truhlářských prvků, kterých se dilema repase versus kopie nejčastěji týká. (Vlevo: domovní dveře v neobarokním stylu, Praha, vpravo: trojkřídlé okno s horní částí oddělenou poucem z konce 19. století, Praha). (foto Jakub Chaloupka, David Skála)

REPASE PŮVODNÍCH TRUHLÁŘSKÝCH PRVKŮ VERSUS VÝROBA KOPIÍ

K obnově nebo výměně původních truhlářských prvků, zejména oken a dveří, bývá přistupováno, protože ve svém stavu již plnohodnotně neplní svůj účel nebo nespňují náročnější požadavky na pohodlí užívání, technické parametry, nebo neodpovídají estetickým nárokům. Bývají nejen opotřebené běžným používáním a časem, ale často podstoupily i různé neodborné zásahy a úpravy, které jejich stav zhoršují.

Technické požadavky jsou v dnešní době odlišné zejména u vnějších prvků – původní okna či vnější dveře nemohou plnit současné požadavky na tepelnou izolaci a jejich náhrada je proto většinou spojená s výraznou změnou jejich provedení. U dveří v interiéru mohou být mezi technickými důvody k náhradě špatné doléhání, nevyhovující kování, požadavky na zvukovou izolaci či protipožární vlastnosti.

Argumentem pro nahrazení původních prvků kopiemi nebo odlišnými prvky bývá často (ale zdaleka ne vždy) finanční úspora, protože repase vyžaduje velké množství převážně ruční práce. Zvláště při obnově větších sérií prvků je pro řemeslníky snazší, a především pohodlnější nová výroba. U nově zhotoveného výrobku je i jednodušší garantovat určité vlastnosti.

K nákladům na repasi původních prvků přispívají mimojiné i povrchové úpravy – dveře a okna z dotčeného období bývaly typicky opatřeny olejovým / syntetickým nátěrem,

u nějž se s cyklickou obnovou počítá a je možné jej ze dřeva odstranit. Opalování starých nátěrů a úprava podkladů pro nový nátěr je však další ruční prací, které se v případě výroby repliky prvku částečně vyhneme.

Často je ale primárním důvodem k náhradě prvků omezená ochota stavebníků a řemeslníků repase provádět. Nebo pouze neznalost problematiky – chybějící povědomí o smyslu zachování původních prvků nebo neznalost možností, co a jak je ještě možné opravit.

MOŽNOSTI TRUHLÁŘSKÝCH OPRAV POŠKOZENÝCH PRVKŮ

Vlastnosti dřeva, coby přírodního organického materiálu, závisí na použité dřevině, způsobu růstu, hustotě vláken, poloze v kmeni při jeho zpracování a mnoha dalších hlediscích, se kterými musí řemeslník umět zacházet. Pochopení těchto vlastností, stejně jako konstrukčních principů truhlářských výrobků, ale umožňuje opravu i velmi silně poškozených prvků.

Chybějící a nevratně poškozené části mohou být doplněny novým materiálem technikou protézování, plombování či např. špánování. Kombinací klížení a truhlářských spojů lze docílit zcela jednotného vzhledu s okolním materiálem a obnovení původní pevnosti a funkce. Zejména pokud je prvek následně opatřen nátěrem, může být takový zásah zcela skrytý.

Obecně je vhodné používat materiál co nejpodobnější původnímu (dřevina, hustota a orientace letokruhů). Zvláště u exteriérových prvků je důležité dbát na kvalitu použitého dřeva z hlediska jeho odolnosti a trvanlivosti (pro okna typicky jádrové dřevo borovice atd.).

Vnější prvky mohou být napadené hnilobou, hmyzem, dřevokaznými houbami. Poškození je ale často lokální, způsobené např. zanedbanou údržbou nátěrů nebo zatékáním poškozeným sklenářským tmelem, a v malé vzdálenosti od zdroje poškození může být dřevo velmi zachovalé či úplně nedotčené.

Často je poškození způsobené předchozími neodbornými zásahy:

- úpravy rozměrů – podříznutí u podlahy, úpravy křídla a rámu při špatném doléhání, prostupy instalací atd.
- výměna kování – dobové zadlabací zámky měly jiné rozměry, při výměně docházelo k poškození (vylomení, rozštípání) poměrně tenké vrstvy dřeva na vnitřní straně dveří i dalších částí. Zadlabací zámky bývaly často násilným způsobem dodatečně osazovány i do tenkých dveří, u kterých se původně počítalo s použitím vnějších krabicových zámků.

Ve srovnání s výrobou kopie prvku má repase následující zásadní přínosy:

- zachování maximálního množství historického materiálu

- zachování autentického zpracování a profilace

ZACHOVÁNÍ HISTORICKÉHO MATERIÁLU

Zachování maxima původního materiálu je významné z hlediska celkové historické hodnoty stavby. I v případě zhotovení dokonalých kopií původních prvků se postupným nahrazováním částí stavby stírá její autentičnost.

Diskutabilní může být tento přístup v situacích, kdy již částečná náhrada prvků vytváří nelogický výsledek z hlediska tradičního řemesla. I v minulosti by často truhláři nahradili celou část, místo jejího složitého nastavování. Zvláště pokud je materiál viditelný (prvek není opatřen nátěrem) je ke zvážení, zda je důležitější hodnotou vnímání prvku z hlediska tradičního řemesla, nebo maximální zachování originální hmoty.



Obr. 3 Příklad okenního rámu, jehož spodní část je v důsledku poškození sklenářského tmelu silně napadena hnilobou. (foto Matěj Boháč)

K hodnotě původního prvku přispívá i jistá míra nedokonalosti, například stopy po nástrojích (ruční hoblování), dochované značky dlátem, vyražená čísla prvků, či pracovní nápisy tužkou na skrytých místech. I některé pozdější úpravy či opravy prvků mohou být zajímavou součástí historie.



Pomineme-li viditelné části, zásadním způsobem se liší, jakým způsobem jsou truhlářské prvky osazovány. Zárubně v dnešní době zhotovených kopií dveří jsou nejčastěji provedeny jako obložkové, narozdíl od dobových hrubých tesařských zárubní, které byly následně na místě opatřeny obložkami. Liší se například i kotvení oken, původní skoby (tzv. lavičnik nebo ponkajzna) často bývaly na některých místech i viditelné. Všechny tyto detaily společně tvoří historickou hodnotu stavby a jsou dokladem původních stavebních a řemeslných technik.

Obr. 4 Doplnění poškozených částí, vč. klapačky a okapnice. Původní dřevo v místě napojení je zcela zdravé. (foto Matěj Boháč)



Obr. 5 Jiný příklad lokálního protézování okenního rámu. (foto Matěj Boháč)



Obr. 6 Neodborně osazená větrací mřížka ve výplni dveří. (foto Matěj Boháč)



Obr.7 Oprava kazety vsazením nového dřeva v celé šířce. (foto Matěj Boháč)



Obr. 8 Oprava v místě osazení zadlabacího zámku. (foto Matěj Boháč)



Obr. 9 Kopie chybějícího prvku obložky dveří. (foto Matěj Boháč)



Obr. 10 Odrvrtaný otvor pro elektrickou krabici v obložce dveří. (foto Matěj Boháč)



Obr. 11 Oprava poškozeného místa. (foto Matěj Boháč)

ZACHOVÁNÍ AUTENTICKÉHO ZPRACOVÁNÍ A PROFILACE

Dodržení přesného tvarového řešení a profilace není v případě současné strojní výroby zdaleka jednoduché a samozřejmé. Zhotovení dokonalé kopie vyžaduje použití odpovídajících nástrojů, které musí mít zhotovitel k dispozici.

Důležitým aspektem je, že v dotčeném období konce 19. a počátku 20. století již existovaly a byly rozšířeny možnosti strojního obrábění dřeva. U masivní bytové výstavby se navíc prvky nebo jejich části opakují ve velkých sériích. Charakteristicky se tedy setkáváme se strojní výrobou, zahrnující frézování profilů dílů dveří, obložek, oken a rámců. Truhlářské spoje jednotlivých profilovaných dílů (rohy a příčky oken, rámy výplňových dveří atd.) byly zhotovovány dalšími nástroji, které tvarově musely odpovídat konkrétní použité profilaci. Použitý sortiment nástrojů tedy určoval všechny detaily trarového provedení.



a)



b)

Obr. 12 Příklad změny výrazu dveřní obložky v důsledku změny technologie: a) původní obložka dveří – profilace byla provedena strojně specialní tvarovou frézou; b) nepřesně zhotovená kopie – truhlář použil nástroje, které měl k dispozici. (foto Matěj Boháč)



a)



b)

Obr. 13 Příklad změny profilace dveřního křídla v důsledku změny technologie: a) původní profilace dveřního křídla; b) přibližná kopie zhotovená dostupnými nástroji. (foto Matěj Boháč)

Strojní výroba přesné kopie proto vyžaduje použití speciálních nástrojů, které odpovídají původní profilaci. Zakázková výroba tvarových fréz je běžnou praxí, ale je poměrně finančně náročná – vyplatí se jen při zhotovování většího počtu prvků. Navíc není úplně jednoduché původní profil přesně analyzovat, a tak se i u tímto způsobem zhotovených kopií setkáváme s drobnými odlišnostmi proti originálu.

Větší truhlářské firmy, které se na výrobu kopií zaměřují, mívají k dispozici poměrně široký výběr hotových fréz a není vyloučené nalezení tvarové shody u různých domů, zejm. vystavěných v podobném časovém období ve stejné oblasti.

Při zadávání výroby kopií v malém rozsahu často truhláři musí přistoupit k použití různých kombinací běžnějších fréz, kterými původní profilaci napodobují. Setkáváme se tak u hotového výrobku s různou mírou odlišnosti od původních tvarů, někdy postřehnutelných jen důkladným zkoumáním, často ale velmi zřetelných.



a) detail rohu původního okenního křídla;
b) přibližná kopie – truhlář neměl k dispozici sadu fréz pro vytvoření rohového truhlářského spoje na profilovaném výrobku. Profilace je zhotovena dodatečně na sesazeném křídle frézou s ložiskem, o čemž svědčí radius ve vnitřním rohu. (foto Matěj Boháč)

ZÁVĚR

Při rozhodování mezi repasí původních truhlářských prvků a jejich nahrazením novými kopiemi je nutné zvážit mnoho aspektů. Historická hodnota městských domů z 19. a počátku 20. století spočívá nejen v jejich celkové architektuře, ale i v autenticitě drobných detailů, jako jsou právě truhlářské prvky. Tyto detaily zhmotňují řemeslnou zručnost a estetické cítění minulých generací a představují hodnotu, kterou nelze plně zachytit pouhými replikami.

Repase přináší nesporné výhody v zachování autenticity a historické kontinuity. Autentické materiály, tradiční techniky opravy a drobné stopy po staletích používání představují jedinečnou kvalitu, kterou nové prvky nemohou nahradit. Prvky, jako jsou okna či dveře, jsou nejen funkční, ale jsou i svědectvím doby, ve které vznikly. I drobné nedokonalosti a neodborné opravy mohou přispívat k historické hodnotě stavby a stát se zajímavými odkazy na změny, které dům během svého vývoje prodělal.

Na druhé straně, výroba kopií může být vhodným řešením v případech, kdy technické požadavky, jako například tepelná izolace, nelze naplnit repasí původních prvků, nebo pokud je jejich stav natolik poškozený, že by repase byla neefektivní. Přestože je možné moderními prostředky vyrobit velmi přesné repliky, vždy je zde riziko, že se postupným nahrazováním historických prvků ztratí část jejich autenticity a jedinečnosti.

Zásadní otázkou, kterou by si stavebníci, architekti a památkáři měli klást, je, co konkrétní budova potřebuje a jakou hodnotu v ní původní prvky představují. Každý zásah by měl být pečlivě zvážen s ohledem na dlouhodobé udržení historické hodnoty stavby a zároveň respektovat její technické a estetické požadavky. Repase není vždy tou snadnější cestou, ale často je tím nejlepším způsobem, jak udržet odkaz minulosti živý i pro budoucí generace.

V kontextu současných výzev, jako jsou energetická účinnost a potřeba modernizace, zůstává otázka obnovy historických truhlářských prvků velmi aktuální. Volba mezi repasí a výrobou kopií není pouze technickým rozhodnutím, ale také otázkou zachování kulturního dědictví a respektu k řemeslné tradici, která nás obklopuje v městském prostoru.

BOHÁČ, Matěj, Ing. arch:

Department of Architecture, Faculty of Civil Engineering ČVUT, Czech Technical University in Prague.

Thákurova 2077/7, 166 29 Praha 6.

matej@boha.cz

He works at the Department of Architecture, Faculty of Civil Engineering and focuses on the topics of traditional arts and crafts, historical constructions and its renovation.

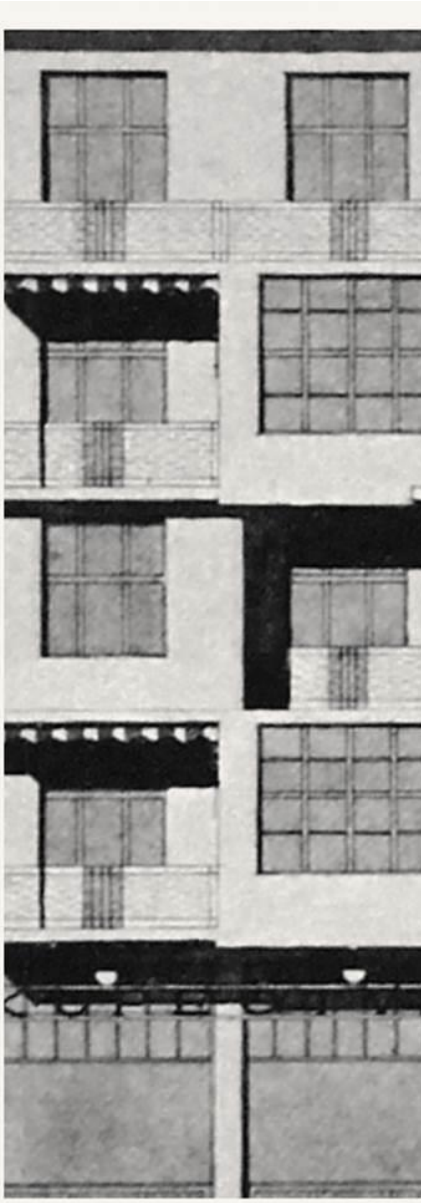
KROFTOVÁ, Klára, doc. Ing. Ph.D.

Department of Architecture, Faculty of Civil Engineering ČVUT, Czech Technical University in Prague.

Thákurova 2077/7, 166 29 Praha 6.

klara.kroftova@fsv.cvut.cz

She works as associate professor at the CTU in Prague – Faculty of Civil Engineering, Department of Architecture and focuses on the topics of historical constructions, restoration and conservation of historical monuments.



2. VÝZNAMNÉ REALIZACE MĚSTSKÉ ARCHITEKTURY.

VILLA AS A BUILDING TYPE.

On the beginnings of villa architecture in Prague cities and the emergence of the first villegiatur in the vicinity of Prague in the last quarter of the 19th century

VILA JAKO STAVEBNÍ TYP.

K počátkům vilové architektury pražských měst a vznik prvních villegiatur v okolí Prahy v poslední čtvrtině 19. století

SAMOJSKÁ, Kateřina

Oddělení dalšího vzdělávání, Národní památkový ústav
katerina.samojska@npu.cz

Abstract (in English):

This text was created based on the need to gather comparative material for research and subsequent cataloging of valuable historical villas in the village of Všenory near Prague (1860–1945), with particular emphasis on the early stages of residences built for summer living by Prague residents. The aim was to collect analogous examples from the surrounding areas of Prague in order to gain a deeper understanding of the initial phase of villeggiatura in Všenory, which marks the beginning of suburban villa colonies around Prague. The goal is to place the first summer villas built in Všenory from the 1860s into the context of the development of Czech architecture and social changes in the 19th century, with a focus on the architectural patterns and types used.

Keywords (in English):

Historic summer-house; villas in Prague; villa colonies; villegiatures in Prague; Prague surroundings

Abstrakt (v jazyce příspěvku):

Tento text vznikl na základě potřeby shromáždit komparační materiál k výzkumu a následné katalogizaci hodnotných objektů villegiatury v obci Všenory u Prahy (1860 - 1945), zejména s důrazem na prvopočátky zdejších rezidencí stavěných pro letní bydlení Pražanů. Cílem bylo shromáždit analogické příklady z pražského okolí a porozumět tak hlouběji počáteční fázi všenorské villegiatury, která stojí na počátku příměstských vilových kolonií v okolí Prahy. Cílem je zařadit první letní vily vznikající ve Všenorech od 60. let 19. století do kontextu vývoje české architektury a společenských změn v 19. století, s důrazem na použité architektonické vzory a typ.

Klíčová slova (v jazyce příspěvku, klíčová slova oddělená středníkem):

Historický letohrádek; vily v Praze; vilové kolonie; villegiatury v Praze; okolí Prahy

ÚVOD

Dosavadní studie spojují vznik městské a příměstské vily v našem prostředí s industrializací měst v 19. století a silícím ekonomickým vlivem měšťanstva a buržoazie. Výstavbu vil spatřují jako reakci na městský způsob života a manifestaci

úniku z městského průmyslového prostředí zpět do lůna přírody a příklonu ke zdravému životnímu stylu. Důraz je kladen na sociologické hledisko a v příměstské vile obklopené zahradou je spatřováno ideální útočiště pro idylický život moderní rodiny, výklad mnohdy směřuje až k fenomenologii architektury [1]). Sociologický aspekt vnímání moderní vily jakožto rodinného domu uvedl na scénu již Zdeněk Wirth ve své studii publikované ve zvláštním čísle časopisu Styl, kterou uvádí tvrzením, že problematika vily „je zpola rázu uměleckého a zpola sociálního“. Text vznikl v reakci na masové rozšíření vilové architektury na přelomu 19. a 20. století. [2]. Dílčí studie se pak věnují fenoménu neorenesanční vily. Jan Bažant vysvětluje vytříbenou stylovou formu prvních pražských toskánských vil jako dějiště stylizace bohatých průmyslníků do role antických patricií nebo italských velmožů. [3] Martin Horáček se zabývá zasazením české neorenesance do evropského kontextu dějin architektury z hlediska umělecko-historické analýzy. [4] Zásadní heuristická práce byla provedena a katagolizace vilové architektury podle doby vzniku a lokalizace byla shromážděna v edici Slavné vily. [5] Městská vila je zde pojímána především jako záležitost ve slohovém rozpětí od historismu a eklektismu druhé poloviny 19. století až po moderní architekturu 20. století. Specifickým typem, který má v našem prostředí k vilové architektuře formálně blízko, je typ pozdně barokní farní budovy, stejně jako typ sklářského domu, který se na přelomu baroka a klasicismu vyvinul v severních Čechách a byl popsán. [6]

Žádná z citovaných studií se ale nezabývá vývojem příměstské vily v našem prostředí a genezí tohoto stavebního typu ani pokusem o periodizaci vilové architektury. Vila jako stavební typ existuje od novověku jako nedílná (i když do poloviny 19. století minoritní) součást dějin české architektury. Snaha o únik do soukromí a idylického přírodního prostředí, vybudování bezpečného útočiště pro partnerský a rodinný život pro chvíle odpočinku od profesních povinností je fenoménem doprovázejícím architekturu v českých zemích od 16. století, doprovázená vytvářením vyhovujících typů rezidenční architektury. Přirozeně se v nejstarším období týká aristokratických špiček společnosti, od 18. století však čím dál více i intelektuálů a umělců, alespoň co se pražských měst týče. Fenomén tzv. druhého bydlení a vilové architektury tak nelze spojovat až s průmyslovým rozvojem měst v 19. století.

PŘEDZVĚST PŘÍMĚSTSKÉ VILY – ŠLECHTICKÉ LETOHRÁDKY A LUSTHAUZY ZA MĚSTSKÝMI HRADBAMI

Na počátku vývoje vily jakožto stavebního typu spatřujeme na našem území renesanční letohrádky a lusthauzy, jejichž výskyt souvisí s celkovou změnou životního stylu české a moravské šlechty po nástupu Habsburků na český trůn v roce 1526. Tento rok byl zároveň velkým mezníkem pronikání italských vlivů a umění do Čech. Habsburská imperiální stylizace, vědomé navazování na římské tradice – to vše znamenalo hlubokou proměnu životního stylu, který ochotně přijímala i česká aristokracie a později i měšťanské elity. Ferdinand povolal do Prahy italské umělce, kteří k nám přicházeli z regionu mezi Luganským a Comským jezerem. Proměna

životního stylu přinesla i nové nároky na bydlení z hlediska vyššího komfortu (zařízení, vytápění), ale také využitím okrasných zahrad, které se stávají nedílnou součástí rezidencí. V Praze vznikají v druhé polovině 16. století z iniciativy vládnoucí habsburské dynastie dva královské letohrádky – Belveder (1538-1563) a Hvězda (1555-1556), které přináší inovativní řešení těchto nároků ve středoevropském kontextu a jsou zároveň slohově čistými renesančními stavbami bez přímých dobových předloh v Itálii samotné. Novátorské je i záměrné zasazení do krajiny, často loveckých obor a zakládání komponovaných zahrad. Vznik Belvederu doprovázely rozsáhlé terénní a krajinné úpravy v okolí Jeleního příkopu, díky kterým vznikla platforma pro založení královské zahrady táhnoucí se podél celé jižní strany Pražského hradu. Letohrádek byl osově umístěn do čela této geometricky komponované zahrady na střední osu, přičemž návštěvník přicházející od bran středověkého královského sídla okrasnou byl před vstupem do letohrádku nejprve přivítán Zpívající fontánou. Na průčelí letohrádku se uplatnil motiv arkádového sloupového průčelí, které formou ochozu obíhá celou stavbu kolem dokola, obaluje jí jako grációzní krajkový plášť a dodává vzezření luthhauzu. Téma arkádového průčelí dokonce ve dvou podlažích nad sebou bylo nadále rozvedeno při adaptaci nedalekého loveckého zámečku v královské oboře na letohrádek (1678), který byl v 19. století přestavěn na místodržitelství letohrádek. [7]

Motiv venkovské italské vily v zahradě uvádí do našeho prostředí rožmberský zámček Kratochvíle. Objekt je obklopen stejně jako pražský Belveder geometricky uspořádanou zahradou s využitím vodních prvků (fontány, nádrže). Fasády se odráží od umělých nádrží, které vilu obklopují kolem dokola, jako by stála na umělém ostrově. Rafinované použití vodní prvků, stejně jako využití potenciálu kulturní krajiny (nedávno předtím Jakube Krčínem vytvořená struktura rybníků a hospodářských dvorů) [8], propojení exteriéru a interiéru, jsou kvalitami, které od této chvíle nepřestanou vilovou architekturu doprovázet. První renesanční letohrádky na našem území jsou soliterní kompaktní obdélné stavby, které obsahují část veřejnou reprezentovanou ústředním sálem, loggií nebo hodovní síní a část soukromou (komnaty, ložnice). Ačkoli sloužily pro špičky tehdejší společnosti, je zde jasná kromě potřeby sebe reprezentace a ubytování význačných hostů, snad ještě intenzivnější snaha o vytváření intimního prostředí pro aristokrata a jeho nejbližší, se soukromým vstupem do zahrad. Dodnes o tom vypovídá zachovaná výzdoba letohrádků: kurtoazní výjev znázorňující dvoření císaře Ferdinanda I. choti Anně na reliéfním terči na vnějším průčelí Belvederu nebo štuková výzdoba ložnice s dětskými výjevy na Kratochvíli, která svědčí o touze Viléma z Rožmberka přivést na svět potomka a dědice. [9] Ostatně i letohrádek Hvězda se složitým bludištěm komnat a chodeb nad hvězdovým půdorysem měl poskytovat úkryt společensky nerovnému manželskému svazku arcivévody Ferdinanda Tyrolského před zvědavými zraky veřejnosti. Zcela zjevnou je snaha uniknout alespoň na chvíli před vladařskými povinnostmi do idylického prostředí soukromé malé rezidence obklopené výsekem „idealizované“ přírody uzavřeného a odděleného od okolního světa vysokými zdmi zahrady. Na místě by byla úvaha metodologického rázu o rozlišení typu zámecké a vilové architektury.

Tato bude součástí výzkumu o všehorské villegiature. Prozatím lze snad zámek vnímat jako větší aristokratické sídlo, správní a hospodářské centrum panství s historickou kontinuitou rodu, zatímco vilu jako rodinnou rezidenci soukromého charakteru, jejíž místo výstavby je pečlivě vybráno s ohledem na přírodní a krajinné prostředí pro relaxaci. Stavebně lze prozatímně definovat vilu jako solitérní stavbu, u které se nerozvinul dvůr ani nádvoří a veškeré funkce jsou kompaktně soustředěny do obdélného kompaktního půdorysu jediného objektu bez bočních křídel či rizalitů.

Téma šlechtických příměstských letohrádků začalo být opět aktuální v polovině 17. století z iniciativy pobělohorské šlechty, která rozvíjí své stavební aktivity a staví si své rezidence na základě jmění získaného konfiskacemi. V Praze na území za malostranskou Újezdskou branou na břehu řeky, v místech někdejší proslulé středověké kartuziánské zahrady P. Marie, vzniká kolem roku 1650 letohrádek Jana Antonína Eggenberga. [10] Forma solitérně stojícího patrového domu, stojícího v čele pásu dlouhé zahrady (známé již od doby Belvederu v Královské zahradě) je obohacena o atypický prvek: polygonálním nebo polokruhovým zakončením jednoho z bočních průčelí. Alespoň pokud lze soudit z dochované ikonografie [11], protože objekt se do dnešní doby nezachoval. Velice podobný charakter formálně ještě čerpající z renesanční tradice (sdružená okna, iluzivní kvádrování nároží) vykazuje i další „pobělohorská“ stavba – venkovský letohrádek Kryštofa Rudolfa Bredy, postavený na jeho panství v bezprostřední blízkosti zámku Lemberk. [12] Ačkoli samotný hrad byl nedouho předtím Bredou nákladně modernizován na renesanční zámek, přesto se zdá, že zcela nenaplnil představu o ideální rezidenci. Lusthauzy doprovázející středověké hradní sídlo nacházíme jako architektonické téma již samotného vstupu renesance do českých zemí a tato dichotomie v ní zůstane už natrvalo přítomná (Belveder – Pražský hrad, letohrádek Bellarie – hrad Český Krumlov).

Téma příměstských letohrádků kontinuálně rozvíjeli i barokní architekti a jejich klienti. Inspirace přicházela jednak z prostředí Vídně, jejíž okolí hradeb začalo masivně rozvíjet po definitivním odražení tureckých útoků v roce 1683 a bylo konečně možné začít s rozvojem města za hradbami. Vznikla poptávka po drobných stavbách letohrádků a zahradních domků doprovázejících zřízení šlechtických zahrad na zrušených hradbách. Tématu se věnoval i u nás známý architekt Johan Fischer z Erlachu a řadu modelů a skic jeho zahradních architektur přinesla jeho nedávná retrospektivní výstava ve Vídni doprovázená publikací. [13] V jeho pojetí jsou drobné symetrické trojboké nebo čtyřboké stavby typu pavilonu, které působí jako stereometrická hra těles a jejich průniků. Praha nezůstávala za Vídní pozadu, i když se držela formálně tradičního schématu vily jako obdélného tělesa. Na přání Jana Václava Michny z Vacínova byla na pražském Karlově vystavěna v letech 1715-20 elegantní vila se zahradou a dvěma menšími bočními pavilony. Území Karlova, již za Karla IV. pojaté do hradeb Nového města pražského, sloužilo ale jako jakási prostorová rezerva pro budoucí rozvoj města až do poloviny 19. století zaplněná rozlehlými zahradami kolem středověkých klášterů a vinicemi. Stavba letohrádku později známého pod jménem Amerika je připisována Kiliánu Ignáci Dientzenhoferovi, krátce

po jeho návratu z Vídně a spojuje v sobě vídeňské inspirace s ozvuky francouzské vilové architektury. [14]

Stejně jako dolní část Nového Města pražského byla již od středověku pokryta zahradami také území za Újezdskou malostranskou branou na dnešním Smíchově. Výše na svazích Petřína pak bývaly vinice s roztroušenými objekty viničních usedlostí. Malebné prostředí vltavského břehu v předindustriální vyobrazuje pohled od Josefa Šembery z roku 1831. [15]

Na tomto místě vznikaly první letohrádky již v 17. století buď jako novostavby (Eggenbergův letohrádek) nebo přestavbou starších viničních usedlostí. V jistém slova smyslu tak lze území Smíchova za Újezdskou branou považovat za předzvěst prvních pražských vilových čtvrtí nebo villegiatur. Místo si zvolil pro stavbu své rodinné vily i Kilián Ignác Dientzenhofer. Letohrádek (později nazývaný po svých majitelích Buquoyka nebo Porthheimka) vznikl v roce 1728. [16] Sloužil nejenom jako letní rezidence, v dochozí vzdálenosti z pražské Malé Strany, ale také jako místo pro obchodní jednání s klienty, kterým zde architekt ukazoval svůj stavitelský um a také stavbu samotnou – tehdy po vzoru Vídně horkou stavební novinku – příměstskou vilu v zahradě.

Na rozdíl od novoměstské Michnovské vily se zde hlavní dějství vrcholně barokní fasády nerozhrává směrem do ulice, ale do soukromého prostoru zahrady, která se tehdy prostírala až k vltavskému břehu. Důraz na zahradní průčelí, malebně rozčleněného v duchu vrcholného baroka do mnoha hmot – bočních rizalitů a křidel, detailní výzdoba zahradního průčelí určeného pouze pro oči majitele a jeho hostů, to vše je novátorské a přímo rezonuje s vývojem vilové architektury v 19. století. Dientzenhoferova smíchovská vila byla svým způsobem průlomová. Ukazuje do budoucnosti nejen vyspělou architektonickou formou, ale také osobností stavitele a majitele vily. Poprvé se zde objevuje fenomén stavebníka a stavitele a developera v jedné osobě, který bude v 19. století stále častějším zjevem.

REKREAČNÍ CHARAKTER VINIČNÍCH USEDLOSTÍ V PRAŽSKÉ KRAJINĚ – NA POMEZÍ BAROKA A KLASICISMU

Pár desetiletí po vzniku Dientzenhoferovy vily nacházíme v pražském okolí (v dostupné vzdálenosti kočárem) nejen letohrádky aristokracie, ale také letní domy pražských měšťanů, především intelektuálů a umělců. Velkou roli sehrály někdejší stavby viničních domků a usedlostí přestavěné na pohodlné příměstské rekreační bydlení. [17] Už mapa smíchovských usedlostí pocházející asi z doby kolem roku 1713 [18] označuje celou řadu zde vyobrazených objektů termínem „villa“. Bezprostřední pražské okolí bylo velmi poničeno za války o rakouské dědictví (1740-1748), když válečná vřava pominula, nebyly zdejší vinice už obnoveny a stávající objekty se adaptovaly na venkovské usedlosti. Částečně si ponechaly zemědělskou funkci, ale byla zde i pohodlná obytná část, schopná kdykoli ubytovat rodinu a přátele majitelů, mezi které typicky patřili pražští právníci, lékaři nebo umělci. Ze zápisů městských

knih novoměstské kanceláře víme, že například měšťané Nového města pražského, zámožní řemeslníci či obchodníci, si kupovali statky v pražském okolí již v na přelomu 16. a 17. století, přičemž zemědělská produkce zásobovala nejen vlastní domácnost, ale sloužila jim i jako další zdroj příjmů. Podobným vývojem jako Smíchov prošly i další lokality v okolí Prahy jako Košíře, Hlubočepy, Libeň, Troja nebo Dejvice. Podrobný výzkum a statistiky z hlediska společenského statutu a počtu usedlostí s rekreačním charakterem v pražském okolí dosud zpracovány nebyly, ale jejich počet na sklonku 18. století a v první polovině 19. století dosahoval počtu desítek až stovek objektů. [19]

Příkladem takové proměny ze zemědělského objektu na rekreační může sloužit usedlost Bertramka v Košířích. Tu získal 1743 František Bertram, po kterém má nejen jméno, ale i současnou podobu. Dřívější viniční usedlost přestavěl mezi léty 1743-1763, kdy dostala svůj barokně – klasicistní vzhled s vnějším dvouramenným schodištěm předloženým dvornímu průčelí, zábradlím zdobeným typickou balustrádou s vykrojenými ovály a sallou terenou, sloužící i jako společenský salon, s přímým výstupem do horní partie zahrady. V této podobě koupili usedlost v roce 1784 hudebníci manželé Duškovi, kteří usedlost používali nejen pro společenská setkání svých přátel, ale také jako zkušebnu a koncertní salon. Opakovaně u nich byl hostem a komponoval zde Wolfgang Amadeus Mozart. [20] Také některé další smíchovské usedlosti (Bukvojka, Klamovka) byly v té době jakýmsi kulturními centry, kde se scházeli umělci, hrálo se divadlo, provozovaly hudební představení, nebo se dokonce odehrávaly schůzky svobodných zednářů. Co se týče společných formálních znaků těchto staveb, nacházíme u nich vnější předložené schodiště, průběžnou otevřenou verandu podél dvorního průčelí, poskytující přístřeší i při nepřízní počasí s typickou balustrádou prolomenou otvory mezi pilířky. Tuto podobu nalézáme u řady smíchovských a košířských usedlostí adaptovaných na sklonku 18. století pro rekreační účely (Hřebenka, Kotlářka). Pozornost je soustředěna, stejně jako u Dientzenhoferovy smíchovské vily, na zahradní (dvorní) průčelí a komunikaci domu se zahradou. Novým prvek je propojení interiéru s exteriérem prostřednictvím vnějších schodišť, otevřených logií a zastřešených verand.

EMPIROVÁ PŘEDMĚSTSKÁ PRAŽSKÁ VILA A OSVÍCENSKÉ PROJEKTY VEŘEJNÝCH PARKU

Paralelně s využitím starších viničních a zemědělských usedlostí jako příměstských vil pro letní bydlení vznikaly po roce 1800 na území budoucí velké Prahy již i novostavby klasicistních a empírových vil. Tyto již představují slohově čistý a vyhraněný typ. Nezřídka souvisí s prvopočátky turismu a s jejich vznikem se pojí parkové úpravy celých větších území. Takový účel měla zajímavá vila osvícenského reformátora a humanisty Josefa Ignáce Bučka situovaná postavená kolem roku 1800 v Bubenci. Buček zde v roce 1786 zakoupil rozlehlé pozemky a založil zde dnes již neexistující sady využívající přirozený potenciál zalesněné rokle s protékajícím potokem. [21] Na terénní hraně byla na vyvýšeném místě založena empírová vila s předsazeným

portikem ve formě tetrastylu, za kterým byl pro pohodlí výletníků zřízen sál s restaurací. Dnes již neexistující Bučkova vila stála na počátku vilové zástavby dnešní ulice Chitussiho v Bubenči, započaté o století později. Podobným filantropicky zaměřenou fundací ve stylu osvícenství byly i další realizované sadové a parkové úpravy: Wimmerovy sady na Vinohradech, okrasná zahrada Rosenthal v Karlíně nebo experimentální botanická zahrada Kanálka. Všechny tyto krajinářské počiny zanikly v souvislosti se vznikem pražských předměstí v 19. století s pravidelnou uliční sítí a souvislou zástavbou činžovními domy. Klasicistní vila postavená kolem roku 1824 na ostrově Štvanice, byla původně využívána jako restaurační podnik s tanečním sálem pro výletníky. [22] V patře snad bylo nabízeno ubytování, podobně jako Bučkova vila obsahovala restaurační i rezidenční část. Setkáváme se zde s důležitým fenoménem výletní restaurace, které budou podstatné i při zakládání příměstských villegiatur v poslední čtvrtině 19. století.



Obr. 1.: Bučkova vila v Bubenči (zdroj: <https://www.bubenec.eu/buckovy-sady/>)

Příkladem ryze rezidenčních klasicistních vil je vila zemského rady Karla Emanuela Richtera na Klárově, stavěná po roce 1832 [23], vila chirurga a později velkostatkáře Karla Lumbeho na Hradčanech z roku 1852 nebo asi nejnámější klasicistní vila – letohrádek Kinských. Vila sloužící jako letní sídlo hrabat Kinských byla postavena v letech 1827-31 podle návrhu dvorského architekta J. Kocha na pozemcích bývalých vinic na úpatí Petřína skoupením pozemků čtyř původních usedlostí na svahu pod Petřínem. Současně byl vybudován i rozlehlý anglický park, jehož součástí byla i

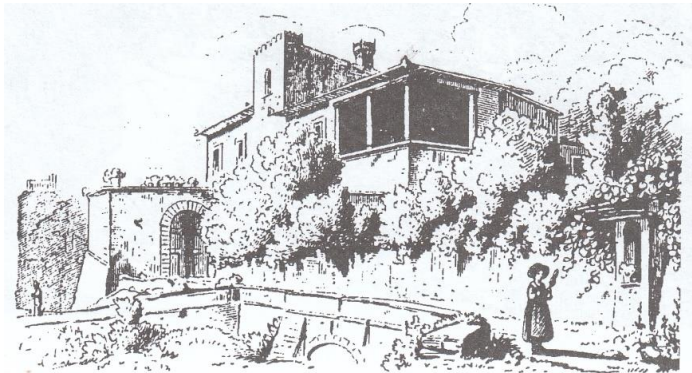
švýcárna a skleník. Na konceptu zahrady pracoval zahradní architekt Friedrich Wünscher a knížecí zaměstnanec a botanik Franz Xaver Höhnel. [24] Není bez zajímavosti, že v těsné blízkosti existovala starší jezuitská botanická zahrada s pavilonem, založená na tradici a snad i pozemcích již zmiňované slavné kartuziánskou zahradu P. Marie, jež byla součástí kartuziánského kláštera ze 14. století. Kontinuita zahradního – rekreačního využití území – měla na pražském Smíchově dlouhou tradici a lze ji očekávat na dalších místech některých místech velké Prahy na místě budoucích vilových zahradních čtvrtí.

NEORENESANČNÍ VILY PRAŽSKÝCH PRŮMYSLNÍKŮ – OZVUKY TOSKÁNSKA NA PRAŽSKÝCH VINOHRADĚCH A V LIBOCI

Na přelomu 60. a 70. let 19. století přichází zcela nový impuls ve stylu pražské vilové architektury. Skupina bohatých pražských průmyslníků a obchodníků jednoznačně ztotožňuje své podnikatelské schopnosti a rostoucí politický vliv s tradicí italských renesančních velmožů [25] a známi tvůrci české neorenesance pro ně vytváří slohově čisté italizující vily, které v pražském prostředí dozrívajícího klasicismu působí velmi progresivně. Od sedmdesátých let 19. století se tak ustaluje podoba příměstské neorenesanční vily, vlastně první jednotící styl, který doznal větší produkce. Nebyla to ostatně pouze zvláštnost Čech, toskánský nebo florentinský styl byl v období historismu oblíbený po celé Evropě. A nebyla to jen výsada Prahy. Neorenesanční vily, i když více klasických forem, si staví příslušníci bohaté buržoazie i v dalších českých průmyslových centrech a městech, která se v té době dynamicky rozvíjela (Liberec, Šumperk, Olomouc). Stejně jako v Praze se zde v polovině 70. let začínají vily seskupovat do prvních souborů a vznikají tak zárodky prvních vilových čtvrtí.

Na počátku této formální skupiny, kterou do značné míry předznamenává, stojí Lipmannova vila v pražské Bubenči, jeden z prvních příkladů florentinského stylu. Vila sloužila bankéři Josefu Lipmannovi, který byl politicky činný (byl radním za Staré Město Pražské). [26] Spolu s Ignácem Ullmannem ji projektoval Antonín Barvitiis, který zde zúročil nedávné italské zkušenosti a s vědomí významu této stavby, publikoval odůvodnění použité slohové formy v dobovém tisku. [27] Asymetrii v kompozici hmot a půdorysu chápal jako výraz tvůrčí svobody. Právě ve svobodném a tvůrčím použití renesančních forem a v odklonu od symetrie a přísných slohových kánonů je nutno vidět počátek modernistických tendencí v architektuře. Na stavbě samotné spatřujeme řadu detailů, které jsou typické i pro všensorské vily z první fáze výstavby zdejší villegiatury. Na nároží je umístěna věž s otevřenou arkádou v patře, která má připomínat zvoničky italských goticko-renesančních usedlostí. Na střeších o nízkém sklonu jsou umístěny větrné korouhvičky. Výzdobný aparát fasád zahrnuje nárožní bosáže, omítkové pásování, polokruhově zaklenutá okna a průběžné vlysy zdobené malbou nebo sgrafitem. Italská inspirace k Lipmannově vile bývá spatřována nikoli v palladiánských vilových kompozicích, které jsou přísně symetrické, nýbrž v malebných usedlostech na toskánském venkově [28], jejichž půdorys i obrys je nepravidelný a členitý jako výsledek rostlého postupného stavebního vývoje. Snaha o hravou revokaci slunného Toskánska byla snad poněkud záměrná a umělé

komponovaná, přesto nepostrádala jistý půvab, kterým dokázala v následujícím desetiletí oslovit řadu stavebníků budoucích příměstských letních vil v okolí Prahy.

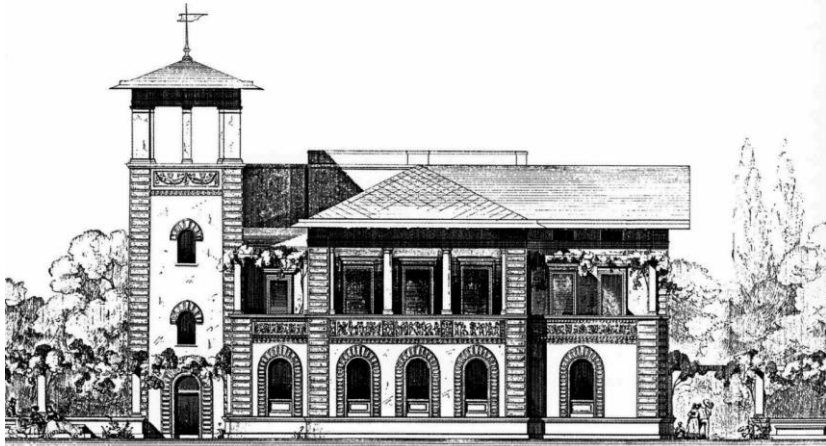


Obr. 2.: Toskánská vila (zdroj: Bažant J. *Pražské vily Pod křídly Míla. Eseje o pražské neorenesanci v druhé polovině 19. století*, Praha: Koniasch Latin Press; 1994: 130 / Kresba: Jan Bažant)

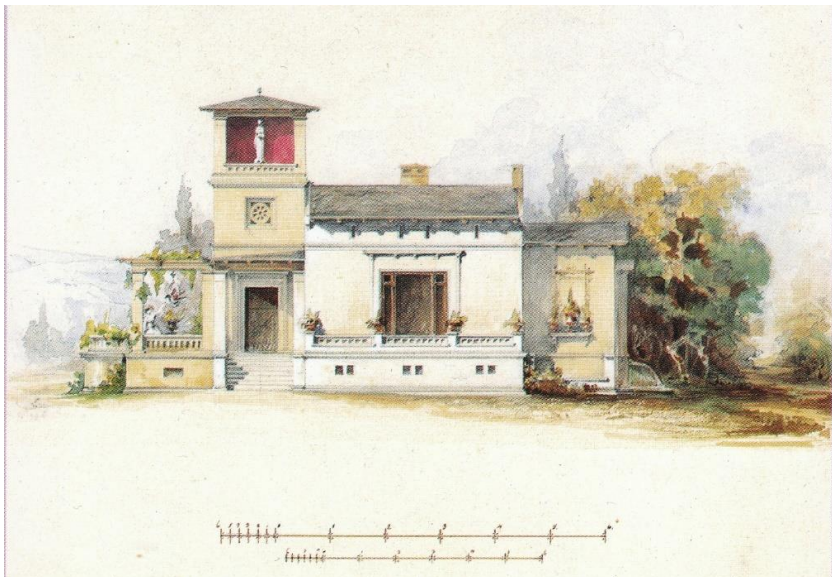
O málo mladší je Grobeho vila na Vinohradech, kterou tentokrát projektoval Antonín Barvitiuss s Josefem Schulzem a která představuje docela jiný formální svět neorenesance tíhnoucí k mnohem více tradičním formám a monumentalitě. Vystavěna byla na pozemcích bývalé viniční usedlosti Horní Landhauska v letech vystavěná v letech, 1870-1874. Stavebník vily Mořic Gröbe se vypracoval z pouhého příručího a prokuristy až na společníka firmy Lanna a stal se osobním přítelem Vojtěcha Lanny. Získal velké jmění, skoupil a reguloval rozlehlé pozemky na území budoucích Vinohrad a založil zde velký park, dnešní Havlíčkovy sady. Splnil si svůj sen o výstavbě velkého rodinného sídla, které navazuje na aristokratické vzory. [29] V budoucích vilových koloniích nebude pro tak monumentální stavby místo a jejich vývoj se bude ubírat směrem k intimnějším a hravějším formám florentinského nebo alpského stylu.

Schubertova vila v Liboci z roku 1875 je dnes bohužel opuštěná a hrozí jí postupná devastace. [30] Projektovaná byla pro pražského právníka a politika Eduarda Schuberta. Autorem projektu byl stavebníkův syn architekt, který studoval u Theophila Hansena a Gotfrieda Sempera a studium zakončil pobytem v Itálii v roce 1870, odkud si přivezl čerstvou inspiraci pro svoji pražskou vilu. Libocká vila je snad nejčistší ukázkou módního florentinského nebo toskánského stylu se všemi jeho náležitostmi: rozeklanou malebnou siluetou, skupením hmot, věží s nízkou stanovou střechou a korouhvičkou, otevřenou loggií v patře. Autorem kartin pro sgrafita pod loggií byl projektantův starší bratr Victor Schubert von Soldern. Motivem sgrafitové výzdoby byly alegorizující „*tři časy roční, jež měšťáci tráví v letohrádkách*“. [31] Typický barokní námět čtvera ročních období je zde transformován s nadsázkou a

humorem. Prvek humoru a hříčky, ostatně spojený s novověkými letohrádky od jejich počátku, zde znovu ožívá ve spojení s novou klientelou a je všudypřítomný v interiérové výzdobě Lannovy vily v Bubenči z let 1870-1872. [32]



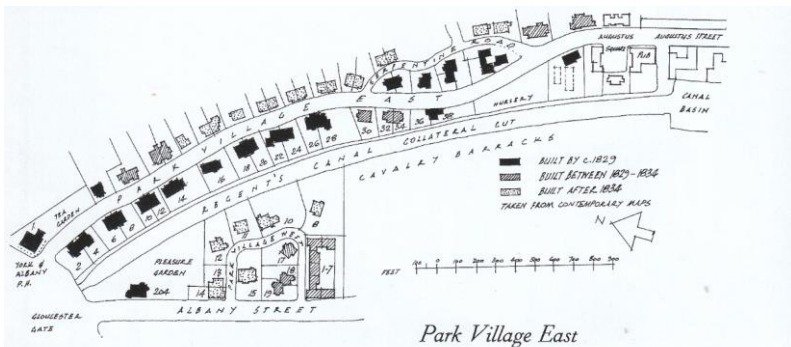
Obr. 3.: Schubertova vila v Liboci (zdroj: <https://www.slavnevily.cz/vily/praha/schubertova-vila>)



Obr. 4.: Antonín Barvitius. Skica vily ve florentinském stylu (zdroj: Bažant J. Pražské vily Pod křídly Mika. Eseje o pražské neorenesanci v druhé polovině 19. století, Praha: Koniasch Latin Press; 1994: 130)

VZNIK PRVNÍCH VILOVÝCH KOLONIÍ – OD SOLITERU K SOUBORU

S prvním pokusem o založení vilové čtvrti – villegiatury – se setkáváme v Londýně v první čtvrtině 19. století, je spojen se jménem architekta Johna Nasha. Tento architekt, odpovědný za vzhled velké části Londýna navrhoval i zástavbu kolem Regent's Park. Na okraji tradiční zástavby činžovními klasicistními domy navrhl novinku – dva vilové soubory (Park Village East a Park Village West) po stranách umělého kanálu Regent's Canal. Otevřené schéma tohoto novátorského urbanistického souboru předznamenalo další vývoj vedoucí až ke konceptům zahradních měst. Došlo k přelomovému vnímání v tom smyslu, že i vila umístěná v dostatečné vzdálenosti od další vily může svým majitelům přinést stejnou kvalitu bydlení v přírodním prostředí jako soliterní rezidence. Důležité bylo umístění u vodního toku podél souběžně vedoucí cesty.



Obr. 5.: Park Village East v Londýně. Urbanistický koncept a dobový pohled (zdroj: Švácha R. Slavné vily středočeského kraje. Praha: Foibos Books; 2010, 315 p.)

U nás začaly první vilové soubory vznikat na přelomu 60 a 70. let 19. století. V Praze nejprve na západním okraji historického města za hradbami, v Bubenči a Liboci a v podstatě souběžně i v pražském okolí, v přírodních turisticky oblíbených lokalitách dostupných po železnici: Roztokách, Všenorech a Senohrabech.



Obr. 6.: Všenorská villegiatura na počátku 20. století (zdroj: Obecní knihovna ve Všenorech. Sbírká pohlednic)

První etapa zástavby vilové čtvrti v Bubenči spadá do let 1870-1897, kdy vznikly první neorenesanční vily při dnešní ulici Pelléova: Lannova, Petschkové, Pelléova a tzv. Potůčkovy domy [32] rozestavěné v poměrně velkorysých vzdálenostech podél třídy přímo navazující na novou Chotkovu silnici, stoupající v serpentinách od malostranského Klárova až na Špejchar. Jedzila tu první koněspřežka, která spojila pražské historické centrum se Stromovkou se zastávkou v místě dnešního dejvického nádraží, později součástí Buštěhradské dráhy Dobrá dopravní obslužnost, přímé spojení s centrem Prahy, zelené prostředí na horní úrovni vltavské terasy u cesty vedoucí ke Stromovce, to vše zakládalo skvělý potenciál budoucí rezidenční vilové čtvrti.

Důležitým impulsem pro vznik vilové kolonie v Roztokách u Prahy se stala výstavba pražské drážďanské dráhy v roce 1851, která propojila oblíbenou lokalitu Tichého údolí s Prahou. V roce 1861 zde koupil pražský advokát a politik František Augustin Brauener objekt bývalého mlýna, který se stal centrem společenského života a krystalizačním jádrem zdejší villegiatury. Zásahu o rozvoj villegiatury měl majitel roztockého panství Josef Leder (od 1839), který umožnil parcelaci pozemků a vystavěl poblíž potoka s výhledem do údolí zahradní restauraci V háji. Zástavba Tichého údolí se rozvíjela podél hlavní komunikace souběžné s potokem. Nejstarší skupinu tvoří

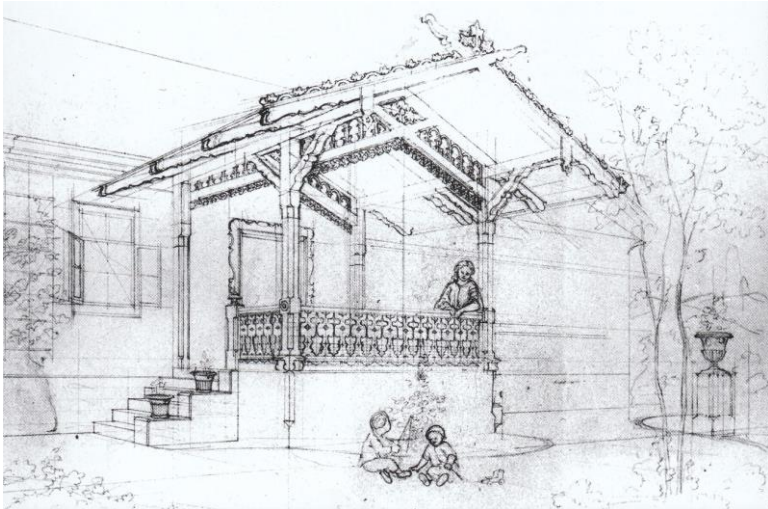
trojice rezidenčních vil čp. 97, 98 a 99 obklopená velkými zahradami, kterou projektoval v roce 1874 stavební inženýr Antonín Rosenberger. [33] Formální pojetí zdejších vil je odlišné od florentinského a neorenesančního stylu pražských vil. Klasicizující neorenesanční tvarosloví je zde kombinováno s prvky tzv. alpského nebo švýcarského stylu. K typickým znakům patří dřevěné prvky, které romanticky doplňují klasické členění fasád: dřevěné verandy s vyřezávanými prvky, vysuté střešní krokve s motivem akroterií, podstřešní dřevěné kříže ve štítech, dřevěné vstupní portiky a zábradlí.



Obr. 7.: Ukázka nejstarší vrstvy vilové zástavby v Senohrabech (zdroj: Kašpar V. Senohraby na dobových pohlednicích a fotografiích. Senohraby: obec Senohraby; 2016)

Tento alpský styl byl oblíbený u turistických chat a penzionů a uplatnil se i ve výstavbě lázeňských domů. Příkladem mohou být vilové lázeňské domy stavěné na severním zalesněném svahu nad kolonádou, charakterem připomínající výstavbu první fáze roztocké i všensorské villegiatury. Obdobný charakter vykazují i první vily vystavěné v rámci první vilové čtvrti na Nové ulici v Olomouci, západně od městského centra z iniciativy místního politika a žurnalisty Wilibalda Müllera. Ten zde chtěl po vzoru Vídně vystavět moderní obytnou čtvrť. Stavitel Johann Aulegk rozparceloval území na devět čtvercových a trojúhelníkových bloků určených pro rodinné a činžovní domy a vyšel přitom z regulačního plánu městského stavebního úřadu z roku 1885. K nejstarším domům zbudovaným v režii Společnosti patřila právě vila Willibalda Müllera vystavěná na půdorysu písmene T, kombinující klasicistní tvarosloví s dřevěnými detaily v alpském stylu. Podobný charakter má ještě několik sousedních objektů, plánovaná úřednická čtvrť s vzorovými vilovými domy však zůstala torzem

původního záměru. [34] Regulační plán Šumperka z roku 1872, jehož autorem je Franz Oesterreicher, položil základy pravidelné uliční sítě jihovýchodně od centra a propojil je s nově vybudovaným nádražím. Od sedmdesátých let zde vznikala řada historizujících vil místního architekta Georga Bergera v blízkosti parku s dominantou neorenesanční vily od architekta Carla Seidla. [35]



Obr. 8.: Dřevěná veranda vily Špahovka v Kutné Hoře (zdroj: Švácha R. Slavné vily středočeského kraje. Praha: Foibos Books; 2010, 315 p.)

Založení a první fáze výstavby villegiatury ve Všenorech u Prahy

V roce 1837 koupil český podnikatel všenorské panství Vincenc Nolč je v moderní velkostatek. Počátek a vývoj všenorské villegiatury je spjat s působením jeho syna Jana Nolče, který umožnil parcelaci pozemků na svém panství pro stavbu letních vil. Díky svým kontaktům přivedl do villegiatury společenský život, jehož centrum bylo v nově založeném společenském sále s restaurací a hotelem v tzv. Velké vile Nolč postavené v roce 1874. V okolí vily Nolč byl následně z iniciativy nově založeného okrašlovacího spolku vybudován rozsáhlý krajinářský park s kaplí a vyhlídkovým gloriem. [36] Všenorská villegiatura byla nejstarší v údolí Berounky, následována Dobřichovicemi a Řevnicemi. Vily první fáze (1860-1880) vznikaly souběžně na dvou lokalitách: u potoka nad zámekem a u rybníka v podzámčí. Nejstarší skupina vil sdružená kolem velké vily Nolč (čp. 246, 249 a už byla výsledkem developerských aktivit dalších soukromníků – Vojtěcha Sedláka, inženýra plzeňsko – březnovské dráhy a stavitele Augusta Víška (čp. 253, 257), jehož syn byl později starostou Vinohrad. [37] Slohově všenorské vily čerpají inspiraci jak z florentinského, tak alpského stylu. Podrobný průzkum všenorské villegiatury právě probíhá a jeho výsledky budou publikovány v roce 2026.



Obr. 9.: Vila Slavia ve Všehorech (foto Kateřina Samojská)



Obr. 10.: Rekonstrukce původní podoby Viškovy vily ve Všehorech (kresba Viktor Blažek)

ZÁVĚR

Vila jako stavební typ existuje od novověku jako nedílná (i když do poloviny 19. století minoritní) součást dějin české architektury. Snaha o únik do soukromí a idylického přírodního prostředí, vybudování bezpečného útočiště pro partnerský a rodinný život pro chvíle odpočinku od profesních povinností je fenoménem doprovázejícím architekturu v českých zemích od 16. století, doprovázená vytvářením vyhovujících typů rezidenční architektury. Přirozeně se v nejstarším období týká aristokratických špiček společnosti, od 18. století však čím dál více i intelektuálů a umělců, alespoň co se pražských měst týče. Fenomén tzv. druhého bydlení a vilové architektury tak nelze spojovat až s průmyslovým rozvojem měst v 19. století. Druhá polovina 19. století nicméně znamenala zásadní impuls pro vznik vily jako moderního rodinného domu. V návaznosti na tradiční rekreační oblasti na území velké Prahy vznikají od konce 60. let zárodky prvních vilových čtvrtí a téměř souběžně s tím jsou položeny i základy villegiatur v okolí Prahy díky novému železničnímu spojení. Stavebníci z řad vyšší střední třídy, buržoazie a intelektuálů, nachází inspiraci v neorenesančním a klasicizujícím tvarosloví vil s ozvuky alpského stylu. Svobodné nakládání se slohovými vzory příměstských letních vil v duchu eklektismu předznamenává vývoj moderní vilové architektury ve 20. století.

PRAMENY/POUŽITÉ ZDROJE

- [1] Koukalová Š. *Letní rezidence pražanů. Dobřichovice a vilová architektura 19. a 20. století*. Praha: Národní památkový ústav; 2016, 445 p.
- [2] Koukalová Š. *Letní rezidence pražanů. Černošice a vilová architektura 19. a 20. století*. Praha: Národní památkový ústav; 2022, 496 p.
- [3] Wirth Z. *Villa. Styl: Časopis pro architekturu, umělecká řemesla a úpravu měst*. 1910; 2 (1)
- [4] Bažant J. *Pražské vily Pod křídly Míla. Eseje o pražské neorenesanci v druhé polovině 19. století*, Praha: Koniasch Latin Press; 1994: 130 p.
- [5] Horáček, M. *Přesná renesance v české architektuře 19. století. Dobová diskuze o slohu*. Univerzita Palackého v Olomouci, pedagogická fakulta; 2012: 363 p.
- [6] Švácha R. *Slavné vily střežského kraje*. Praha: Foibos Books; 2010, 315 p.
- [7] Ebel M., Škabrada J. *Pozdně barokní domy v Novém Boru a jejich projekty. Historická architektura, věda - výzkum - praxe. Sborník k počtě Milana Pavlíka*. Praha; 1995: 178 p.
- [8] Poche E. P. *Praha na úsvitu nových dějin*. Praha: Panorama; 1988, 699 p.
- [9] Památkový katalog, <https://www.pamatkovykatalog.cz/zamek-kratochvile-14697124>, (accessed: October 2024).
- [10] Průvodcovský syllabus zámku Kratochvíle, strojopis, archiv Územní odborné správy v Českých Budějovicích, Národní památkový ústav.
- [11] *Smichovsko a Zbraslavsko: společnou práci učitelstva*. Praha - Smíchov: vlastním nákladem; 1889: 658 p.
- [12] *Letohrádek Eggenberg (č.p. 93, Smíchov) zaniklý*, Klub přátel starého Smíchova,

- <http://www.starvsmichov.cz/view.php?cislocianku=2008070053>, (accessed: October 2024).
- [12] Památkový katalog, <https://pamatkovykatalog.cz/bredovsky-letohradek-19149988>, (accessed: October 2024).
- [13] Nierhaus A. Johann Bernhard Fischer von Erlach. Wien: Residenz Verlag; 2023, 323 p.
- [14] Památkový katalog, <https://pamatkovykatalog.cz/michnuv-letohradek-15334915>, (accessed: October 2024).
- [15] Historický atlas měst ČR, <http://towns.hiu.cas.cz/HAM/smichov/smichov-seznam-map-en.pdf> (accessed: October 2024).
- [16] Památkový katalog, <https://pamatkovykatalog.cz/pravni-ochrana/letohradek-portheimka-152405>, (accessed: October 2024).
- [17] Samojská K. *Bertramka and Prague's Summer Houses in the 18th and 19th centuries*. The Villa Bertramka Facets of the History of a Mozart Memorial in Prague. Praha: Artefactum; 2020: 339 p.
- [18] Hnojil A., Zahradník P. *Reprodukce zničeného plánu Smíchova z doby po roce 1713*. Zprávy památkové péče. 2005; 65(5)
- [19] Laštková B. *Pražské usedlosti*. Praha: Libri; 2007: 359 p.
- [20] Laštková B. *Pražské usedlosti*. Praha: Libri; 2007: 359 p.
- [21] Bečková K. Je třeba si vzpomenout na zapomenuté Bučkovy sady. Věstník Klubu Za starou Prahu. 2017; 2-3
- [22] Památkový katalog, <https://pamatkovykatalog.cz/vila-klasicistni-14141455>, (accessed: October 2024).
- [23] Památkový katalog, <https://www.pamatkovykatalog.cz/richterova-vila-15542813>, (accessed: October 2024).
- [24] <https://www.pamatkovykatalog.cz/letohradek-kinsky-15235088>, (accessed: October 2024).
- [25] Bažant J. *Pražské vily Pod křídly Míka. Eseje o pražské neorenesanci v druhé polovině 19. století*, Praha: Koniasch Latin Press; 1994: 130 p.
- [26] Bažant J. *Pražské vily Pod křídly Míka. Eseje o pražské neorenesanci v druhé polovině 19. století*, Praha: Koniasch Latin Press; 1994: 130 p.
- [27] Horáček, M. *Přesná renesance v české architektuře 19. století. Dobová diskuze o slohu*. Univerzita Palackého v Olomouci, pedagogická fakulta; 2012: 363 p.
- [28] Bažant J. *Pražské vily Pod křídly Míka. Eseje o pražské neorenesanci v druhé polovině 19. století*, Praha: Koniasch Latin Press; 1994: 130 p.
- [29] *Slavné vily*, <https://www.slavnevily.cz/vily/praha/grobeho-vila> (accessed: October 2024).
- [30] Jandáček, V. *Schubertova vila v Liboci je na prodej*. Věstník Klubu Za starou Prahu; 53 (2-3).
- [31] Bažant J. *Pražské vily Pod křídly Míka. Eseje o pražské neorenesanci v druhé polovině 19. století*, Praha: Koniasch Latin Press; 1994: 130 p.
- [32] Ulrich, P. (ed.) *Slavné vily Prahy 6 Bubeneč*. Praha: Foibos Books; 2017: 278 p.
- [33] Švácha, R. (ed.) *Slavné vily Středočeského kraje*, Praha: Foibos Books; 2010: 315 p.
- [34] *Slavné vily*, <https://www.slavnevily.cz/vily/olomoucky/rodinny-dum-willibalda-mullera> (accessed: October 2024).
- [35] Lipenská, K., Georg Berger. Šumperský sen, Šumperk: Vlastivědné museum v Šumperku; 2021: nestr.
- [36] Brauner, H., Všenory z minulosti blízké i vzdálené 1837-1937, Všenory: Spolek pro

zvelebování Všenor; 1937:25 p.

[37] Státní oblastní archiv Praha venkov v Dobřichovicích, fond Archiv obce Černolice - Všenory
1. Spisy, období 1885 - 1913.

SAMOJSKÁ, Kateřina, Mgr. Ph.D.:

Department of Further Education, National Heritage Institute, Prague.

Liliová 219/5, Praha 1

samojska.katerina@npu.cz

Kateřina Samojska studied art history in the Faculty of Arts, Charles University and received her diploma at the Czech Technical University, Prague (the Faculty of Architecture) in 2008. In her professional career she was always involved in the structure building research and in protection of historical buildings. She was active in the Old Prague Society, one of the oldest and most renowned Czech NNO that aims to protect the character of the town and its genius loci. In the years of

2012 – 2015 she was the manager of the „Students – The Monument Men“ project that involved Prague university students as well as volunteers in monitoring and rescue of historical buildings of Prague suburbs. The project crossed barriers between professional and unprofessional Heritage Care putting together experts from different fields, NNG’os and general public. In 2015 this project was chosen as one representing the Czech Republic before the European Commission.

From 2019 Kateřina Samojská is the head of the Educational Department in the Czech National Heritage Institute. There she is responsible for wide scale of educational activities focusing on the national heritage protection. At the present she serves as coordinator of special craftsmanship and advisory programme to support owners and managers of historical buildings organized by the National Heritage Institute.

ARCHITECTURAL AND CONSTRUCTION INTERVENTIONS AT PRAGUE CASTLE IN THE 1970S AND 1980S

ARCHITEKTONICKÉ A STAVEBNÍ INTERVENCE NA PRAŽSKÉM HRADĚ V 70. A 80. LETECH 20. STOLETÍ (cz, sk)

ŠNORBERT, Martin

Katedra architektury, Fakulta stavební, ČVUT v Praze
martin.snorbert@fsv.cvut.cz

Abstract (in English):

The presented contribution summarizes doctoral research investigating architectural and construction interventions in the Prague Castle area in the period of the 1970s and 1980s. It focuses on the building interventions whose design or implementation took place in the period under study. Firstly, the position of architects working directly at the Castle is discussed – members of expert commissions, employees of the Chancellery of the President of the Czechoslovak Republic and the castle studio SÚRPMO. The question of the castle architect is briefly discussed. This is followed by a general description and a list of interventions in the period. The three most important interventions are examined in detail – the reconstruction of the St. George Monastery for the needs of the National Gallery, the reconstruction of the Spanish Hall, the Rudolf Gallery and the West Wing, and the reconstruction of the Lobkowitz Palace. Attention is also paid to the modifications associated with President Gustáv Husák and construction interventions required to ensure the technical functioning of Prague Castle. Unrealised projects and visions that could have influenced the appearance of the Castle and its surroundings are not neglected either.

Keywords (in English):

monument care; Prague Castle; architectural interventions; old and new; reuse; expert commissions; SÚRPMO

Abstrakt (v jazyce příspěvku):

Prezentovaný příspěvek shrnuje doktorský výzkum zkoumající architektonické a stavební intervence v areálu Pražského hradu v období 70. a 80. let. Věnuje se stavebním zásahům, jejichž projekt či realizace vznikaly ve zkoumaném období. Nejprve je probíráno postavení architektů pracujících přímo na Hradě – členové odborných komisí, zaměstnanci Kanceláře prezidenta republiky ČSSR a hradního ateliéru SÚRPMO. Stručně se zabývá otázkou hradního architekta. Následuje obecný popis a výčet intervencí v daném období. Podrobněji jsou zkoumány tři nejvýznamnější intervence – přestavba Jiřského kláštera pro potřeby Národní galerie, rekonstrukce Španělského sálu, Rudolfovy galerie a západního křídla a rekonstrukce Lobkovického paláce. Pozornost je taktéž věnována úpravám spojeným s prezidentem Gustávem Husákem a stavebním zásahům, které si vyžádalo zajištění technického fungování Pražského hradu. Nejsou opomíjeny ani nerealizované projekty a vize, které mohly ovlivnit podobu Hradu a jeho okolí.

Klíčová slova (v jazyce příspěvku, klíčová slova oddělená středníkem):

památková péče; Pražský hrad; architektonické intervence; staré a nové; nové využití; odborné komise; SÚRPMO

ÚVOD

Doktorský výzkum autora zkoumá architektonické zásahy v areálu Pražského hradu v období normalizace (období 70. a 80. let). Tato doba není zatím příliš prozkoumána. Zpočátku je obecně probíráno postavení architektů na Hradě, kde v té době působily odborné komise a subkomise, jejichž složení bylo ovlivněno normalizačními prověrkami. Architekti a architekti taktéž působily jako zaměstnanci některých odborů Kanceláře prezidenta ČSSR a jako zaměstnanci tzv. hradního ateliéru SÚRPMO. Příspěvek se zabývá intervencemi, jejichž projekt nebo realizace se odehrály ve daném období. Na příkladu profesora Jana Sokola jsou probírány i nerealizované projekty a vize, které mohly ovlivnit podobu a okolí Pražského hradu. Navrhoval například úpravy v katedrále sv. Víta, úpravy ve Starém paláci a urbanistický generel. Realizované stavební zásahy ze 70. let jsou prezentovány na příkladu dvou akcí, které byly probírány i v tehdejších odborných periodikách¹. První z nich byla přestavba Jiřského kláštera pro potřeby Národní galerie (projekt Františka Cubra a Josefa Pilaře), druhá pak byla pojmenována jako rekonstrukce Španělského sálu, Rudolfovy galerie a západního křídla Pražského hradu. Z 80. let je bližší pohled věnován projektu Zdeňka Hölzela (a po jeho smrti jeho spolupracovníkům) na přestavbu Lobkovického paláce pro expozice Národního muzea. Mnoho z intervencí je spojeno s architekty z hradního ateliéru SÚRPMO. Objevují se jména jako Karel Firbas, Bohumil Pirout, Pavel Kupka, Miloslav Burian, Marie Švábová, Věra Hlaváčková, Eva Růžičková. Podklady k výzkumu jsou čerpány z archivních zdrojů², dobové i současné literatury a rozhovorů s osobami, které tehdy na Hradě působily.

POSTAVENÍ ARCHITEKTŮ NA HRADĚ A PŮSOBNÍ ODBORNÝCH KOMISÍ

Kancelář prezidenta republiky (KPR) měla mimo jiné za úkol řídit postup v úpravách a rekonstrukcích Pražského hradu. Měla také vykonávat státní památkovou péči v tomto areálu, který má speciální postavení v soustavě památkové péče. K těmto účelům byla již v roce 1959 založena Ideová rada pro památkovou péči a úpravy Pražského hradu³. V roce 1968 byla zrušena usnesením předsednictva KSČ a místo ní byla ustanovena **Odborná komise pro památkovou péči a úpravy Pražského hradu**. Sloužila jako poradní orgán KPR. V původním složení se sešla pouze třikrát, naposledy 15. 6. 1970. Byla tvořena významnými odborníky⁴, referentem komise byl Ing. arch. Jaroslav Tajer, členem byl i vedoucí KPR (JUDr. Ján Pudlák). [1]

V následujících měsících nastupující normalizace byla řešena reorganizace zmíněné Odborné komise, v únoru 1972 bylo řešeno nové složení Komise a k předchozímu období bylo uvedeno: „Vzhledem k tomu, že někteří členové Odborné komise pro své nesprávné postoje v letech 1968-69 nebyli prověřeni a byli zbaveni funkcí z jejichž titulu se na práci v komisi podíleli, nebyla komise po určitou dobu až do vyjasnění kádrové situace v příslušných odborných institucích svolávána. (...) V zájmu zajištění žádoucí politické i odborné úrovně řešení a rozhodování o nejzávažnějších problémech spojených s dalšími úpravami a rekonstrukcemi Pražského hradu a s památkovou péčí

v jeho areálu, jakož i o dlouhodobých směrech a koncepcích jeho dalších úprav, je třeba zaktivizovat činnost Odborné komise jako poradního orgánu Kanceláře presidenta republiky.“ [2] Bylo naznačeno a později schváleno nové složení Odborné komise – jako předseda byl navržen JUDr. Ján Pudlák (vedoucí KPR), sekretářem se stal akad. arch. Osvald Döbert (specialista odboru stavební a památkové správy KPR), k dalším členům se řadili například dr. Miroslav Brůžek (ministr kultury ČSR), dr. Zdeněk Zuska (primátor hl. m. Prahy), prof. Ing. arch. Vladimír Meduna, Ing. arch. Blahomír Borovička, CSc. (hlavní architekt Prahy), akademik Jan Filip, dr. Vladimír Novotný, DrSc. (SÚPPOP), prof. Ing. arch. Jindřich Krise, prof. Ing. arch. Antonín Kurial, prof. Dr. Jiří Kotalík (ředitel Národní galerie), Ing. Josef Prokúpek (vedoucí odboru stavební a památkové správy KPR). Jmenování členů této Komise spadalo do kompetencí prezidenta republiky, byl schválen organizační a jednací řád, který definoval činnost a úkoly komise. [2]

Odborná komise byla nadřazená pěti pracovním subkomisím, které byly vedeny jako poradní orgány vedoucího odboru stavební a památkové správy KPR. Jmenování členů měl na starost vedoucí KPR, nicméně jednotlivá jména byla posuzována příslušným oddělením ÚV KSČ. Jednalo se o **Subkomisi historickou, umělecko-historickou a archeologickou** v tomto složení: PhDr. Ivan Borkovský, DrSc., PhDr. Zdeněk Smetánka, CSc., PhDr. Ing. arch. Viktor Kotrba, CSc., PhDr. Josef Krása, CSc., doc. PhDr. Jaromír Homolka, DrSc., prof. PhDr. Jaroslav Pešina, DrSc., prof. PhDr. Jaromír Neumann, DrSc., PhDr. Jaromír Šíp, CSc. a Zdislav Buřival. **Subkomise architektonická a urbanistická** se skládala z těchto odborníků: prof. Ing. arch. Jan Sokol, prof. Ing. arch. František Cubr, akad. arch. Václav Hilský, doc. Ing. arch. Luděk Todl, doc. Ing. arch. Jan Sedláček, akad. arch. Václav Dvořák. Následovala **Subkomise výtvarných umělců**. K jejím členům se řadili: prof. akad. soch. Karel Lidický, prof. akad. mal. Karel Souček, doc. PhDr. Dušan Šindelář, CSc., doc. akad. soch. Josef Soukup, akad. soch. Miroslav Šonka, akad. mal. Martin Sladký, prof. akad. soch. Josef Malejovský, Václav Fiala a akad. mal. Alena Čermáková. Zbývající subkomise měly tyto názvy: **Subkomise konstruktérů, statiků a geologů** a **Subkomise pro historický archiv Pražského hradu**. [3]

Hlavní Odborná komise měla zasedání většinou jednou ročně, zatímco nejpilnější subkomise se scházela minimálně osmkrát ročně. Podle personálního obsazení lze usoudit, že v subkomisích zasedali opravdoví odborníci. Dokonce u nich nebyla požadována stranická příslušnost. Ale vždy se tam objevil jeden člen s dobrým kádrovým posudkem, ale nedošlo k politicky závadnému rozhodnutí. U zastřešující Odborné komise hrála bohužel politická uvědomělost větší roli. Objevili se v ní lidé, které z dnešního pohledu hodnotíme spíše negativně: např. M. Brůžek, Zd. Zuska, Vl. Meduna, Ant. Kurial. Komise a subkomise se řadily mezi poradní orgány, rozhodovací a iniciační pravomoci měla KPR, potažmo ÚV KSČ. Komise dodávaly rozhodování punc odbornosti, ale také dohlížely na kvalitu návrhů a plnění úkolů stanovených na jednotlivých sjezdech KSČ. [4]

Tato situace platila zejména v 70. letech, v 80. letech se činnost a počet komisí a subkomisí značně snížil. Většina zmíněných subkomisí měla poslední jednání v roce 1975 nebo 1976, pouze výtvarná subkomise se scházela až do října 1982. Po celé období 80. let měla zasedání (několikrát ročně) **Komise pro posuzování investičních záměrů na Pražském hradu, Lesní správy v Lánech a v zámku v Lánech** (tzv. investiční komise). Byla založena již v roce 1975 jako poradní a pomocný orgán vedoucího KPR. Na počátku byli členy Ing. Jiří Růžička, Ing. Josef Prokůpek, JUDr. Jan Kolářský a Jan Svoboda. Postupně se rozšiřovala o další pracovníky KPR, poslední setkání se konalo 15. 11. 1989. [5]

Většina architektů pracujících na Pražském hradě v rámci KPR byla zaměstnána v odboru stavební a památkové správy (OSPS). Jednalo se například o Osvalda Döberta, Vojtěcha Veverku a Viktora Procházku. Tento odbor se v roce 1970 skládal ze 4 lidí pracujících na sekretariátu, 6 osob na oddělení přípravy a realizace staveb a 13 osob na oddělení památkové péče. Na konci tohoto roku (31. 12. 1970) předal Ing. arch. Jaroslav Tajer vedení odboru do rukou Ing. Josefu Prokůpkovi. [6]

Dalším milníkem pro tento odbor se stal rok 1978, kdy došlo k rozdělení na odbor stavební a inženýrských sítí (OSIS) a odbor památkové péče (OPP). OSIS pokračoval pod vedením Ing. Josefa Prokůpka, kterého vystřídal na konci 80. let Ing. František Dohnalík. V tomto odboru pokračovali v činnosti Osvald Döbert a Vojtěch Veverka. V plánech činnosti odboru na jednotlivé roky se objevují hlavní úkoly jako zpřesnění návrhů plánu investiční výstavby, plánu oprav a údržby a plánu průzkumných a projektových prací na daný rok, vypracování zpráv, podávání informací o postupu stavebních prací a vytvoření zadávacích podmínek pro vypracování projektové dokumentace, zajištění technického provozu historických expozicí. [7]

Vedoucím OPP se stal prof. Josef Kočí. V tomto období působil po celé zkoumané období architekt Viktor Procházka, v průběhu 80. let do tohoto týmu přibyl například architekt Petr Chotěbor. Tento odbor přispěl k záchraně historicky unikátních památek, ale přispěl také k jejich kulturně politickému využití (např. pořádání výstav, koncertů). [8] Měl podíl na úkolu zkvalitnění projektové přípravy investiční výstavby a údržby, a to zejména zpracováním památkových směrnic a památkových stanovisek k posuzované dokumentaci. Zajišťoval a sledoval průběh restaurátorských prací, spolupracoval s vědeckými pracovišti (např. s Archeologickým ústavem ČSAV, Národním muzeem, fakultami ČVUT). Prováděl inventarizaci všech uměleckých předmětů a historických fondů. Řešil také zkvalitnění a zvýšení odborné úrovně v průvodcovské a kustodní službě. [9]

Většina projektů zabývajících se Pražským hradem byla vytvořena ve Státním ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů (SÚRPMO). SÚRPMO se skládalo z několika různě velikých středisek, v rámci středisek fungovalo ještě několik architektonických nezávislých skupin (ateliérů) a skupiny jednotlivých profesí. Jednou ze součástí bylo i architektonické středisko 05 (tzv. hradní ateliér). Kancelář mělo

v domech, poskytnutých KPR, v Jelení ulici. Vedoucím byl po celá 70. a 80. léta až do roku 1986 architekt Karel Firbas, vystřídal ho známý architekt Pavel Kupka, v roce 1990 stanul v čele architekt Alexander Gjuríč. Na rozpiskách k projektům se objevují jména jako Miroslav Burian, Bohumil Pirout, Marie Švábová, Eva Růžičková, Věra Hlaváčková. V závěru 80. let se objevují i nová jména – Pavel Jakoubek, Petr Wollner, Václav Hlaváček a Jindřiška Crickettová. Velkým přínosem bylo i systematické zpracování stavebně historických průzkumů pro téměř všechny budovy v areálu v letech 1965 až 1985.

V souvislosti s Pražským hradem není možné opomenout pozici hradního architekta. V období první republiky i po válce tuto funkci zastávali vynikající architekti – Josip Plečnik, Otto Rothmayer, Pavel Janák a v 60. letech neoficiálně Jaroslav Fagner. V celém sledovaném období tato pozice oficiálně neexistovala. Z rozhovoru s tehdy mladšími architekty spojenými s Hradem vyplynulo, že se k této funkci nejvíce blížil akad. arch. Osvald Döbert. Další pamětnice (architektka Švábová) ho jmenovala jako zástupce investora, jako vedoucího stavebního odboru. Jako osobu, se kterou konzultovala navrhované úpravy a zapracovávala jeho připomínky. Naopak architekt Viktor Procházka v rozhovoru hovořil o tom, že ho takto nikdy nevnímal, ale uznal jeho důležitost a také ho mylně tituloval jako vedoucího stavebního odboru. [10]

Architekt Döbert v KPR pracoval mezi lety 1971–1982, externě působil jako pedagog na VUT v Brně a AVU v Praze. Byl zaměstnán jako specialista na odboru stavební a památkové správy, v roce 1972 byl jmenován sekretářem Odborné komise pro památkovou péči a úpravy Pražského hradu. Na Hrad přicházel již se značným renomé⁵. Z rozhovorů a dokumentů vyplynulo, že mohl zajít zřejmě kdykoliv za prezidentem Husákem, míval hlavní slovo, byl vůdčí osobností, byl nejspíš pověřen supervizí pro prezidentskou kancelář. Sám většinou na Hradě neprojektoval (kromě několika studií a menších návrhů), ale byl tím, kdo v Odborné komisi a při jednání s projektanty hájil zájmy prezidenta, potažmo KPR. [10]

ARCHITEKTONICKÉ INTERVENCE V 70. A 80. LETECH

Dobrou představu lze získat na základě zápisů z jednání odborných komisí a subkomisí a z dokumentů stavebního odboru. Pro první vhled poslouží záznam o rozestavěných stavbách z konce roku 1970. Jsou v něm zmiňovány **telefonní kabiny a příslušenství** (tato akce dokončena, neboť se čekalo na definitivní rozhodnutí o uspořádání Nového hradu a severního křídla – měl být obrácen provoz Španělského sálu), **dlažba III. nádvoří, úpravy baziliky sv. Jiří** (bylo předjednáno, že zůstane mausoleem Přemyslovců a povolení církevní obřadů cca 2x ročně), **Jiřský klášter** (blíže probíráno v následující kapitole), **úpravy domů čp. 39, 40 a 198** (související s dostavbou Severního parkánu od Jiřského kláštera po Paccasiho bránu), **věž Mihulka** (s doporučením pokračovat v zásadích dle památkářských směrnic a realizovat projekt architektky Růžičkové), **úpravy domů čp. 30 a 31** (projekt architekta Hölzela), **Míčovna** (architekt Procházka byl pověřen vypracováním celkového programu všech

úprav). Autor dokumentu připsal i několik vět k jednotlivým problémům přípravy. Doporučoval urychleně pokračovat v rekonstrukci Severního parkánu, pokračovat ve výdlazbě zbývajících prostor (ulice Vikářská, Jiřská, U Daliborky a Jiřské náměstí). Kladně hodnotil připravované úpravy Starého paláce od architekta Sokola, nicméně navrhol znovu celý projekt zvážit. Radil přistoupit k podrobnějšímu řešení zahrad Pražského hradu. Neprodleně se měly zahájit práce na rekonstrukci Nového hradu. Doporučil pokračovat v jednání o zřízení staveniště mimo areál Hradu. Navrhoval znovu definovat vztahy mezi odborem stavební a památkové správy a odborem vnitřní správy. [6]

Další informace získáváme z dokumentu s názvem Program obnovy a péče o Pražský hrad v letech 1981–1990. Pro výzkum je nejdůležitější částí Souhrnná charakteristika úprav, rekonstrukčních a restaurátorských prací a dalších činností v letech 1971–1980. Tento dokument byl vytvořen pro poradou vedoucího KPR, která proběhla 2. 12. 1981. Jsou zde vypsané tyto významné akce: **rekonstrukce Lvího dvora** (dokončena v roce 1972) zajistila vznik 4 bytových jednotek, sociálního zařízení pracovníků zahrad a provozovny restauračního typu. **Obnova a modernizace automatické telefonní ústředny** umožnila spolehlivější telefonní provoz (1973). **Rekonstrukcí Jiřského kláštera** (1975) byl vytvořen nové prostory pro výstavy a expozice Národní galerie. **Rekonstrukce Španělského sálu, Rudolfovy galerie a Západního křídla** (1976) umožnila lépe zpřístupnit tyto sály a vybavit je odpovídajícím zařízením, vytvořit vstupní prostory a sociální zázemí k oběma sálům. V roce 1977 byla dokončena **rekonstrukce obytných domů č.p. 40 a 198**. Vytvořily se zde nové prostory pro ordinaci praktického a zubního lékaře, fotolaboratoř, fotoarchiv a restaurátorskou dílnu. Roku 1979 proběhla **rekonstrukce a modernizace části Jižního křídla**. Současně s touto rekonstrukcí byla dispozičně upravena část III. patra. Modernizace interiérů a technického vybavení Jižního výběžku byla dokončena roku 1980. Místnosti v přízemí byly přestavěny na přijímací salóny, byly modernizovány interiéry I., II. a III. patra. Ve stejném roce proběhla **komplexní oprava vnějších plášťů objektů I. nádvoří**. Dále probíhala ve vybraných objektech PH přestavba elektrických rozvodů z napětí 120 V na 220 V, došlo k předláždění Zlaté uličky, zbudování některých etap severního kolektoru a provedení celé řady drobnějších generálních oprav. V dokumentu zaznělo i obecné zhodnocení celého desetiletí: „V průběhu let 1971–1980 bylo dokončeno 22 rozsáhlejších investičních a rekonstrukčních akcí. Vcelku bylo vynaloženo na zlepšení technického stavu vybraných objektů a prostor Pražského hradu téměř 350 mil. Kčs, z toho v letech 1976–1980 230 mil. Kč.“ [11]

Informace o intervencích a opravách z období 7. pětiletky (1981–1985) jsou obsaženy v dokumentu, který byl zpracován vedoucími odborů KPR pro XVII. sjezd KSČ, jehož zasedání probíhalo od 24. do 28. března 1986. Jsou zde mimo jiné vypsané i rozhodující investiční akce a rozsáhlejší opravy. Na začátku je pozornost věnována rozestavěným akcím, jejichž realizace byly zahájeny v předchozím období. Nejprve je zmíněn **Lobkovický palác**, u něhož začala komplexní rekonstrukce již v roce 1973. Generálním projektantem byl SÚRPMO a dodavatelem Pražský stavební podnik. Je

uváděno, že rekonstrukce bude dokončena do roku 1986 a objekt bude předán do užívání Národnímu muzeu, které zde bude prezentovat historickou expozici. Další rozestavěná akce byla pojmenována **Slevárna – kolektor objekt 2A**. Jednalo se o stavbu dalšího úseku Severního kolektoru, jehož výstavba započala v roce 1978, stavba byla dokončena v březnu 1983 a kolaudace proběhla v roce 1985. Mezi lety 1979 a 1981 proběhly **vnitřní úpravy a osvětlení v Jiřské bazilice**. Během těchto úprav byly zavedeny nové elektroinstalace, zvětšena kvalita vnitřního osvětlení a přibyl nový mobiliář, který byl využit pro pořádání komorních koncertů a jiných kulturních akcí. [12]

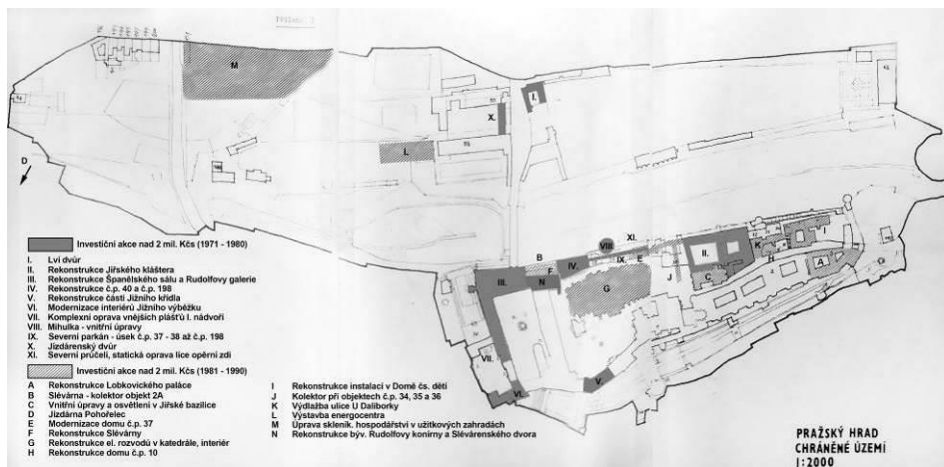
V průběhu 7. pětiletky došlo k realizaci **oprav fasád a střešních plášťů** ve větším rozsahu, než bylo původně uvažováno. Fasády na I. a II. nádvoří byly provedeny v letech 1981–83, fasády na III. 1983–85, západní průčelí Starého paláce bylo dokončeno v květnu 1985. Fasády severního průčelí byly uskutečněny v roce 1983, fasády v oblasti Prašného mostu, Jízdárenského dvora včetně celé Jízdárny byly opraveny v letech 1984–85. V roce 1985 byla také ukončena realizace fasády objektu čp. 2 směrem do Jižních zahrad. Mimo plán byly provedeny fasády objektů čp. 8, 9 a 10. V tomto pětiletém období byly dokončeny opravy téměř všech objektů Hradu. Další zásahy s cílem získat vhodné skladovací plochy a dílenské prostory pro KPR i pro dodavatele proběhly v objektu **Jízdárny Pohořelec** v letech 1981–1985. Ve **strojovnách pod Španělským sálem** byly obnoveny dožilé elektroinstalace a větrání strojoven. Úpravy byly zahájeny v roce 1983, ukončeny s vadami a nedodělkami v roce 1984, přičemž definitivní odstranění těchto nedostatků a kolaudace proběhla roku 1985. Stavební práce u **domu čp. 73 v Kanovnické ulici** mezi lety 1983 a 1985 vedly k modernizaci bytového fondu s byty nízké kategorie, byly provedeny podnikem Pražská stavební obnova, projekt vznikl pod vedením Projektového ústavu hl. m. Prahy. Vzniklo zde 22 nových kvalitních bytů. Rekonstrukce prostoru **Slevárny** probíhala v období 1981–1985, byl zde vytvořen průchozí prostor jako součást uvažované severní prohlídkové trasy přes Mihulku. Prostor měl být využit pro malé občerstvení, prodej suvenýrů, případně pro menší příležitostné výstavy. Projektovou dokumentaci vypracoval SÚRPMO, stavební práce zajišťoval Pražský stavební podnik. Další akcí byla rekonstrukce a posílení vnitřních rozvodů elektrické energie, zlepšení osvětlení, obnova a doplnění elektrické požární signalizace v objektu **katedrály sv. Víta**. Práce probíhaly od roku 1983 a měly být dokončeny ke konci roku 1986. **Rekonstrukce domu č.p. 10 v Jiřské ulici** měla přinést další byty a ubytovnu pro potřeby KPR. Úpravy probíhaly v letech 1983–1985, definitivní dokončení bylo naplánováno na březen 1986. Další předpokládanou stavbou se stala **rekonstrukce instalací v Domu československých dětí**. Cílem bylo obnovit elektrické a TZB instalace a ústřední vytápění. Původní plán předpokládal stavební úpravy mezi léty 1983 a 1985, ale kvůli návaznosti na další akce (generální řešení inženýrských sítí) se posunul začátek stavby na rok 1987. Další akce byla vyvolána problémem zatékání do garáží pod terasou **Jízdárny Pražského hradu**. V tomto objektu byly provedeny zásahy ke zlepšení provozního stavu budovy, byla zvýšena úroveň technického vybavení, byl opraven krov, střecha a celý plášť, s čímž souviselo nové barevné řešení fasád. Práce

byly realizovány od roku 1983 do května 1985. Další zahájenou stavbou byl **kolektor při objektech čp. 34, 35, 36**. Jde o další úseky Severního kolektoru, projekty vypracoval SÚRPMO a realizace byla rozdělena do 3 samostatných akcí. První z nich měla název Slevárenský dvůr – kolektor objekt 3A, práce byly zahájeny v roce 1984 a měly být ukončeny v roce 1986, dodavatelem byla VKD Kladno⁶. Druhý úsek (Severní parkánová cesta a kolektory) byl zahájen v roce 1984, podzemní část měla být dokončena v červnu 1986, nadzemní v dubnu 1987. Poslední akce (kolektor v úseku domu čp. 35 a 36) byla zahájena v roce 1984 s termínem dokončení v červnu 1986. Měla být provedena definitivní **výdlažba Jiřského náměstí**, která měla následovat po realizaci všech ostatních stavebních akcí v této oblasti a archeologickém průzkumu. Bylo předpokládáno, že akce bude realizována v letech 1985–88. Tato úvaha se z kapacitních důvodů ukázala jako nepřesná a k zajištění této akce mělo dojít až na konci 80. let. Další nerealizovaný projekt byl pojmenován **III. nádvoří – inovační práce**. Byla zvažována výměna vodotěsných izolačních vrstev pod dlažbou nádvoří, zabránění prosakování vody, z toho by vyplynulo i snižování železobetonových konstrukcí, vyrovnaní a obnovení dlažby žulovými deskami. Původně byl předpokládán začátek stavebních prací na rok 1983 a konec v roce 1985. Taktéž kvůli souběhu celé řady náročných akcí a kapacitním důvodům dodavatelů se uvažovaná akce přesunula do začátku 9. pětiletky. [12]

Včetně výše zmíněných významnějších akcí a oprav bylo realizováno několik drobnějších úprav, které však v souhrnu tvořily nezanedbatelnou změnu i finanční položku. Jednalo se například o opravu pláště objektu čp. 2 (1975–1985; 24 mil. Kčs), Starý palác – dřevomorka (1981–1985; 2,6 mil. Kčs), vybudování prádelny a sušárny požárních hadic (1982–1984; 0,5 mil. Kčs), provedení opravy pláště domů čp. 34, 35, 36 (Mockerovy domy) a provedení rekonstrukce v závodní jídelně (1981–1985; 5,8 mil. Kč), pokračování v opravě pláště katedrály sv. Víta (0,8 mil. Kčs), drobné opravy a rekonstrukce v užitkových zahradách Pražského hradu (2,8 mil. Kčs), opravy v podzemních komunikacích – jižní zahrady, štoly II. a III. nádvoří, oprava kanalizace jižních zahrad (1981–1985; 7,5 mil. Kčs), rekonstrukce Mičovny a objektů v Královské zahradě (1981–1985; 1,7 mil. Kč) a další drobné práce. [12]

Dokument také obsahuje koncepci investičních akcí a významnějších oprav v následujících 5 letech (do konce roku 1990). Nejprve je uvedena **inovace energetických systémů a řízení**. Spočívala v přestavbě energetického systému pro oblast elektrické energie a tepla s cílem modernizace a zajištění větší spolehlivosti a hospodárnosti při dodávkách a provozu. Tato akce byla rozdělena do 4 staveb – I. stavba EZ 402 (únor 1986–srpen 1988; 19,8 mil. Kčs), II. stavba EZ 402 (1987–květen 1988), III. stavba EZ 402 (červenec 1987–září 1989; 39,3 mil. Kčs); IV. stavba EZ 402 (1987–květen 1988). Další očekávanou akcí byla výstavba objektu **energocentra**. Mělo být zbudováno na západ od Jízdárny Pražského hradu a mělo obsahovat rozvodnu, náhradní zdroj, centrální stanici chladu, vstupní výměňkovou stanici pro parovodní přívod z elektrárny Holešovice. Bylo plánované napojení na hradní kolektorovou soustavu. Realizace byla navržena během dvou let (září 1987–září 1989). Náklady byly

odhadovány na 67,0 mil. Kčs. Stavba pojmenovaná **Centrální stejnosměrný zdroj** zakládající se na vybudování akustanice v suterénu středního křídla byla naplánována na časový úsek od ledna 1987 do července 1988. Další řešenou oblastí byly **skleníky v užitkových zahradách**. Mělo být obnoveno zastaralé a dožívající skleníkové hospodářství s cílem zlevnit a zjednodušit pěstování potřebných rostlin. Zahájení akce bylo plánováno na rok 1987, ukončení v letech 1989–90. **Rekonstrukce bývalé Rudolfovy konírny a Slévárenského dvora** měla přinést vybudování shromažďovacího sálu pro potřeby KPR včetně nutného zázemí. Tyto úpravy byly původně plánovány na období předchozí pětiletky, ale zpoždění bylo způsobeno vazbami na rozestavěné kolektory a také kapacitními důvody dodavatelských podniků. Nový termín zahájení stavby byl určen na rok 1987. V době vydání dokumentu byly zpracovávány podklady pro aktualizaci projektové úkolu na **rekonstrukci Starého královského paláce** rozdělené do 6 etap. Kvůli obdobným problémům se s realizací počítalo na konci 8. pětiletky nebo až po roce 1990. Většina zmíněných staveb byla realizována později, než bylo plánováno (některé až po sametové revoluci). [12]



Obr. 1.: Vyznačení investičních akcí nad 2 miliony v letech 1971–1980 a 1981–1990 (zdroj: Archiv Kanceláře prezidenta republiky, foto a vyznačení Martin Šnorbert)

V závěru dokumentu jsou po jednotlivých letech vypsány náklady na realizaci zmíněných staveb a oprav. V souhrnu bylo v období 7. pětiletky vynaloženo 95,4 mil. Kčs na investice a 154,5 mil. Kčs na opravy. [12]

PŘESTAVBA JIŘSKÉHO KLÁŠTERA

Založení bývalého ženského kláštera zasvěceného sv. Jiří spadá do roku 973, hlavní zásluhu měla kněžna Mlada, sestra Boleslava II. Byl zasažen požáry v letech 1142 a 1541, ve třetí čtvrtině 17. století proběhla barokní přestavba. Vlady Josefa II.

znamenal zrušení nejen tohoto kláštera. O generální opravě bylo rozhodnuto v letech 1956–57. Nejprve došlo ke statickému zajištění v roce 1962 a mezi lety 1963 a 1975 byl upravován pro muzejní účely. Původní náplň se změnila v roce 1969, byla podepsána dohoda mezi KPR a Národní galerií o využití Jiřského kláštera pro galerijní sbírky NG. V roce 1975 se začala instalace sbírky starého českého umění od středověku do konce baroka, a to ve všech třech podlažích kláštera. Vznikla expozice s téměř 450 exponáty. Slavnostní otevření za přítomnosti prezidenta ČSSR proběhlo 11. 3. 1976. [13]



Obr. 2.: Prezident Gustáv Husák s Jiřím Kotalíkem v expozici (zdroj: Archiv Národní galerie, foto ČTK)

Pro dobrý výsledek bylo nezbytné, že došlo ke spojení představ architektů a pracovníků Národní galerie o prezentaci hodnot krásného starého umění v kontrastu s atmosférou tehdy moderních prvků. Autoři projektu vyřešili nejen architektonické a umělecko-historické požadavky, ale podařilo se jim najít řešení dalších speciálních úkolů a problémů. Jednalo se o moderní úpravy historických místností pro umělecké sbírky, otázky osvětlení a klimatizace, problematiku spojenou s bezpečností a ochranou vystavených předmětů. Adaptací historických prostor a expozicemi se zabývala nejen většina československých periodik, ale zmínky o nich se vyskytly i v renomovaném zahraničním tisku – například ve francouzském *Le Figaro*, německém *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, ve finském *Helsingin Sanomat*, v rakouském *Die Presse* či mezinárodním *Museums Journal*. [14]



Obr. 3.: Pohled do expozice v Jiřském klášteře – gotická část (zdroj: Archiv Národní galerie, foto Alexandr Paul)

Při vstupu do suterénu jako by na člověk dýchla atmosféra starobylosti – přispělo k tomu vystavení fragmentárně dochovaných děl. V dalších místnostech byly prezentovány gotické obrazy a plastiky připevněné na ušlechtilé zpracovaném dřevěném pozadí. Expozice v přízemí začínala díly z okruhu Mistra třeboňského oltáře. Na tuto část navazuje dlouhá chodba a část ambitů pod štukovou klenbou, kde byly vystaveny obrazy a sochy přichycené k pásu vložených mramorových desek. Tyto předměty se řadily do období tzv. krásného slohu, jednalo se o dílo Mistra rajhradského oltáře a pozdně gotická díla (tvorba Mistra litoměřického oltáře). Velké dispoziční zásahy, které proběhly v prvním patře, umožnily vytvoření velkorysých prostor pro instalaci umění od sklonku 16. po konec 18. století. Architektonické řešení bylo založeno na jasně dané souvislosti prostorů dělených pomocí masivních stěn, které připomínaly barokní charakter nejen svým půdorysným umístěním, ale i technikou stucco lustro a její odstupňovanou barevností. Bylo zde představeno období manýrismu na dvoře Rudolfa II., poté skvělá díla českého baroka v chronologické posloupnosti, což vytvářelo určitý kontrast a gradovalo ve výrazu. Byly zde prezentovány obrazy K. Škréty, P. Brandla, J. Kupeckého, V. V. Reinera. Mezi instalovanými barokními plastikami se vyjímal díla z okruhu F.M. Brokoffa a M.B. Brauna. [13]



Obr. 4.: Pohled do expozice v Jiřském klášteře – barokní část (zdroj: Archiv Národní galerie, foto Vladimír Fyman)

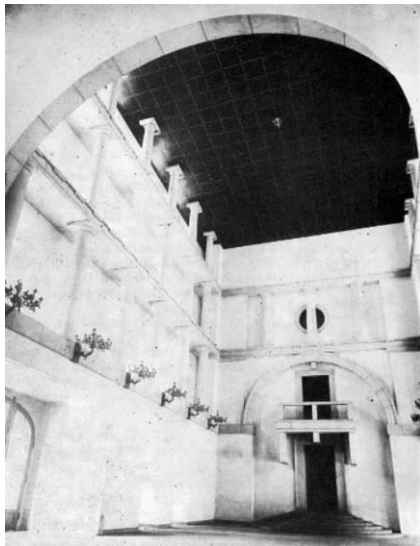
Architektonická stránka se vyznačovala špičkovou úrovní ve srovnání nejen s českými stavbami, ale i evropskou scénou. Velmi kladně jsou hodnoceny detaily řešení – svítidla, atypické prvky. Celá akce se dala označit za tzv. gesamtkunstwerk. Dnešní památkové péče by zásahy považovala za velmi razantní. [15] Objekt byl dříve složen z mnoha menších místností, nevhodných pro výstavní účely. Příčky v nich byly vybourány, celý prostor se sjednotil a dosáhl příjemných proporcí. V současnosti by bylo problematické (minimálně sporné) odsouhlasení takovýchto rozsáhlých zásahů do původní substance. V tehdejší době byl objekt vnímán jako barokní, nikoliv jako středověká stavba. Baroko ještě nebylo plně rehabilitováno. Dalším důvodem k povolení těchto úprav bylo ideologické hledisko, zásahy přinášely „správné“ nové využití původně církevní stavby. Z dnešního pohledu můžeme ocenit, že k těmto úpravám došlo, neboť se uvažuje o novém využití budovy s podobnou muzeální náplní těchto prostor. [14]

REKONSTRUKCE ŠPANĚLSKÉHO SÁLU, RUDOLFOVY GALERIE A ZÁPADNÍHO KŘÍDLA

V roce 1976 byla dokončena i další klíčová intervence spojená s Pražským hradem. Bylo potřeba vytvořit nový reprezentativnější přístup do Španělského sálu, který měl výjimečné postavení mezi prostory Hradu využívanými komunistickými činovníky.

První se touto problematikou zabýval Josip Plečnik, a to již ve 20. letech. Navrhoval využít část západního křídla pro hlavní vstup do Španělského sálu. Nechal vytvořit Sloupovou síň, která měla převzít funkci dvorany pro vjezd kočárů. V 60. a na začátku 70. let bylo vytvořeno několik studií od autorů pracujících v SÚRPMO. Nicméně špatný stavební stav Španělského sálu tyto úvahy zrychlil. Ve stejném roce se objevila potřeba opravy střešního pláště, krovu, stropu a restaurování interiérové výzdoby tohoto sálu. Proto byl pozastaven provoz v těchto prostorách. To vše znamenalo možnost spojit opravu s řešením nového přístupu přes západní křídlo. [16]

Studii s uvažovaným provozem jednotlivých prostor navrhli Osvald Döbert, Vojtěch Veverka a Viktor Procházka. Studie byla kladně přijata a na jejím základě byla vypracována rozsáhlá dokumentace v hradním ateliéru SÚRPMO. Vedoucím byl Karel Firbas, za obnovu a úpravu jednotlivých prostorů zodpovídali architekti Věra Hlaváčková, Bohumil Pirout a Marie Švábová. Ladislav Vratník a Jiří Lasovský pracovali na interiérovém řešení. Restaurátorské práce zajišťovalo družstvo ŠTUKO. [16]



Obr. 5.: Plečnikova Sloupová síň před rekonstrukcí (zdroj: Döbert O. Rekonstrukce Španělského sálu, Rudolfovy galerie a Západního křídla Pražského hradu)



Obr. 6.: Plečnikova Sloupová síň po rekonstrukci (zdroj: Döbert O. Rekonstrukce Španělského sálu, Rudolfovy galerie a Západního křídla Pražského hradu)

Hlavní myšlenka se zakládala na zachování Plečnikovy síně v maximálním rozsahu, ale zároveň využitá pro nový provoz s použitím moderního výrazu ve shodě s Plečnikovým tvaroslovím. Byly zrušeny bočních kočárové vjezdy, upraveny výškové poměry ve dvoraně, aby mohla být Matyášova brána vybavena segmentovým schodištěm, kde vznikl hlavní vstup. V prostoru Sloupové síně bylo navrženo nové

hlavní nástupní schodiště, které podporovalo osovou souměrnost celého řešení. Došlo ke zkrácení Rothmayerova sálu a odstranění předimenzovaného schodiště. Tyto úpravy přinesly lepší řešení hierarchie prostorů, byl znovu akcentován význam Španělského sálu. Přesto byl zachován architektonický vzhled Rothmayerova sálu s řešením oken i podoba Klínové chodby a dva černé sloupy. Vyměněna byla pouze osvětlovací tělesa, nové prvky byly navrženy Jiřím Lasovským. Zkrácení tohoto sálu vedlo k vytvoření prostoru, do kterého byly umístěny šatny, WC návštěvníků, písárny, rozmnožovny, kanceláře a nezbytná technika. Konstrukčně se jednalo o vestavbu ocelové konstrukce. [16]



Obr. 7.: Šatnový blok – nově vložený prostor (zdroj: Döbert O. Rekonstrukce Španělského sálu, Rudolfovy galerie a Západního křídla Pražského hradu)

Interiérové řešení Španělského sálu a Rudolfovy galerie neprošlo zásadní proměnou, zásahy probíhaly s respektem k původní výzdobě. Krov i strop byly opraveny, střešní krytina z anglické břidlice byla vyměněna za novou francouzskou. Došlo k obnově štukové výzdobě obou prostor. Původní strohé bílé řešení bylo doplněno slonovou barvou stěn, některé prvky byly nově pozlaceny. Ke změně došlo i v umístění tribuny, ta se přesunula na opačnou stranu, než bylo v té době běžné. Nové tehdy moderní vnitřní zařízení navrhl architekt Vrátník. [16]

Tato úprava, zejména vestavba schodiště, nedosahuje architektonické úrovně

předchozí intervence. Jednalo se o velmi praktické a pragmatické řešení poplatné tehdejší době a potřebě využití Španělského sálu. Zařízení prostor nelze řadit k nejlepším, nejmodernějším řešením v porovnání s tehdejšími ostatními projekty. Z hlediska dnešní památkové péče rozhodně nelze tuto intervenci označit za barbarský zásah, byly použity ušlechtilé materiály (mramor), návštěvníka to neurazí. Problematicky by mohl být vnímán zásah do původní ucelené Plečnickovy koncepce. Dnes by byl problém tuto intervenci odstranit, protože už je překonán puristický přístup a hodnotná je každá vrstva stavby. [15]



Obr. 8.: Španělský sál po rekonstrukci s novým vnitřním zařízením (zdroj: Döbert O. Rekonstrukce Španělského sálu, Rudolfovy galerie a Západního křídla Pražského hradu)

LOBKOVICKÝ PALÁC

Již v 50. letech se objevily prvotní myšlenky o umístění historického muzea na Pražském hradě, na začátku 60. let tyto úvahy směřovaly ke vzniku Památníku dějin československého lidu na Hradě. Pro tento účel bylo bráno v úvahu několik objektů, přičemž jako ideální se zdál Jiřský klášter. Lobkovický palác byl v té době určen pro úpravu na Palác práce. [17] Tyto úvahy byly přibrzděny po srpnu 1968 a v následujícím roce definitivně ukončeny. Naopak se vrátila myšlenka na umístění samostatné historické expozice Národního muzea na Pražském hradě, tentokrát v objektu Lobkovického paláce. Roku 1973 byl v rámci NM zpracován projekt expozice

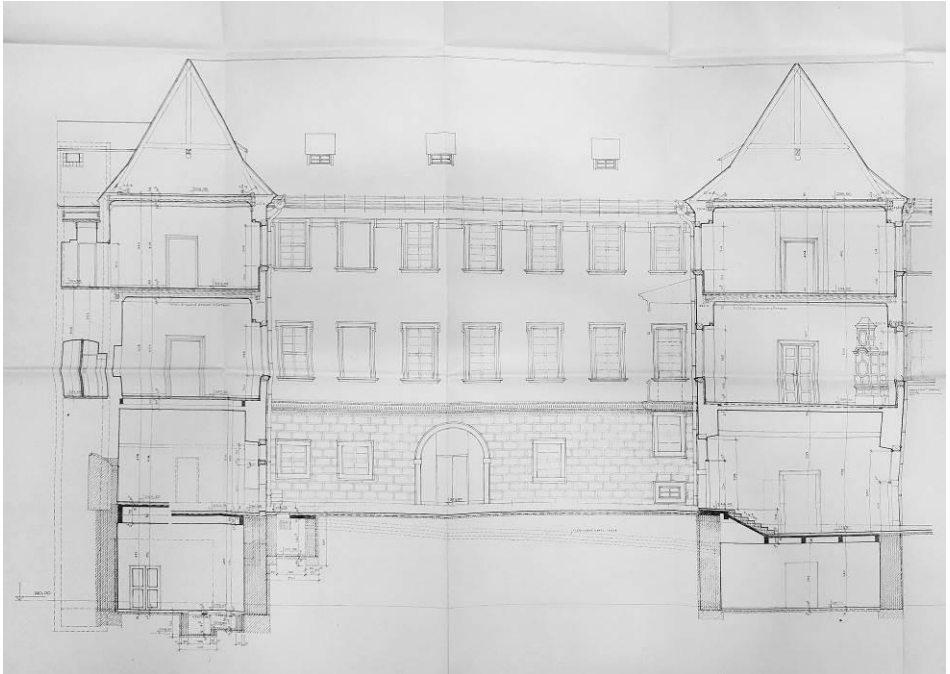
a určen způsob využití paláce pro muzejní účely. Upravený Lobkovický palác s instalovanou historickou expozicí byl předán do užívání NM až v roce 1987. [18]



Obr. 9.: Slavnostní otevření expozice Památka národní minulosti v Lobkovickém paláci za přítomnosti prezidenta Gustáva Husáka (zdroj: Archiv Kanceláře prezidenta republiky, foto: Jiří Krulíš)

Přípravné práce v podobě geologického a stavebně-technického průzkumu proběhly již roku 1961. Následně byl v rámci SÚRPMO vypracován zadávací projekt pro přestavbu na Palác práce, autorsky byl pod ním podepsán architekt Zdeněk Hölzel. Ten spolupracoval s architektkou Věrou Hlaváčkovou na vytvoření úvodního projektu, který byl vydán a schválen v roce 1963. Roku 1966 proběhla generální oprava krytiny, krovu a komínů. O rok později byl prozkoumán stavební stav a základové poměry. Mezi lety 1969 až 1972 byl vypracován projekt statického zajištění objektu. Stabilizační práce se uskutečnily mezi roky 1971 a 1973. Bourací a zajišťovací práce (první fáze rekonstrukce) byly zahájeny v roce 1973. Následující rok došlo ke statickému zajištění suterénu. Druhá fáze rekonstrukce spočívala v architektonické a vnitřní úpravě a technickém vybavení⁷. Byla projektována v roce 1973, do projekčního týmu přibyli architekt Václav Bašta a architektka Jarmila Nováková. Souběžně s realizací první a druhé fáze byl realizován umělecko-historický průzkum. V třetí fázi byla na sklonku roku 1975 navržena celková obnova malířské výzdoby, nové řešení podlahové krytiny, instalace zabezpečovacího zařízení a světelně technický projekt. Stavební dodatky navazovaly na prováděcí projekt a byly vydány nejprve v listopadu

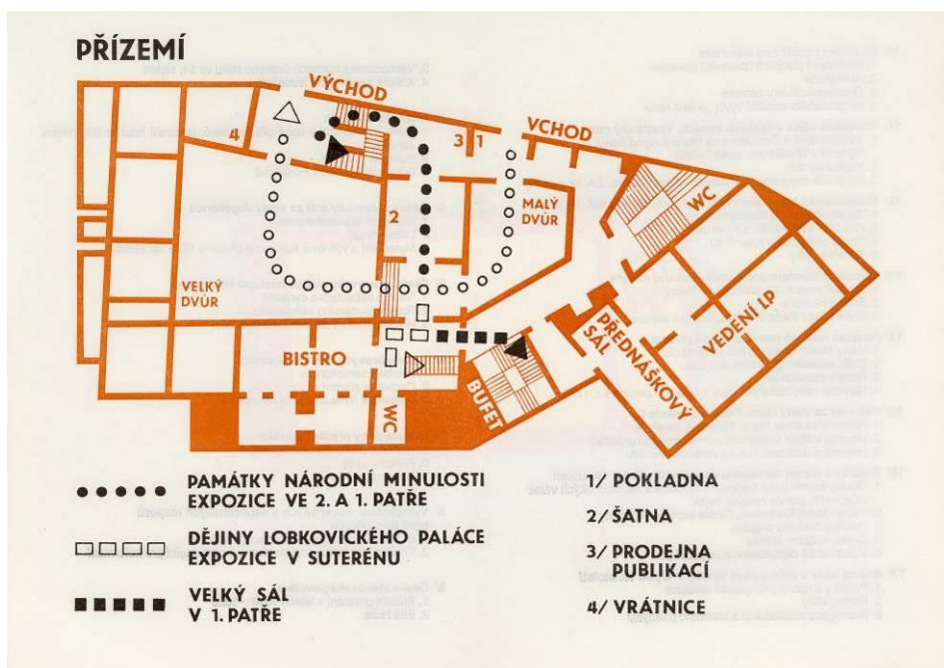
1979, podruhé v červnu 1986. Projektová dokumentace⁸ na úpravu průjezdu a terasy u Lobkovického paláce byla vytvořena architektkou Hlaváčkovou v únoru 1986. Z výše popsaného výčtu projektové dokumentace jednoznačně vyplývá, že byla rekonstrukce značně obtížná, těžkopádná a odehrávala se velmi dlouho (od roku 1973 do roku 1986). Odhadované náklady pro první fázi byly 25,8 mil. Kčs, pro druhou fázi 38,7 mil. Zajišťovací a bourací práce dosáhly ceny 21,7 milionů. Nakonec bylo prostavěno 103,7 milionů. [19]



Obr. 10.: Část A – řez A-A₁ a jižní průčelí dvora (zdroj: Archiv Pražského hradu, foto: Martin Šnorbert)

V rámci rekonstrukce nedocházelo k zásahům do hmotového řešení, tvaru střechy a raně barokního charakteru fasád paláce. Naopak došlo k odstranění všech nehodnotných utilitárních zásahů z 19. a 20. století. Byla rehabilitována palácová dispozice, výtvarná a řemeslná výzdoba, byla přidána technická zařízení, byly renovovány předbarokní prostory. Jediná výraznější intervence do architektonického výrazu a vnějšího vzhledu objektu bylo podpoření plasticity fasád, čehož bylo dosaženo obnovou kamenného ostění s původní podobou zapuštěných oken. Malý počet nových úprav ve výtvarném řešení spíše doplňoval výzdobu palácového celku. Jednalo se o návrh zasklení oken v kapli, potlačení sekulárního charakteru, návrh zasklení oken ve společenských prostorech v přízemí směrem do Jiřské ulice

připomínající předbarokní charakter paláce, jednoduchá plastika s vodním motivem v průsečiku os průjezdů na velkém dvoře, obnova kašny na malém dvoře a návrh několika kovových mříží v přízemí a suterénu. Dispoziční a komunikační systém maximálně respektoval a obnovoval původní palácový charakter. Výjimkou se stala nová vertikální komunikace z přízemí do 1. patra k velkému výstavnímu sálu a také tělesa 2 nákladních a osobních výtahů. Do objektu bylo samozřejmě doplněno nové hygienické a technické zázemí. Hlavní nástupní a společenské prostory byly lokalizovány v přízemí, oba dvory byly přiřazeny ke společenskému prostorám. Expozice byla umístěna v 1. a 2. patře v průchozích sálových místnostech okolo velkého dvora. Pravidelně se opakující výstavy se konaly v restaurovaném velkém dvoupatrovém sále v 1. patře východního křídla. Přednášková místnost znamenala nové funkční využití v budově. Nacházela se v přízemí vedle nového schodiště do 1. patra. [20]



Obr. 11.: Přízemí s popisem jednotlivých místností a vyznačeným směrem pohybu návštěvníků (zdroj: Archiv Národního muzea, Registratura Národního muzea Lobkovický palác, foto Tereza Koplavá)

Nevýstavní prostory byly navrženy roku 1984 architektem Vladimírem Rubkem z národního podniku Výstavnictví. Výstavní část zpracoval v letech 1983 a 1984 ateliér projekce n.p. Výstavnictví, jsou pod tím podepsáni architekti Jiří Fejk a Josef Václavíček. V říjnu 1986 zpracovali architekti Vl. Rubek a Miroslav Rous úpravu

projektu. Bylo zde řešeno umístění výstavních prvků, obsahové zaměření jednotlivých místností a výrobní dokumentace vitrín a panelů, vyžadovaná spolupráce s jednotlivými profesemi. Libreto, úvodní a odborný scénář expozice byl vytvořen odborníky z KPR, NM a ČSAV. [19]



Obr. 12.: Perspektiva stropu velkého sálu – varianta II (zdroj: Archiv Pražského hradu, foto Martin Šnorbert)

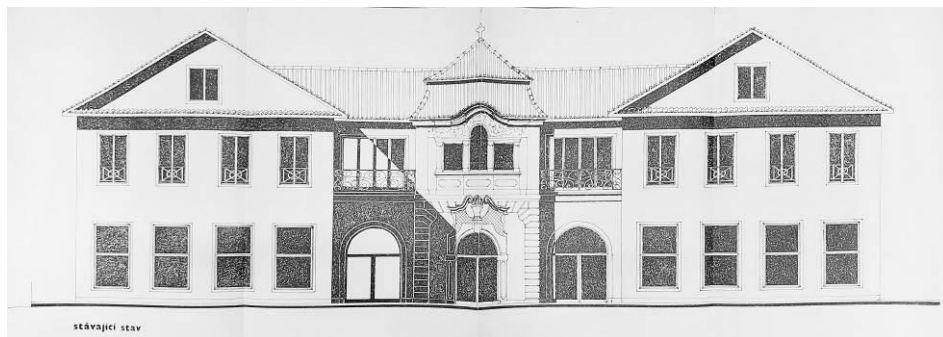
V 80. letech šlo o nejpodstatnější úpravu s vložením nové funkce do hradních prostor. Vznikla zde historická expozice Národního muzea. Tato akce byla stavebně zahájena již v 70. letech (ideově dokonce už v 60. letech). Během realizace bylo vykonáno mnoho průzkumů historických konstrukcí. Tato akce poukazuje na problematiku socialistické výstavby. Docházelo k mnoha zdržením kvůli kapacitě dodavatelů, vícepracím spojeným s rekonstrukcí historické stavby (statické zajištění podzákladí a kleneb, výměny stropů) a také kvůli změnám na základě průzkumů a probíhajících stavebních prací. Vše vedlo ke značné délce stavby, probíhala 13 let (1973 až 1986, uvedení do provozu dokonce až v roce 1987). Úpravy z období normalizace jsou v tomto paláci patrné dodnes, ačkoliv byla historická expozice v roce 2006 přesunuta do jiného objektu. [18] Realizace projektu Paláce práce by znamenala mnohem více zásahů do stavební substance a také by se více potlačil palácový charakter této stavby oproti

provedené rekonstrukci Lobkovického paláce. Z památkářského hlediska tudíž vychází lépe tato rekonstrukce, zatímco architektonické stránka mohla být teoreticky hodnotnější u Paláce práce.

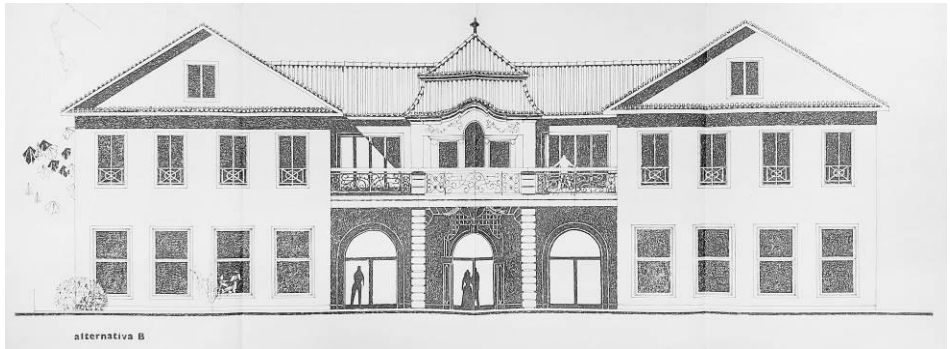
STAVBY SPOJENÉ S GUSTÁVEM HUSÁKEM

Ze zkoumaných archivních podkladů nelze říci, jaký vztah k architektuře měl prezident Gustáv Husák. Dotazy směřovaly na doktora Michala Macháčka, který o prezidentu Husákovi sepsal poutavou životopisnou monografii. V emailové korespondenci píše: „Z Husákova fondu se mi vybavuje písemný elaborát k přestavbě tzv. Domečku v Královských zahradách, kde prezident bydlel, nebo fotografie nově vybavené pracovny. Pokud správně vzpomínám, z rozhovorů se synem G. Husáka a zaměstnanci Pražského hradu vyplývalo, že Husák přistupoval k architektonickým úpravám spíše citlivě, příliš nepřál novotám, což kontrastuje s prezidentskou érou V. Havla. U Husáka je také nelehké vyhodnotit, co byla přímo jeho iniciativa, nebo spíše lidí kolem něho.“ [21]

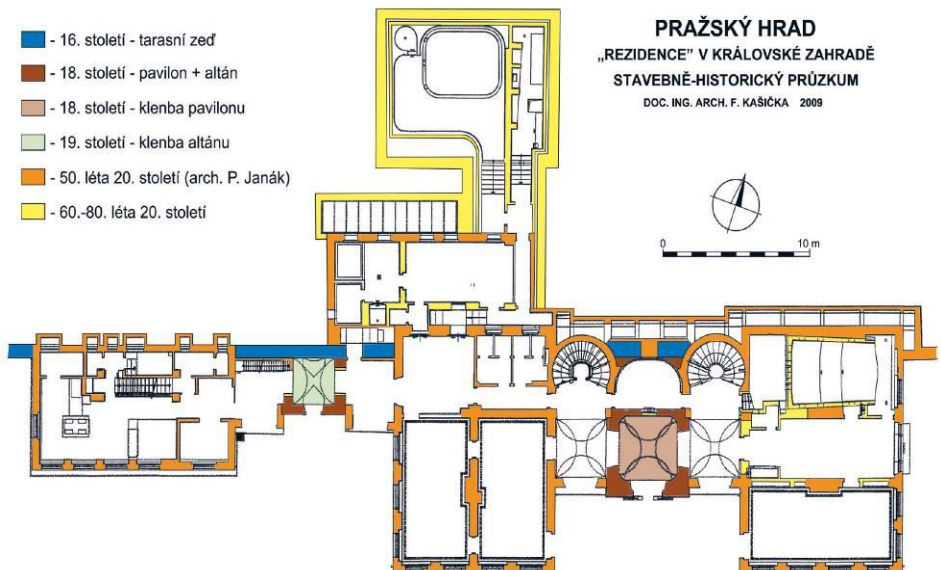
Nástup Gustáva Husáka znamenal několik výrazných zásahů u prezidentského domku. Šlo o velký balkon v jižním průčelí mezi oběma bočními křídly, vybudování sauny a realizaci bazénu v podzemí severně od rezidence, s nímž byl bazén propojen. [22]



Obr. 13.: Nový balkon prezidentské rezidence – pohled na jižní průčelí – původní stav (zdroj: Archiv Pražského hradu, foto Martin Šnorbert)



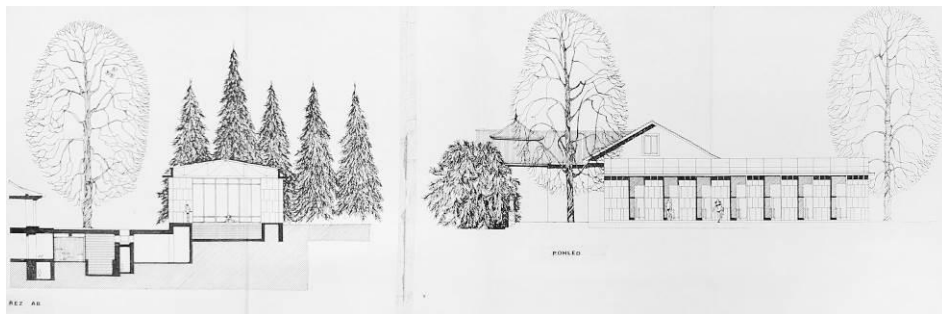
Obr. 14.: Nový balkon prezidentské rezidence – pohled na jižní průčelí – realizovaná varianta B
(zdroj: Archiv Pražského hradu, foto Martin Šnorbert)



Obr. 15.: Prezidentská rezidence – úroveň přízemí hlavní budovy ve stavebně historické analýze
(zdroj: Kašička F., Zahradník P. „Rezidence“ v Královské zahradě Pražského hradu, dílo tří významných architektů – K. I. Dientzenhofera, A. Haffeneckera a P. Janáka)

Pro každou z těchto tří akcí byl nejprve připraven schvalovací doklad, který obsahoval investiční záměr se studií, ve které je naznačeno několik variant. Na těchto studiích se podílel právě architekt Osvald Döbert. Myšlenky o vybudování sauny a balkonu byly doplněny v červenci 1975 o požadavek na výstavbu plaveckého bazénu v Královské

zahradě. Všechny 3 stavby by vedly ke vzniku areálu odpočinkového charakteru. Po první etapě (projekci a stavbě sauny a balkonu) byly vypracovány 3 varianty řešení a předány 25. 2. 1976 k posouzení. V plavecké hale bylo navrženo WC, sprcha a šatna v minimálním provedení, protože se předpokládalo využití příslušenství sauny. Ve variantě A by se hmota bazénu uplatnila nad terénem a vynutila si rozsáhlou úpravu barokní zahrady. Ostatní varianty umísťovaly bazén do podzemí. Původně byla vybrána varianta A. Nicméně příprava plaveckého bazénu se zpomalila, byly zkoumány i jiné alternativy (umístění v jiných stávajících objektech). Celá akce byla přejmenována na Zdravotně technické zařízení Pražského hradu, jednostupňová dokumentace pro podzemní variantu byla schválena na konci října 1981. Celkový náklad byl stanoven na 7, 666 mil. Kčs. Jako projektant byl uvažován SÚRP MO, vyšším dodavatelem stavby byl zvolen národní podnik Pozemní stavby Brno. [23]



Obr. 16.: Plavecký bazén v Královské zahradě – varianta A (zdroj: Archiv Pražského hradu, foto Martin Šnorbert)

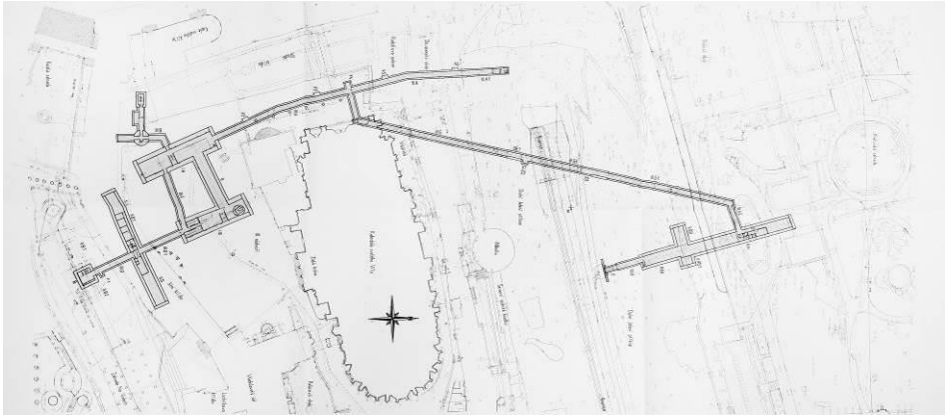
Další úpravy spojené s postavou prezidenta Husáka se odehrávaly v jižním křídle a týkaly se zejména adaptace pracovny prezidenta. Pracovnu navrhl již ve 20. letech Josip Plečnik pro prezidenta Masaryka. V téměř nezměněné podobě se dochovala až do konce 70. let, kdy si ji nechal přizpůsobit podle svých představ Gustáv Husák. Nábytek navržený Plečnikem a jeho žáky byl odstraněn. Masarykova knihovna se naštěstí zachránila, byla přenesena do podobné místnosti o patro výše. Tato adaptace dále znamenala také vybourání stropu, podlahy a příčky předpokoje. „Stěny byly obloženy speciálními panely s povrchem z bílé koženky. Strop byl snížen, aby bylo možno nad něj skrýt desítky metrů různých kabelů a také osadit řadu neonových svítidel (Husák špatně viděl, a tak byly všechny místnosti, kde se pohyboval, přesvětleny). Navíc tu byly i nevkusné „benátské“ lustry. Nový nábytek navrhl známý designér Ladislav Vrátník. Šlo o mohutný stůl s ozdobnými kovovými lištami (vystupovaly mírně nad povrch, takže se na stole nedalo bez podložky psát). Křeslo bylo tak obrovské a těžké, že k zasunutí prezidenta za stůl bylo zřejmě zapotřebí dvou pomocníků. Pak tu byl ještě konferenční stůl, televizor značky Rubín na konzole a velká skleněná plastika Stanislava Libenského (ta je dnes umístěna ve vstupní síni návštěv).

Obrazů tu bylo asi pět – vesměs díla národních umělců – nějaký Martin Benka, Ludovít Fulla, Radomír Kolář, později se také objevilo pár grafik Jiřího Anderleho. Na zemi pak ležely pestrobarevné rumunské koberce z umělého vlákna. Knihy žádné, až na jednu výjimku: byla tu polička v zabudované skříni ve stěně. Vešlo se tam jen pár svazků Leninových a Marxových spisů.“ [24]

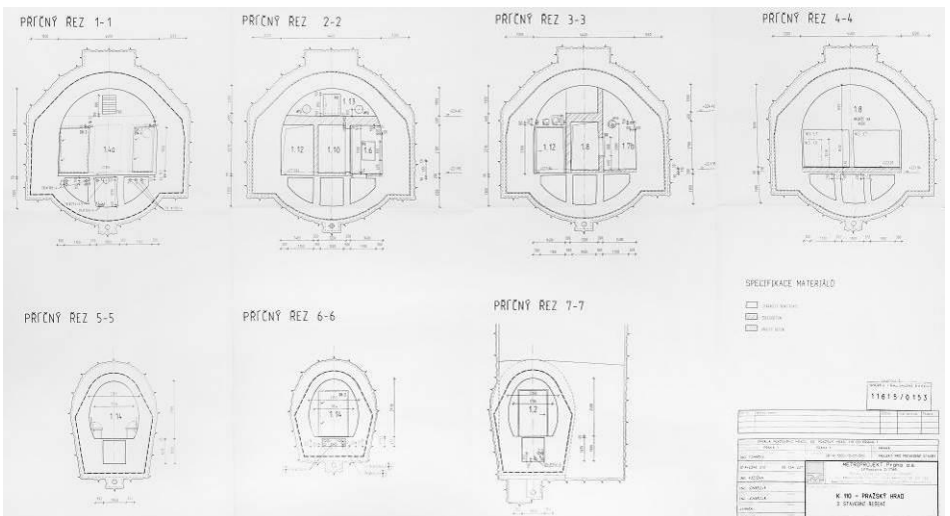


Obr. 17.: Pracovna prezidenta Husáka – celkový pohled (zdroj: Lukeš Z. Osudy Masarykovy pracovny)

Kryt pod Pražským hradem (označovaný jako podzemní objekt Hradu K110) se začal budovat již v 50. letech za prezidenta Klementa Gottwalda. S budováním krytu pokračoval až prezident Husák. Architekt Zdeněk Lukeš se zmínil o tom, že se jednalo o největší hradní investici v období normalizace. Při rozhovoru prozradil, že v Archivu Pražského hradu objevil výkresy podepsané Osvaldem Döbertem, na kterých bylo vyřešeno zařízení místností krytu. Byly navrženy pokoje pro prezidenta, v nich byly zobrazeny i koberce a obrazy na stěnách. Vše probíhalo v nejpřísnějším stupni utajení, Döbert byl evidentně dobře prověřen a mohl pro prezidenta projektovat. [25]



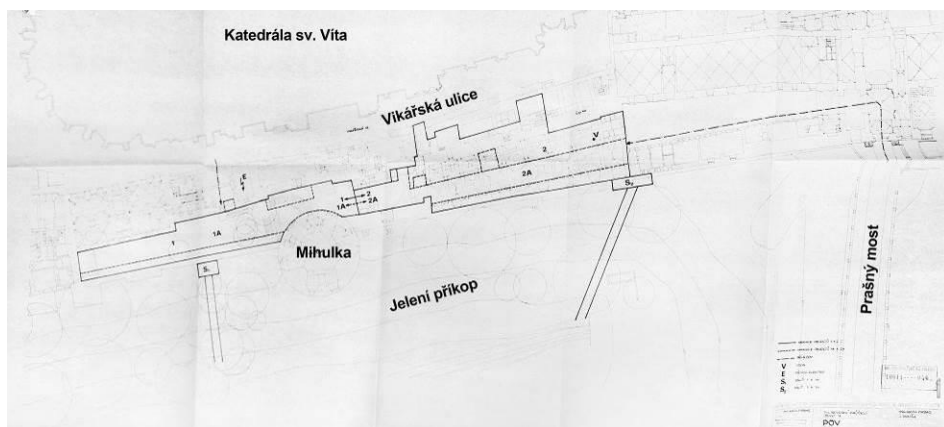
Obr. 18.: Celková situace objektu K110 (zdroj: Archiv Pražského hradu, foto Martin Šnorbert)



Obr. 19.: Příčné řezy štolami (zdroj: Archiv Pražského hradu, foto Martin Šnorbert)

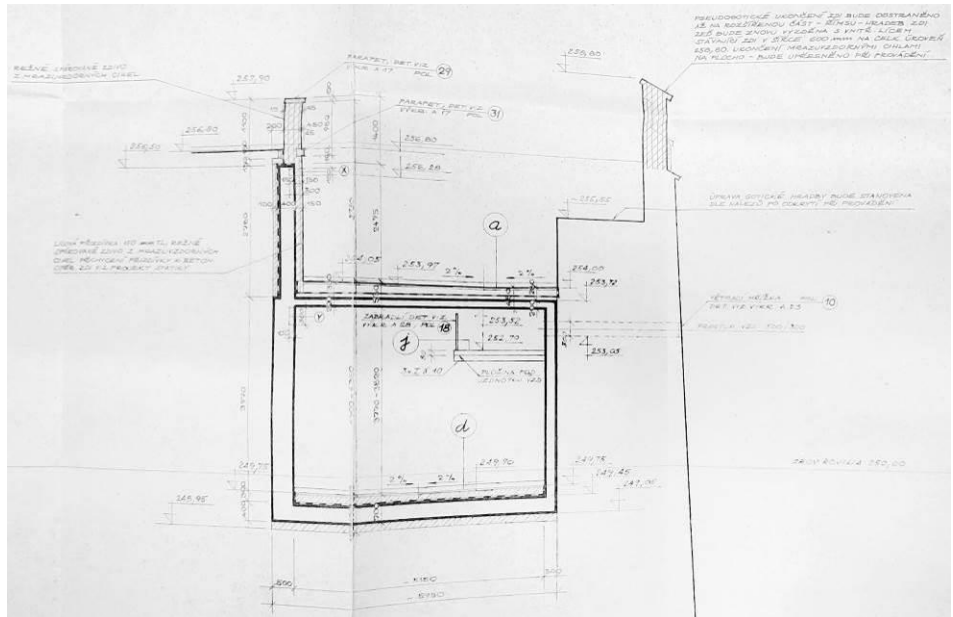
INŽENÝRSKÉ PROJEKTY

Postupná přestavba elektroenergetického systému a systému vytápění byla v 80. letech prioritou. Byly renovovány inženýrské sítě a rozvody uvnitř některých budov, čímž byla zajištěna výrazná technická modernizace a spolehlivost. To také přineslo finanční hospodárnost a dostatečnou kapacitu dodávek energií. Projektční práce zajišťovaly specializované organizace jako Energoprojekt Praha (systémy elektro) a Vojenský projektový ústav, Praha (systém vytápění) a specializované ateliéry v SÚRPMO. [26]



Obr. 20.: POV – situace (objekt 1A) (zdroj: Archiv Pražského hradu, foto a popis Martin Šnorbert) K důležitým stavbám se řadila výstavba kolektorové sítě, která přispěla ke zlepšení funkce a spolehlivosti inženýrských sítí. Budování kolektorů provázela demolice některých částí objektů, bylo spojeno s drobnými stavebními zásahy (například výdlažba severní parkánové cesty, osvětlení, mříže, opravy kamenných ostění). Již v 70. letech byla zbudována technická galerie (objekt 1A) na parkánu čp. 37-39, na ní navazoval objekt 2A, technická galerie (kolektor), která probíhala od čp. 39 k čp. 198 a končila u Slévarenského dvora. Jako vedoucí projektant byl veden arch. Karel Firbas, jako zodpovědný projektant Ing. Ivana Matičková. Existovalo více variant, měnila se původní trasa kolektoru, neboť by zasahovala do odkrytých základů, což by vedlo k problémům s podchycením. Projekt (1979) i stavba se odsouvaly a objekt 2A byl nakonec dokončen až v roce 1980. Při rekonstrukci Slévárny na začátku 80. let (stavební povolení 1983) byly realizovány 2 místnosti pro provizorní výměňkovou stanici a místnost pro chladicí agregáty s přístupem z kolektoru 2A. Ve Slévarenském dvoře byl navržen navazující kolektor 3A. Jednostupňový projekt vytvořili zaměstnanci podniku Rudný projekt v březnu 1984, stavba se uskutečnila mezi květnem 1984 a prosincem 1986. Celá stavba byla dělena na kolektor, který začínal v rozvodně na III. nádvoří a končil zaústěním do stávajícího kolektoru pod Severní bránou. Dále na kabelový tunel, který probíhal souběžně pod kolektorem, začínal pod

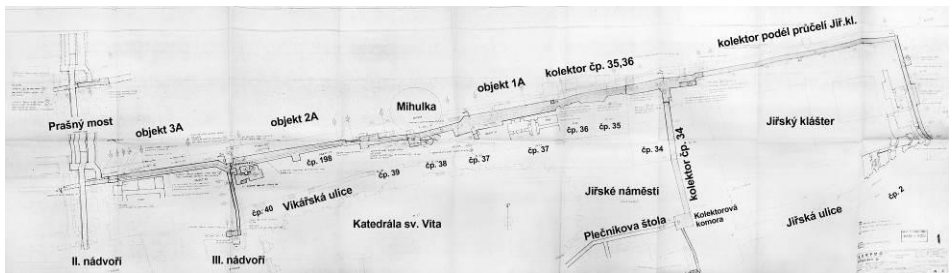
přístavkem ve Slévárenském dvoře, procházel pod Severní bránou a zaústoval se do rozvodny T1616 při Severní bráně. Kolektor se realizoval částečně v otevřeném výkopu a druhá část byla ve štolě vyražena báňským způsobem. Kabelový tunel serazil taktěž báňským způsobem. [27]



Obr. 21.: Řez B-B' – Kolektor čp. 34 (zdroj: Archiv Pražského hradu, foto Martin Šnorbert)

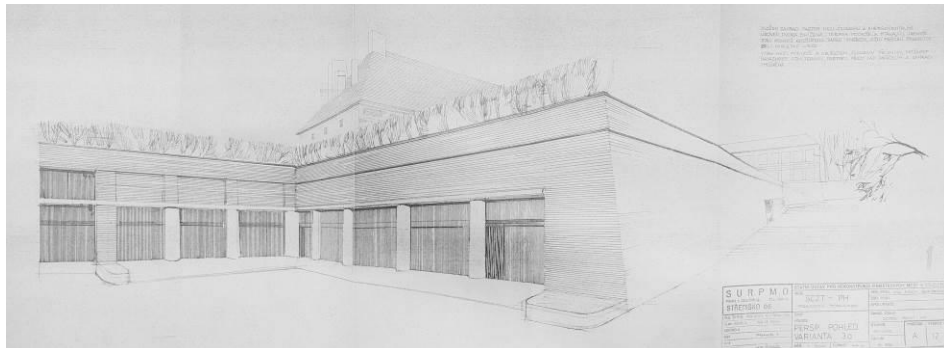
Na Jiřském náměstí se v návaznosti na objekt 1A a kolektor čp. 35, 36 zbuvoval kolektor čp. 34. Jednostupňový projekt byl v roce 1982 zpracován v hradním ateliéru SÚRPMO pod vedením arch. Hlaváčkové. Inženýrský projekt se skládal z kolektoru, který byl veden pod Jiřským náměstím suterénem domu čp. 34 a pod dvorem čp. 34. Poté ze sestupné šachty na úroveň kolektoru pod Severním parkánem, spojovací komory kolektoru pod Jiřským náměstím s Plečnikovou štolou a stávající menší štolou. Součástí projektu byly i nutné úpravy části Plečnikovy štol, stávající menší štol a vybudování části parkánové cesty na Severním parkánu se schodištěm a úpravou gotické hradby. Nový úsek parkánové cesty a kolektor pod ní měly být napojeny na východě na již vybudovaný parkán Jiřského kláštera a kolektor pod ním. Celkové náklady byly stanoveny ve výši 6,5 mil. Kčs. Stavební povolení bylo získáno již v roce 1984, stavební činnost dle stavebního deníku probíhala v rozmezí února 1985 a července 1988. [28] Kolektor čp. 35, 36 procházel pod dvorními křídly domů čp. 35 a 36. Projekt byl také vypracován v roce 1982. Bylo zvažováno více variant, a proto přibylo několik změn a dodatků, realizace proběhla v letech 1985 až 1987. [29]

Všechny tyto kolektory (3A, 2A, 1A, kolektor čp. 35, 36, kolektor čp. 34 včetně větve ke kolektorové komoře pod Jiřským náměstím, kolektor podél severního a východního průčelí Jiřského kláštera) tvořily tzv. Severní kolektor Pražského hradu. Navazoval na západě pod Severní bránou na kolektor z Prašného mostu. Na východě končil na úrovni jihovýchodního nároží Jiřského kláštera. V roce 1988 byl zpracován projekt (za SÚRPMO byl zodpovědným projektantem Ing. Pavel Jakoubek) na vystrojení a dovybavení tohoto kolektoru. V projektu byly navrženy stavební práce spojené s doplňkovými zámečnickými konstrukcemi, odstranění některých nefunkčních konstrukcí z předchozích etap, úpravy povrchů kolektoru, vstupních otvorů a požárních příček. K samotnému vybavení byly navrženy stojany s lávkami pro kabely, stojany pro trubní vedení s metalizovaným povrchem a uchycením v jednom bodě. [30]



Obr. 22.: Půdorys kolektoru – Severní kolektor (zdroj: Archiv Pražského hradu, foto Martin Šnorbert)

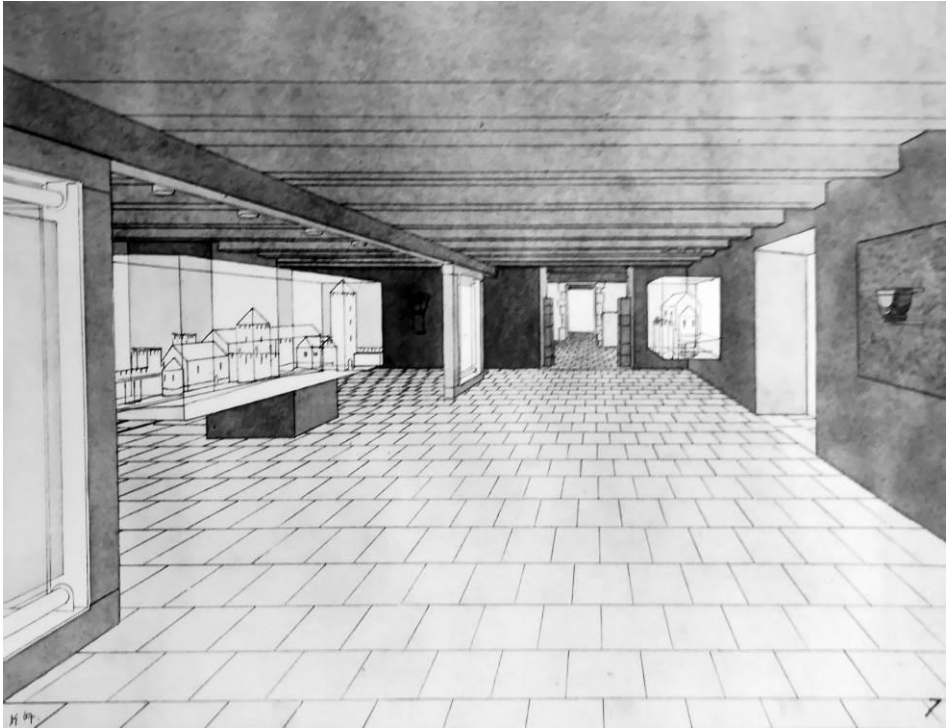
Investičně nejpodstatnější akcí byla stavba objektu energocentra. Již v roce 1983 byly prověřeny urbanistické a architektonické podmínky výstavby. O dva roky později byla vypracována základní koncepce řešení a srovnávací studie systému centrálního zásobování teplem. Od roku 1986 byla projektována samotná stavba energocentra (EGC), potřebné bourací práce, rekonstrukce zdemolovaných objektů a návaznost na kolektorovou síť. Projektční práce byly ukončeny v roce 1990, během tohoto období proběhla i realizace, přičemž některé drobnější úpravy se odehrály až v roce 1991. Vlastní budova EGC byl vybudována na západ od Jízdárny. Obsahovala rozvodnu R1, náhradní zdroj GG1, centrální stanici chladu, vstupní výměňkovou stanici parovodního přiváděče z elektrárny Holešovice, dílenský provoz, hygienické zázemí a úpravnu vody. Připojení na kolektorovou síť bylo buď tunelem, nebo tunelem a kanálem z vlastního objektu EGC až do komory na předmostí Prašného mostu u Paccasio brány. [11]



Obr. 23.: Perspektiva napojení Energoctruma na garáže – varianta 3a (zdroj: Archiv Pražského hradu, foto Martin Šnorbert)

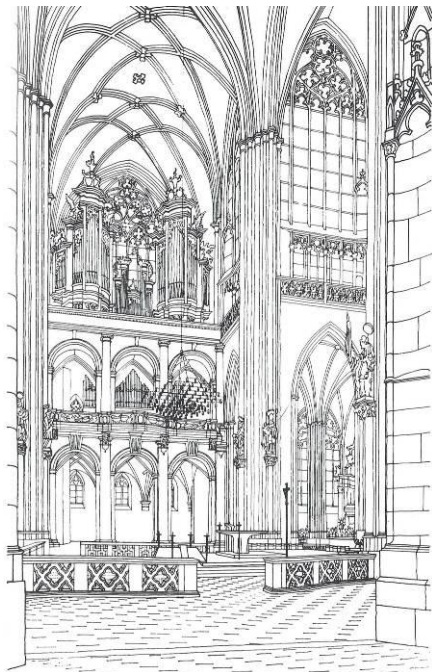
NEREALIZOVANÉ VIZE

Tato problematika bude diskutována na příkladu profesora Jana Sokola a jeho nerealizovaných idejích v hradním areálu. V polovině 60. let byly řešeny úpravy Starého paláce. Podklady pro vypracování studie připravili Viktor Kotrba, Emanuel Poche a Vladimír Studený. Studie byla zpracována v SÚRPMO, kde se projektu ujali architekti Josef Hlavatý a Miloslav Matašovský. Architekt Sokol dostal za úkol zhodnocení studie, tuto příležitost zužitkoval k obsáhlému průzkumu celého objektu a poukázal na nedostatečnost navrhovaných zásahů. Jiří Gočár se proto obrátil na prof. Sokola s požadavkem na vypracování nové rozsáhlejší studie a taktéž podpořil Sokolovo přijetí do SÚRPMO. Sokolův návrh obsahoval potřebu rozlišit a prezentovat návštěvníkům čtyři celky (románskou, raně a vrcholně gotickou a pozdně gotickou část), které se nachází nad sebou a dohromady tvoří celý objekt. Účastník prohlídky by postupoval jednotlivými obnovenými prostory dle časové posloupnosti. Vše mělo gradovat zásahy ve vladislavské části, která byla v této době využívána při slavnostních příležitostech. Studie byla s pomocí Jiřího Buriana (historik zaměstnaný v KPR) a dalších odborníků dopracována během jednoho roku. Brzy došlo ke schválení, k uskutečnění záměru mělo dojít postupně v několika etapách, ale bohužel se nerealizovalo vůbec nic. [31]

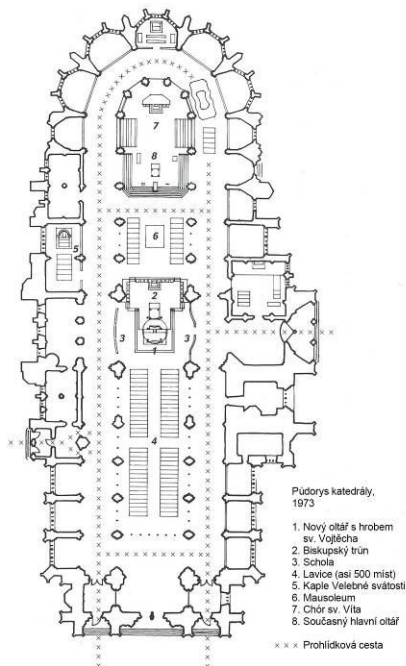


Obr. 24.: Perspektiva románské komnaty (zdroj: Archiv Pražského hradu, foto Martin Šnorbert)

Další Sokolovy vize se týkaly katedrály. Poukazoval na nutnost úprav souvisejících s liturgickými reformami⁹. Doporučil, aby královské mauzoleum bylo využíváno jako předěl mezi novou a starou částí a zároveň aby sloužilo jako pozadí pro nový oltář. Nová mensa měla představovat duchovní centrum katedrály a jako jeho součást by zde byl instalován i hrob sv. Vojtěcha. O všech těchto myšlenkách napsal článek, navrhnul půdorys a nakreslil perspektivu s oltářem ve střední části. Diskutoval tyto změny s arcibiskupstvím, přičemž navrhoval, aby byly tyto vize ještě více rozpracovány a financovány jenom z církevních zdrojů. Tehdejší politická realita však byla jiná, a proto byl návrh předložen k posouzení KPR. Původní závěry byly kladné, neboť by bylo ukončeno několik provizorních řešení. Ale záleželo také na názoru památkové komise¹⁰, kterou vedl akademik Jan Filip. Ze Sokolových vyjádření vyplývá, že v obdobných otázkách neměl hlavní slovo, a proto se profesor Sokol vydal za jinými členy komise, které znal z dřívějšího období. Kotrba a Poche na neoficiální schůzce souhlasili a slíbili mu podporu. Nicméně při oficiálním zasedání komise se stal naprostý opak. Poche mlčel, avšak Kotrba najednou nesouhlasil s umístěním mensy před mauzoleem. Tím byl celý projekt zastaven. [31]



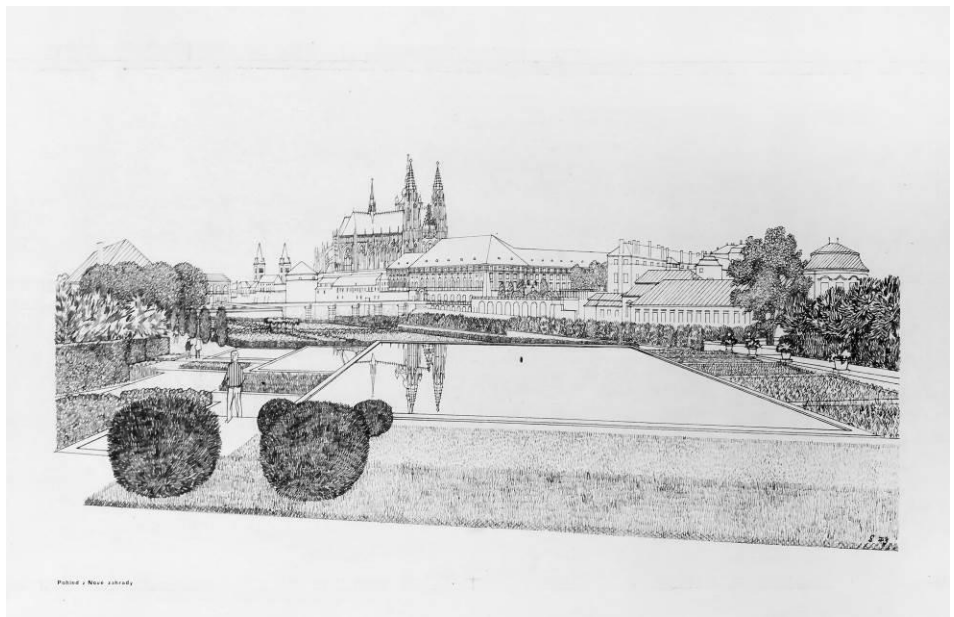
Obr. 25.: Návrh nového oltáře v křížení lodí v katedrále – 1973 (zdroj: Sokol J., Sokol V. Moje plány: paměti architekta)



Obr. 26.: Návrh půdorysu katedrály – 1973 (zdroj: Sokol J., Sokol V. Moje plány: paměti architekta)

Později byl Sokol pověřen návrhem nového oltáře, plánoval prodloužení chórového pódia, na nové části pódia by byl umístěn oltář společně s lektoriem a křížem. V přední části pódia měla být vybudována nová schodiště směřující do vedlejších lodí, čímž by došlo k obnovení původního vztahu mezi chórem sv. Víta a zmíněnými loděmi a královskou oratoří. Pro biskupský trůn navrhoval použít rozšířený stupeň Mockerova oltáře. Za zmíněným oltářem bylo kamenné točité schodiště vedoucí do horní vížky, kde se dříve konal výstav monstrance. Mezi oltářem a hrobem světce dříve živelně vzniklo kostelní zázemí, kde byly uschovány smetáky, svícny, koberce a žebříky. Sokol zamýšlel odstranění Mockerova schodiště, skříní na kostelní potřeby a Maxovy sochy sv. Víta, aby došlo k navrácení důstojnosti tohoto prostoru. Znovu podal svoje návrhy k posouzení památkářům na Hradě. Zpočátku byly jeho vize přijímány kladně, ale zasedání se neúčastnil Poche, který později komisi přemluvil, aby bylo změněno původní pozitivní vyjádření, Sokolovo úsilí znovu zkrachovalo. Po všech peripetiích mu byl povolena pouze projekt nové mensy. Oltářní deska byla navržena z mramoru podpíraná šesti nohami z pozlacených I profilů. Oltář byl sice realizován, ale místo mramorové desky byla použita deska z rumunského vápence. [31]

Největší výzvou pro Sokola v tomto období byl projekt na úpravu celého areálu Pražského hradu, který vycházel z urbanistického řešení, obsahoval architektonické detaily, návrh osvětlení a zeleně, ale řešil i technické náležitosti (vytápění, kanalizace, slaboproud, silnoproud atd.). Šlo o náročnou úlohu, bylo potřeba vyřešit i dopravní nesnáze týkající se malostranského a petřínského tunelu a napojení na nové dopravní řešení v okolí. Bylo rozhodnuto o zastavení návrhu na vybudování mostu mezi Jízdárnou a Hradčanským náměstím, i když už byl vypracován prováděcí projekt. Vyžadovalo to rychlou Sokolovu reakci, proto zpracoval novou koncepci přístupových cest k Hradu. Mezi dílčími úkoly se objevila i tvůrčí úloha spočívající ve scelení a dotvoření hradních parků a zahrad. Generel se skládal ze tří částí. První část (architektonická) byla vedena profesorem Sokol, v druhé věnující se urbanismu spolupracoval s Martinem Krisem a v poslední technické části měl hlavní slovo architekt Baštovi, Sokol si uchoval pouze kontrolní pravomoci. Nakonec se celý generel svým rozsahem rozšířil, z původně architektonicko-urbanistického návrhu se vyvinul prováděcí projekt se všemi náležitostmi, tedy i harmonogramem prováděcích prací a rozpočtovými náklady. Zjistilo se, že by se musely vynaložit obrovské částky. Sokol brzy pochopil, že znovu nedojde k realizaci, a to bylo jedním z důvodů, proč v roce 1976 odešel definitivně do důchodu. [31]



Pohled z Nové zahrady.

Obr. 27.: Pohled z Nové zahrady na Pražský hrad – součást návrhu generelu Pražského hradu (zdroj: Sběrka architektury Národní galerie, foto: Martin Šnorbert)

ZÁVĚR

Příspěvek se věnuje architektonickým a stavebním intervencím na Pražském hradě v 70. a 80. letech minulého století. Toto období je zatím opomíjeno například oproti období první republiky a není systematicky probráno. Informace a dokumenty jsou čerpány z archivního výzkumu a pomocí metody orální historie. Je popsána práce mnohdy neznámých architektů a jejich vliv na podobu Hradu. Celé období je charakterizováno spíše rekonstrukcemi a renovacemi vnitřních a vnějších prostor. Při porovnání s předchozím poválečným obdobím (50. a 60. léta) je potřeba upozornit na nižší kvantitu i kvalitu vznikajících intervencí. Většina větších zásahů probíhala ještě v 70. letech, zatímco změny v 80. letech se příliš neprojevíly navenek a neměnily architektonickou podobu a funkci staveb v areálu Hradu. Přesto byly projekty na Hradě stále spojeny s určitou exkluzivitou a prestiží, byly používány nedostatkové materiály a prioritní postavení dokazovala finanční stránka – v 70. letech bylo na rekonstrukce a investice vynaloženo 350 mil. Kčs, během let 1981-1985 se jednalo o částku 249,9 mil. Kčs a na dalších pět let bylo vyhrazeno 561,6 milionů.

I ve sledovaném období se objevily velké stavební akce, které jsou v příspěvku stručně představeny, charakterizovány, zhodnoceny z architektonického a památkářského hlediska. Rekonstrukce Španělského sálu, Rudolfovy galerie a západního křídla byl spojen s ideologickým důvodem. Rekonstrukce Lobkovického paláce ukazuje tehdejší realitu socialistické výstavby, kdy se kvůli různým nesnázím stavělo od roku 1973 do roku 1987. Špičkové úrovně v porovnání s českými i evropskými projekty dosahovala pouze přestavba Jižského kláštera pro potřeby Národní galerie podle projektu Františka Cubra a Josefa Pilaře.

Většinu z probíraných intervencí a stavebních úprav potkal po sametové revoluci velmi podobný osud – postupná likvidace, přestavba, návrat do podoby z období prezidenta Masaryka, někdy chátrání. Do dnešní doby se dochovalo minimální množství realizací, výjimkou jsou některé velmi praktické inženýrské projekty, které vznikly zejména v druhé polovině 80. let.

PRAMENY/POUŽITÉ ZDROJE

- [1] Archiv Kanceláře prezidenta republiky. *Odborná komise pro památkovou péči a úpravy PH – zasedání*, inv. č. 6002, sg. 405.366/70, č. j. 402.972/70. Záznam z 3. zasedání Odborné komise pro památkovou péči a úpravy Pražského hradu, konaného dne 15. 6. 1970.
- [2] Archiv Kanceláře prezidenta republiky. *Odborná komise pro památkovou péči a úpravy PH – zasedání*, inv. č. 6002, sg. 405.366/70, č. j. 406.039/71. Nové složení Odborné komise pro památkovou péči a úpravy Pražského hradu.
- [3] Archiv Kanceláře prezidenta republiky. *Odborná komise pro památkovou péči a úpravy PH – zasedání*, inv. č. 6002, sg. 405.366/70, č. j. 406.322/72. Návrh na složení pracovních subkomisí navazujících na Odbornou komisi pro památkovou péči a úpravy Pražského hradu a činných jako poradní orgány vedoucího odboru stavební a památkové správy Kanceláře prezidenta republiky.

- [4] Rozhovor s doc. Ing. arch. Zdeňkem Lukešem, Praha: 9. 3. 2022; Rozhovor s Ing. arch. Petrem Chotěborem, CSc., Praha: 26. 4. 2022.
- [5] Archiv Kanceláře prezidenta republiky. *Investiční komise vedoucího kanceláře prezidenta ČSSR*, č. j. 401.285/75. Ustanovení odborné komise KPR pro posuzování investičních záměrů na PH, v LS v Lánech a v zámku v Lánech.
- [6] Archiv Kanceláře prezidenta republiky. *Odbor OSPS – organizace odboru aj.*, inv. č. 6000, č. j. 405.690/70. Protokol o předání řízení odboru stavební a památkové správy ke dni 31. 12. 1970.
- [7] Archiv kanceláře prezidenta republiky. *Odbor OSIS – pracovní plány*, inv. č. 6000, č. j. 400.950/84. Plán hlavních úkolů a plány činnosti VI. OSIS na rok 1983, Plán činností VI. odboru stavebního a inženýrských sítí Kanceláře prezidenta ČSSR na období leden–srpen 1983, nestránkováno.
- [8] Archiv Kanceláře prezidenta republiky. *Gustáv Husák*, karton č. 12, KPR a PH, Šalda, kolegia aj. Materiály pro vedoucího KPR, Zhodnocení výstavní činnosti Národní galerie v Praze ve výstavních prostorách areálu Pražského hradu v letech 1981–1985.
- [9] Archiv Kanceláře prezidenta republiky. *Gustáv Husák*, karton č. 12, KPR a PH, Šalda, kolegia aj. Materiály pro vedoucího KPR, Zpráva VIII. odboru památkové péče o plnění úkolů z dokumentu „Úkoly Kanceláře prezidenta ČSSR po XVI. sjezdu Komunistické strany Československa.“
- [10] Rozhovor s doc. Ing. arch. Zdeňkem Lukešem, Praha: 9. 3. 2022; Rozhovor s Ing. arch. Petrem Chotěborem, CSc., Praha: 26. 4. 2022; Rozhovor s Ing. arch. Marií Švábovou, Roztoky u Prahy: 16. 11. 2022; Emailová korespondence s Ing. arch. Marií Švábovou ze dne 30. 5. 2023; Rozhovor s Ing. arch. Viktorem Procházkou, Praha: 11. 5. 2022.
- [11] Archiv Kanceláře prezidenta republiky. *Gustáv Husák*, karton č. 12, KPR a PH, Šalda, kolegia aj., č. j. 404.448/81. Program obnovy a péče o Pražský hrad v letech 1981–1990.
- [12] Archiv Kanceláře prezidenta republiky. *Gustáv Husák*, karton č. 12, KPR a PH, Šalda, kolegia aj. Materiály pro vedoucí KPR, Plnění Programu investiční výstavby, oprav a údržby za léta 1981–1990 za období 7. pětiletky 1981–1985.
- [13] Kotalík J. *Rekonstrukce Jiřského kláštera na Pražském hradě pro Národní galerii*. In: *Architektura ČSR*. 1976; 24(6): pp. 242–246.
- [14] Šnorbert M. *Architektonické intervence v areálu Pražského hradu v 70. letech 20. století*. In: Peřínková M., Jüttnerová S., Videcká L., eds. *14th Architecture in Perspective 2022 / 14. Architektura v perspektivě 2022*. Ostrava; November 02-03, 2022.
- [15] Rozhovor s Ing. arch. Petrem Chotěborem, CSc., Praha: 26. 4. 2022.
- [16] Döbert O. *Rekonstrukce Španělského sálu, Rudolfovy galerie a Západního křídla Pražského hradu*. In: *Architektura ČSR*. 1976; 35(7): pp. 295–303.
- [17] Jůn L., Woitschová K. *Jiřský klášter či Lobkovický palác? Historická expozice Národního muzea v realitě normalizačního Československa*. In: *Časopis Národního muzea: řada historická*. 2021; 190(3-4): pp. 3–12.
- [18] Koplová T. *Stálá expozice Národního muzea v Lobkovickém paláci*. Bakalářská práce. Praha: FF UK; 2020.
- [19] Archiv Pražského hradu. *Nová plánová sbírka*, sign. 10 601 Lobkovický palác – čp. 3.
- [20] Archiv Pražského hradu. *Nová plánová sbírka*, sign. 10 601 Lobkovický palác – čp. 3. Rekonstrukce Lobkovického paláce, Prováděcí projekt (09/73), inv. č. 1881, Průvodní zpráva.
- [21] Emailová korespondence s Mgr. Michalem Macháčkem, Ph.D. ze dne 21. 11. 2020.

- [22] Kašička F., Zahradník P. „Rezidence“ v Královské zahradě Pražského hradu, *dílo tří významných architektů* – K. I. Dientzenhofera, A. Haffeneckera a P. Janáka. In: Staletá Praha. 2010; 26(1): pp. 93–110.
- [23] Archiv Pražského hradu. *Nová plánová sbírka*, sign. 10 902 Zahradní dům. Schvalovací doklad č. 10.018 investičního záměru a studie na výstavbu plaveckého bazénu v zahradě Pražského hradu (1976).
- [24] Lukeš Z. *Osudy Masarykovy pracovny*. https://neviditelnypes.lidovky.cz/architektura-osudy-masarykovy-pracovny.A110228_220617_p_architekt_wag (accessed: October 2024).
- [25] Rozhovor s doc. Ing. arch. Zdeňkem Lukešem, Praha: 9. 3. 2022
- [26] Šnorbert M. *Architectural and Construction Interventions in the Area of Prague Castle in the 1980s*. In: 15th Architecture in Perspective 2023 / 15. Architektura v perspektivě 2023. Ostrava; October 25–26, 2023.
- [27] Archiv Pražského hradu. *Nová plánová sbírka*, sign. 10 811 Severní průčelí – objekt 3A. Jednostupňový projekt (03/84).
- [28] Archiv Pražského hradu. *Nová plánová sbírka*, sign. 10 811 Severní průčelí – Kolektor čp. 34 – Jiřské náměstí. Jednostupňový projekt (12/82).
- [29] Archiv Pražského hradu. *Nová plánová sbírka*, sign. 10 811 Severní průčelí – Kolektor čp. 35 a 36 – Jiřské náměstí. Projektový úkol (12/82).
- [30] Archiv Pražského hradu. *Nová plánová sbírka*, sign. 10 811 Severní průčelí – Severní kolektor – Vystrojení a dovybavení. Jednostupňový projekt (12/88).
- [31] Sokol J., Sokol V. *Moje plány: paměti architekta*. Praha: Triáda; 2004.

NAME SURNAME, TITLES: MARTIN ŠNORBERT, ING. ARCH.

Workplace: Department of Architecture, Faculty of Civil Engineering, Czech Technical University in Prague

Work adress: Thákurova 7, 166 29 Praha 6 – Dejvice, Prague

E-mail: martin.snorbert@fsv.cvut.cz

PhD student at Department of Architecture with a dissertation on architectural interventions at Prague Castle in the 1970s and 1980s. It focuses on modern entries into historic architecture, reconstructions and renovations in the exceptional complex. The author is also interested in history of architecture and reconstruction of old building. Teaching assistant at the Department, junior researcher and practising architect.

¹ Řadí se k nim zejména časopis Architektura ČS(S)R a čtrnáctideník Československý architekt.

² Hlavními zdroji byly dokumenty obsažené v Archivu Pražského hradu a Archivu Kanceláře prezidenta republiky. Další poznatky pocházejí z Archivu Národního muzea, Sbírcy architektury v Národní galerii, Archivu bezpečnostních složek.

³ Podrobnější informace o činnosti Ideové rady lze nalézt v poměrně nedávno vydané knize: Rollová V. *Pražský hrad na cestě ke komunistické utopii (1948–1968)*. Praha: Post Scriptum (UMPRUM); 2019.

⁴ K odborníkům v Komisi patřili například akademik Jan Filip, prof. Ing. arch. Oldřich Starý, prof. dr. Jaromír Neumann, akad. arch. Jiří Vohna (ředitel SÚRPMO), prof. Ing. arch. Jiří Voženílek (hlavní architekt města Prahy), prof. Stanislav Libenský, prof. Ing. arch. Bohuslav Fuchs, prof. dr.

Jiří Kotalík (ředitel Národní galerie), Ing. arch. Jiří Gočár (předseda Svazu českých architektů), dr. Vladimír Novotný (ředitel Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody), doc. Ing. arch. Dušan Kuzma.

⁵ Před druhou světovou válkou byl žákem Otakara Novotného na UMPRUM, působil v Mladé Boleslavi, mezi lety 1959 a 1967 zde navrhoval oceňované úpravy centra. Tento projekt zaujal odborníky i zahraniční tisk. Spočíval v návrhu moderní panelové zástavby pro bydlení zaměstnanců automobilky Škoda do centra města. Pokusil se o soulad nového a starého.

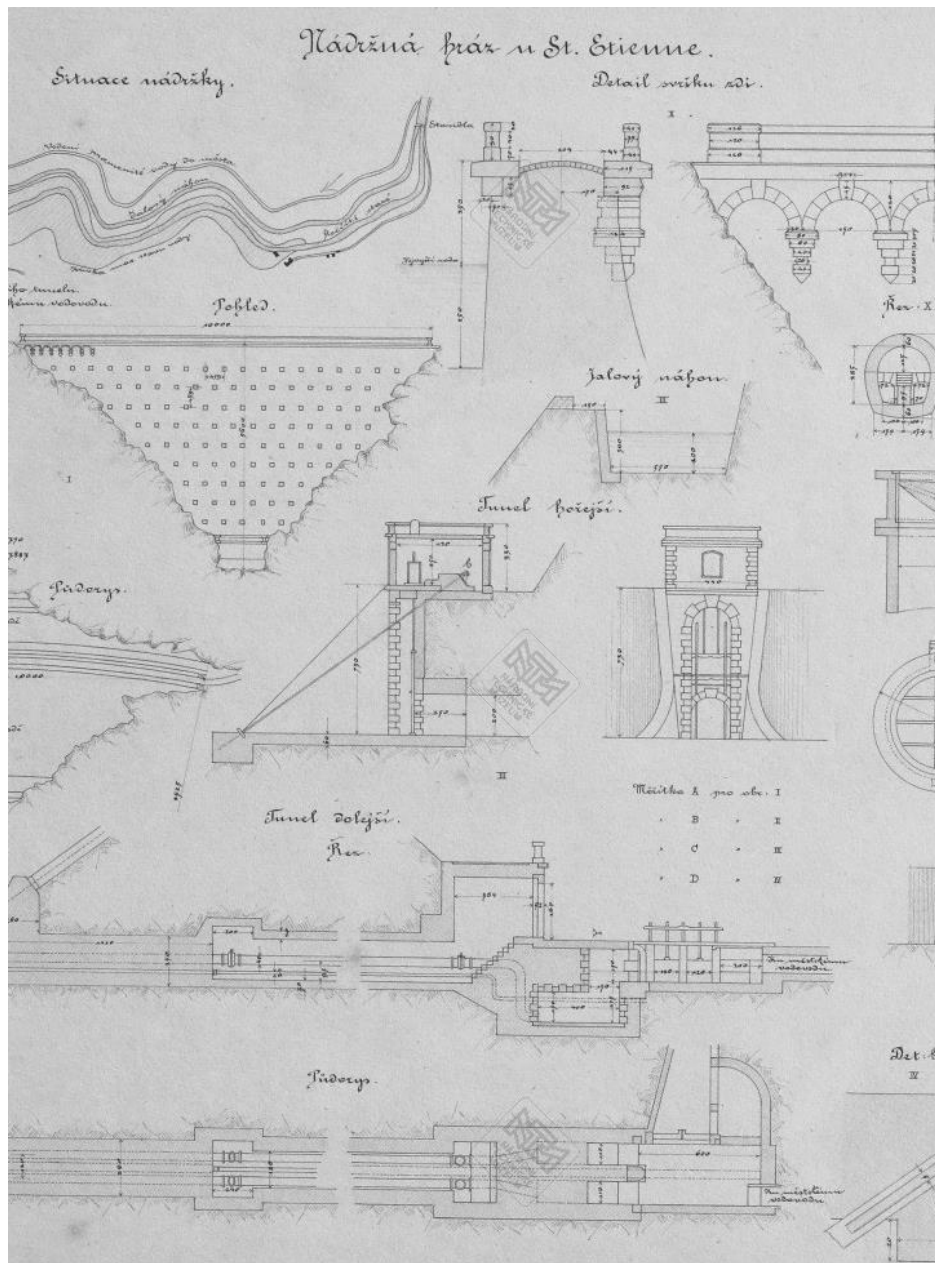
⁶ VKD Kladno = Výstavba kamenouhelných dolů Kladno

⁷ V druhé fázi byla řešena úprava povrchů, podlah a výplní otvorů; vnitřní instalace teplé, studené, požární vody, kanalizace, ústřední vytápění, vzduchotechnika a větrání, elektroinstalace silnoproudu a slaboproudu, technické vybavení přípravy bufetu, chlazený sklad nápojů; klempířské práce, truhlářské práce, zámečnické práce, kamenické práce, obklady stěn, malířské práce, čalounické práce, zasklívání, štukatérské práce, restaurátorské práce, nová výtvarná výzdoba, svítidla; vnitřní zařízení

⁸ stavební výkresy, statika, odvlhčení, elektro silnoproud, zdravotní instalace, rozpočet, POV

⁹ Liturgické reformy byly přijaty na II. vatikánském koncilu, který se konal v letech 1962–1965. Souvisel s nimi i předpis, že by měl být v kostele nový oltář, který měl mít podobu stolu a zajistit, aby kněz sloužil mši otočen směrem k lidem.

¹⁰ Přesnější název byl Subkomise historická, umělecko-historická a archeologická.



Detaily nádržní hráže, školní práce V. Mann, C.k. český polytechnický ústav v Praze (A NTM, fond 55)

MASONRY DAMS OF THE TURN OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES AND THEIR FUTURE SUSTAINABILITY

ZDĚNÉ PŘEHRADY PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ A JEJICH BUDOUCÍ UDRŽITELNOST

HORSKÝ, Martin

Katedra hydrotechniky, Fakulta stavební, ČVUT v Praze
horsky@fsv.cvut.cz

Abstract:

The turn of the 19th and 20th centuries marked the beginning of the modern development of dam construction. This was mainly due to the development of technologies for their construction, as well as their benefits, which at the beginning were the need for water for residents and industry, as well as flood protection, which became important especially after the floods of 1890 on the Vltava river and 1897 on the Elbe river and throughout wider Central Europe. Structurally, these are mainly masonry stone dams (1896-1939), which today we consider architectural gems, many of which over time became part of urban planning (e.g. Harcov, Mšeno, Labská, Bystřička). Most of the stone dams are cultural monuments. These dams are getting older, yet still serving their original or other purposes. Therefore, it is necessary to keep them in a good technical condition corresponding to current standards and at the same time preserve their architectural character. This brings a real challenge to cope with these two requirements.

Keywords:

dam; brick dam; masonry dam

Abstrakt:

Přelom 19. a 20. století se stal počátkem novodobého rozvoje výstavby přehrad. Vedlo k tomu zejména rozvoj technologií jejich konstrukcí a výstavby a také jejich přínosy, kterými byly od počátku zejména potřeba vody pro obyvatele a také protipovodňová ochrana, která se stala důležitou zejména po povodních z let 1890 na Vltavě a 1897 na Labi i v celé širší střední Evropě. Konstrukčně se jedná zejména o zděné kamenné přehrady (1896-1939), které dnes považujeme za architektonické skvosty, z nichž řada se postupem času stala i součástí městského urbanismu (např. Harcov, Mšeno, Labská, Bystřička). Většina z kamenných přehrad jsou kulturními památkami. Tyto přehrady stárnou, přesto stále plní své původní nebo další účely. Proto je třeba je stále udržovat v dobrém technickém stavu odpovídajícím současným standardům a současně zachovat jejich architektonický ráz. To s sebou přináší řadu problémů, jak se s těmito dvěma požadavky vyrovnat.

Klíčová slova:

přehrada; kamenná hráz; zděná hráz

ÚVOD

Přelom 19. a 20. století se stal počátkem novodobého rozvoje výstavby přehrad.

Vedlo k tomu zejména rozvoj technologií jejich konstrukcí a výstavby a také jejich přínosy, kterými byly od počátku zejména potřeba vody pro obyvatele a průmysl a také protipovodňová ochrana, která se stala důležitou zejména po povodních v letech 1890 na Vltavě a 1897 na Labi i v celé širší střední Evropě. Konstrukčně se jedná zejména o zděné kamenné přehrady (1896-1939) s gravitační hrází, které dnes považujeme za architektonické skvosty, z nichž řada se postupem času stala i součástí městského urbanismu (např. Harcov, Mšeno, Labská, Bystřička). Většina z kamenných přehrad se stala kulturními památkami. Tyto přehrady stárnou, přesto stále plní své původní nebo další účely [1]. Proto je třeba je udržovat v dobrém technickém stavu odpovídajícím současným standardům bezpečnosti a současně zachovat jejich architektonický ráz. To přináší řadu problémů, jak se s těmito dvěma často protichůdnými požadavky vyrovnat. Jedná se zejména o zajištění stability hrází proti účinkům extrémních povodňových průtoků, kdy v době výstavby se většinou uvažovaly kapacity přelivů kolem 100-letých průtoků, ale dnešní normy požadují zabezpečení na 1 000 až 10 000-leté průtoky, což mnohdy znamená zásah do geometrie celých částí vodních děl [2]. Další zásadní opravy je třeba dělat v oblasti utěsnění zdiva hráže a geologického podloží proti účinkům průsaků a vztlakové vody, zajištění funkčnosti spodních výpustí a jejich uzávěrů.

PŘEHLED VODNÍCH DĚL



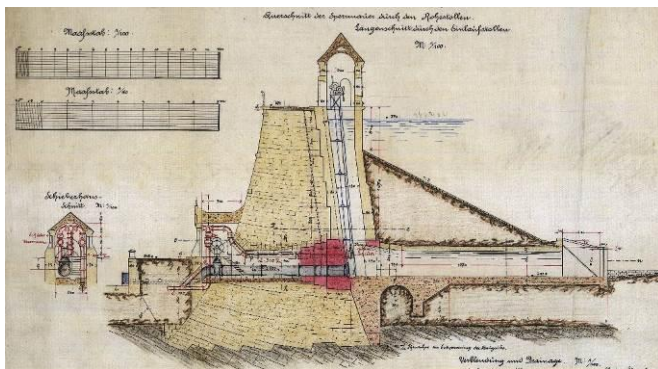
Obr. 1., 2.: Přehrada Mariánské Lázně v době dokončení (zdroj: archiv autora); přehrada Jevišovice (Zdroj: autor)

V uvedeném období let 1896 až 1939 bylo na území dnešní České republiky vybudováno celkem 22 zděných kamenných přehrad, jejichž přehled je uveden v Tabulce 1. Trendy výstavby zděných hrází u nás pocházejí zejména z německy mluvících zemí, např. prof. Otto Intze z Cách [1]. Vůbec první zděnou přehradou byly Mariánské Lázně (Obr. 1), které měly zajistit dostatek pitné vody pro rozvíjející se lázně. V roce 1884 přišel švýcarský profesor Andreas Rudolf Harlacher z pražské techniky s projektem 16,5 m vysoké zděné hráže, která byla realizována a dokončena v roce 1896. Vzhledem k tomu, že objem vybudované nádrže nebyl dostatečný, byla přehrada po 16 letech o 3 m navýšena a obsypána zemním tělesem, takže její zděná

část je nyní ukryta pod rekonstruovanou hrází, i když plní dále svůj účel. O rok později byla dokončena přehrada Jevišovice (Obr. 2.) na řece Jevišovka na jižní Moravě jako ochrana před povodněmi a jako zásobárna vody cukrovaru v Hrušovanech. Ochrana před povodněmi je v této době nejčastější účel budovaných přehradních nádrží. Stavbou byl pověřen roku 1894 Ing. Karel Hlawatschek, který v Německu získal zkušenosti na podobných stavbách.



Obr. 3., 4.: Přehrada Jezeří; přehrada Kamenička (zdroj: Povodí Ohře, s.p.)



Obr. 5.: Řez hrází přehrady Harcov s typickou ovládací věžičkou v místě spodní výpusti (původní dokumentace, zdroj: Povodí Labe, s.p.).

V prvním desetiletí 20. století bylo dokončeno 6 přehrad, všechny zděné. V povodí Ohře to byly Jezeří (1903) na Vesnickém potoce a Kamenička (1904) na Kameničce. Obě nádrže měly vodárenský účel. V Jizerských horách vzniklo po povodni z roku 1897 Liberecké vodní družstvo [3], které přizvalo prof. Otto Intzeho z německých Cách [1], odborníka na stavbu zděných hrází zejména v Německu a Polsku, aby navrhl a realizoval soustavu vodních nádrží pro účely protipovodňové ochrany v povodí Lužické Nisy.

Navrhl celkem 6 přehrad, z nichž poslední – Oldřichov se nikdy nerealizovala. Jedná se o přehrady Harcov v Liberci (1904), Bedřichov (1905), Fojtka a Mlýnice (1906) a Mšeno v Jablonci n. Nisou, dokončené až v roce 1911. Všechny jsou stejného typu s hrází zakřivenou do oblouku ale bez klenbového účinku, se dvěma věžemi pro ovládání spodních výpustí a tzv. předsypem, což je zemní nebo kamenitý přísyp návodního líce hráze (viz obr. 5).



Obr. 6., 7.: Přehrada Harcov Intzeho typu (zdroj: Petr Žák); letecký pohled na přehradu Mšeno v Jablonci nad Nisou (zdroj: Povodí Labe, s.p.).

V roce 1901 schvaluje říšský sněm tzv. zákon vodocepný, který kromě splavnění toků Labe a Vltavy předpokládá i výstavbu retenčních nádrží v Čechách. Zákon prošel sněmem výměnou za prohlasování zákona pro výstavbu alpských železnic našimi poslanci. V roce 1903 na něj navazuje zemský zákon, který na rozdíl od říšského obsahuje i konkrétní výčet plánovaných děl. Vzniká Zemská komise pro úpravu řek v Čechách, která má výstavbu na starosti [1].



Obr. 8., 9.: Přehrada Pařížov za povodně 9/2024 (zdroj: Stanislav Joukl); letecký snímek přehrady Les Království – jediná národní kulturní památka mezi přehradami (zdroj: Povodí Labe, s.p.).

V druhém desetiletí bylo dokončeno také 6 zděných přehrad, již zmíněné Mšeno a dále Bystřička (1912) na Moravě pro potřeby plánovaného Dunajsko – Oderského průplavu. Bystřička byla postavena na základě projektu architektů Grohmana a Brangema (vídeňská firma Rabas-Kosina- -Weiner) c.k. ředitelstvím pro stavbu

vodních cest. Janov (1914) s nejvyšší zděnou hrází výšky 52 m pro zásobení vodou Mostu, kterou si nechalo vybudovat město Most podle projektu prof. Dr. Ing. Roberta Weyrauch, profesora Vysokého učení technického ve Stuttgartu. Pařížov (1913, Obr. 8.), Labská (1916) a Les Království (1919, Obr. 9.) na Labi, všechny jako protipovodňová ochrana vybudovaná Zemskou komisí pro úpravu řek vedená Ing. Josefem Plickou. U přehrady Les Království byla vybudována i elektrárna. Přehrada, která je dnes jako jediná národní kulturní památkou, změnila v čase i své jméno. V době výstavby se mluvilo o nádrži Tešnov, poté se používalo i pojmenování Bílá Třemešná a dnes Les Království. V této době se také začaly budovat i přehrady se zemní hrází, ale po havárii Bílé Desné v roce 1916 došlo k útlumu použití zemních hrází nejen v Čechách ale i v Evropě na dlouhou řadu let.

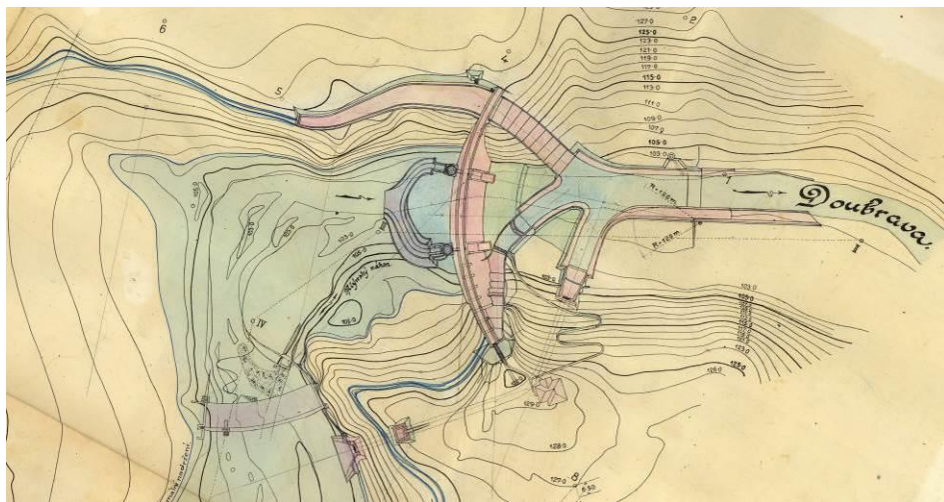
Tab. 1.: *Soupis přehrad se zděnou hrází v ČR (výška: celková výška nad základovou spárou, Účel: E - využití energie, CH - chov ryb, N - nadlepšování průtoku, O - ochrana před povodněmi, R - rekreace, V - vodárenský, Z - zásobní), pozn.:1) pouze záložní zdroj, 2) dnes bez využití*

č.	Jméno	Rok	Vodní tok	Účel	Rozměry		Objem [mil. m ³]	Max. plocha [ha]
					výška	délka		
					[m]	[m]		
1	Mariánské L.	1896	Kamenný p.	V	19.9	116.0	0.28	4.3
2	Jevišovice	1897	Jevišovka	O,R	25.0	122.0	0.55	12.6
3	Jezeří	1903	Vesnický p.	V ¹⁾	23.1	86.0	0.05	0.6
4	Harcov	1904	Harcovský p.	O,R	19.0	157.0	0.69	14.1
5	Kamenička	1904	Kamenička	V	44.5	153.0	0.71	6.0
6	Bedřichov	1905	Černá Nisa	O,E	23.5	340.0	2.10	41.5
7	Fojtka	1906	p. Fojtka	O,R	16.0	146.2	0.32	7.0
8	Mlýnice	1906	Albrechtický p.	O	22.0	159.0	0.27	5.2
9	Ivanské jez.	1910	Javornický p.	CH, O	7.0	82.0	0.04	1.7
10	Mšeno	1911	Mšenský p.	O,R	20.0	425.5	2.79	39.8
11	Bystřička	1912	Bystřička	O,R,E,N	36.0	170.0	4.96	38.0
12	Pařížov	1913	Doubrava	O,E,N	31.0	142.0	1.76	20.9
13	Janov	1914	Loupnice	O	53.1	225.0	1.67	10.1
14	Labská	1916	Labe	O,E	41.5	153.5	3.29	26.8
15	Les Království	1919	Labe	O,E	41.0	218.0	9.16	85.0
16	Soběnov	1925	Černá	E	8.6	90.0	0.17	11.2
17	Sedlice	1927	Želivka	E,N,Z,R	27.0	118.0	1.87	38.3
18	Vřesník	1928	Želivka	VQ,E	9.5	78.7	0.37	17.1
19	Seč	1934	Chrudimka	O,E,V,R	42.0	165.0	22.10	220.1
20	Naděje	1938	Hamerský p.	E ²⁾	9.5	92.0	0.03	1.2
21	Pastviny	1938	Divoká Orlice	O,E,R,N	38.5	192.7	10.82	92.0
22	Husinec	1939	Blanice	V,N,E,O	34.1	197.0	5.64	56.8

Ve 20. letech byly dokončeny pouze 3 menší zděné přehrady, Soběnov (1925) na Černé, Sedlice (1927) a Vřesník (1928) v povodí Želivky. Poslední zděné hráze byly dostavěny ve třicátých letech a jednalo se vesměs o významné nádrže Seč (1934), Pastviny (1938) a Husinec (1939) a menší přehrada Naděje (1938). Zděné hráze střídají zejména betonové a postupně i zemní, zejména s rozvojem technologií jejich bezpečnosti. První betonovou hrází je Vranov z roku 1934.

KONSTRUKČNÍ CHARAKTERISTIKA ZDĚNÝCH HRÁZÍ

Asi největší zajímavostí zděných hrází přelomu 19. a 20. století je, že všech 22 zde uvedených přehrad má hráz zakřivenou do oblouku, což může navozovat dojem, že se jedná o klenbové přehrady (Obr. 10). Opak je ale pravdou, jedná se vždy o tížné přehrady, které přenášejí tlak zadržené vody vlastní vahou do základové spáry, která je zpravidla v podobě pevného skalního podloží v hloubkách 2-10 m pod terémem. Jediná klenbová přehrada v ČR je Vrchlice (betonové klenba s výškou 40 m) z roku 1970 [1]. Vlastní zakřivení je pak hlavně architektonický prvek. Řada přehrad je na návodní straně hráze ještě doplněna takzvaným předsypem, který má přitěžovat návodní stranu hráze. Tento prvek se vyskytuje zejména u přehrad Intzeho typu (Harcov, Bedřichov, Mlýnice, Fojtka, Mšeno, Labská, Bystřička). V počátcích období se ještě neuvažovalo se vztlakem vody v základové spáře. První přehrada, kde se i tato vlastnost uvažovala již v návrhu, byla Bystřička (1912).



Obr. 10.: Přehrada Pařížov, ukázka situace z původní projektové dokumentace, dobře patrné je zakřivení hráze do oblouku, vlevo dole ochranný jez staveniště a dole pak obtoková štola. Na hráz navazují bezpečnostní přelivy s odvodem vody kaskádovými skluzy (zdroj: SOKA Kutná Hora).

Pro převedení vody během stavby se buď zajímkovala část údolí, vystavěla část hráze se spodními výpustěmi, které pak v další etapě sloužily již k převedení vody stavenišťem, nebo se budovaly boční obtokové štolky, které odvedly vodu mimo profil hráze (Bystřička, Labská, Pařížov – Obr. 10., Les Království). Po dostavbě se obvykle štola osadila výpustěmi s uzávěry a dodnes funguje jako další spodní výpusti nádrže. Na Seči se voda stavenišťem převáděla pomocí 2 dřevěných akvaduktů, které procházely budoucími štolami spodních výpustí. Základové spodní výpusti se budovaly většinou 2 a často byly osazovány do štol přímo ve hrázi přístupné z domečků pod hrází [3]. Potrubí prochází skrze těsnící zátku na návodní straně do návodních věžových objektů pro ovládání uzávěrů (jizerskohorské přehrady, Labská, Les Království, Pařížov). Návodní strana hráze byla těsněna siderostenovým nátěrem pod obkladem ukládaným na rybiny u návodního líce, který byl ještě někdy opatřen těsnící omítkou (např. Les Království, Pařížov).

Pro bezpečné převedení povodňových průtoků se budovaly některé ze 3 typů bezpečnostních přelivů. Korunové (jizerskohorské přehrady, Husinec, Pastviny), zpravidla s několika okny s klenbovým přemostěním koruny hráze a odvodem vody po vzdušném líci a navazujícím skluzem s kaskádovými stupni pro tlumení energie vody (Obr. 6, 8, 9 a 10). Dalším použitým typem je tzv. boční přeliv (Obr. 1, 2, 8 a 10) řešený jako žlab předsazený podél břehu do nádržního prostoru se zdí tvořící přelivnou hranu jezového typu a odvodem vody opět skluzem s kaskádovými stupni (Jevišovice, Bystřička, Pařížov, Seč). Posledním používaným typem jsou pak šachtové přelivy mimo objekt hráze s trychtýřovitě rozšířenou nátokovou částí, svislou šachtou přecházející obloukem do vodorovné odpadní štolky (Labská, Les Království). Dost často došlo i ke kombinaci několika typů přelivů: Labská, Les Království – korunový a šachtový, Pařížov – korunový a boční (Obr. 8 a 10). Zajímavostí je, že například na Pastvinách jsou přelivné hrany korunového přelivu na různých výškových úrovních a v Pařížově je boční přeliv o 15 cm níže než korunový. I zde bylo posuzováno několik variant s šachtovým přelivem.



Obr. 11., 12.: Příklad urovnění zdiva – Harcov řádkové, Seč kyklopské (zdroj: autor).

Pro stavbu hrází se používal zpravidla kámen z místních lomů, pokud to šlo i přímo ze zátopových oblastí nádrže, dopravovaný dočasnými kolejovými drážkami. Písek, cement a tras přidávaný do malty se dovážely (tras často až z Německa). Při stavbě přehrady Seč se vybudovala nákladní lanovka do 10 km vzdáleného Libkova, což se v místních podmínkách ekonomicky vyplatilo i pro objem hrázového zdiva 75 000 m³.

Z architektonického hlediska se jako lícni zpravidla používalo řádkové zdivo (Harcov - obr. 11, Mlýnice + Obr. 16) nebo kyklopské zdivo (Seč, Pařížov, Les Království, Labská atd., obr. 2, 3, 4, 8, 9 a 12). Věže manipulačních objektů byly buď zastřešeny sedlovou či kuželovitou stříškou (např. Harcov, Mlýnice, Mšeno, Les království, Janov), nebo často zakončeny cimbuřím a plochou střechou (např. Bedřichov, Fojtka, Pařížov, Jezeří, Kamenička). Koruna hráze byla zpravidla vydlážděna žulovou dlažbou a opatřena kamennými římsami a dalšími okrasnými prvky, včetně zábradlí trubkového nebo kamenického charakteru. Výkresová dokumentace obsahovala zpravidla podrobné detaily opracování jednotlivých kamenů (římsy, klenby, cimbuří atd.). Na samotné stavbě se podíleli jak domácí dělníci, tak často party odborných zejména italských kameníků, kteří dost často šli z jedné stavby přehrady na další a přinášeli zkušenosti z jižních zemí. Přehrada Pařížov se pyšní ještě jednou zajímavostí, kterou je dvojitá niveleta koruny hráze. Levá a pravá část hráze je cca o 38 cm výše, než její střední část. Důvodem byla úspora finančních prostředků a nutnost zvýšit úroveň koruny při přemostění oken korunového přelivu a žlabu bočního přelivu pro zajištění jejich dostatečné kapacity.

VDNÍ NÁDRŽE SE ZDĚNÝMI HRÁZEMI JAKO SOUČÁST MĚSTSKÉHO URBANISMU

V době výstavby většina přehrad nebyly jako takové součástí městské zástavby a tam, kde se tomu tak stalo, tak šlo o proces začlenění již stávající nádrže do vznikající zástavby. Stalo se tak zejména u přehrad Harcov a Mšeno ale částečně i na Bystřičce a Labské. Harcov stojí v místní části Harcov v Liberci, kde jeho začlenění proběhlo zejména jako přilehající část lesoparku Králův Háj podél levého břehu a na opačné straně pak jako hranice prvorepublikové vilové zástavby v ulicích Blahoslavova a Chelčického. Podél obou břehů vedou stezky s možností sportovního využití na pravém břehu. Přehrada Mšeno v Jablonci nad Nisou stála samostatně pod obcí Mšeno nad Nisou, ale součástí města Jablonec nad Nisou se stala v 70.-80. letech 20. století. Podél levého břehu jí obklopuje novodobé panelové sídliště, kde kolem vody vede jen stezka a nádrž zde nabízí dlouhé písečné pláže. Levý břeh je rovněž obklopen plážemi a stezkou a další okolní zástavba je spíše z oblasti občanské vybavenosti (sportoviště, zahrádkářská kolonie) a průmyslu v podobě jednoho areálu. Samotná hráz je od města (ulice U Přehrady) oddělena malým lesoparkem s pojmenováním park Pod přehradou, který citlivě odděluje tento architektonický skvost od běžné městské zástavby (obr. 7).

Přehrada Labská je vybudována na samém okraji osady Labská, která sahá více do svahu, dříve známe jako Krausovy Boudy, jejíž první zmínky sahají až do 16. století. Kolem pravého břehu vede okresní silnice č. 295 do Špindlerova Mlýna a zejména

v okolí levého břehu je dnes roztroušená zástavba převážně objektů k rekreaci. Také kolem nádrže přehrady Bystřička vyrostla dodatečně zástavba roztroušených převážně rekreačních objektů. Ostatní přehrady si drží zasazení převážně do extravilánu a splývají s krajinou.

NEJČASTĚJŠÍ SOUČASNÉ PROBLÉMY HISTORICKÝCH ZDĚNÝCH PŘEHRAD A PŘÍKLADY REALIZACÍ JEJICH OPRAV A MODERNIZACE

Jelikož se bavíme o vodních dílech stáří 85-130 let, mají tyto stavby již řadu let za sebou a s tím přicházejí i významnější potřeby zásahů do jejich konstrukcí z důvodu jejich dalšího bezproblémového fungování, jelikož až na jednu přehradu si všechny dodnes plní svůj původní účel a rádi bychom, aby to tak bylo i nadále. Nutné zásahy by se daly rozdělit do dvou částí, a to na ty týkající se konstrukcí na hranici životnosti a pak ty, které je nutné dělat z důvodu zajištění současných bezpečnostních standardů [2], které mají vyšší nároky, než bylo v době jejich výstavby. Zde si rozebereme zejména ty, které se vyskytují na více místech a jsou pro dané přehrady poměrně zásadní nebo mají významný dopad do architektonického vzhledu díla.

Porucha těsnění koruny hráze a zatékání do tělesa hráze

Na řadě vodních děl je porušené nebo nedostatečně provedené těsnění koruny hráze proti zatékání srážkové vody, která v kombinaci s mrazem může činit další problémy s narušováním hráze. Sanace zpravidla probíhá s odkrytím svrchní vrstvy, která je, pokud možno, navracena zpět v původní podobě. To se týká například přehrady Harcov, která je v současné době v celkové rekonstrukci (obr. 14). Přetěsnění proběhlo například i na Jezeří (Obr. 13), nebo na Mlýnici (Obr. 16).

Porucha těsnění hráze nebo podloží a s tím související průsaky

Poruchy těsnění hráze nebo jejího podloží se projevuje ve formě průsaků. Pokud tyto překročí únosnou mez, je potřeba přikročit ke zjednaní nápravy. V případě těsnění návodního líze záleží na tom, jakým způsobem je řešené. Někde je na návodní straně omítka (např. Les Království, Pařížov – do 30. let), nátěr na povrchu nebo těsnící vrstva/nátěr uvnitř zdiva (Jezeří, Jizerskohorské přehrady, Labská). To bylo prováděno zpravidla na rybiny, kdy se vyzdilo těleso hráze, opatřilo těsnící vrstvou, zpravidla siderostenem a poté se z vnějšíku přizdila krycí licní vrstva. Její soudržnost s tělesem hráze zajišťovali právě rybiny. Obnova tohoto těsnění spočívá v odkrytí krycí vrstvy, obnova těsnění a opětovné vyzdění původní vrstvy, pokud možno se zachováním stejného materiálu a vzhledu (např. Jezeří, Harcov – Obr. 13 a 14). U přehrad s těsnící omítkou bývá problém její trvanlivost a nutnost ji často opravovat (Les Království). V případě přehrady Pařížov došlo dokonce k jejímu odstranění již v roce 1933 cca po 20 letech provozu, s tím, že se zjistilo, že samotné zdivo hráze je dostatečně těsné, a proto ji nebylo nutné obnovovat. To je dodnes patrné na trochu jiném charakteru zdiva návodního líce hráze, který byl omítnut, zděného s trochu menší pečlivostí.



Obr. 13., 14.: Průběh rekonstrukce VD Jezeří – odstraněná koruna hráze a návodní líc až na rybný těsnící vrstvy, rekonstrukce manipulační věže jejím přezděním, 2022-24. Průběh rekonstrukce VD Harcov – odstraněná koruna hráze a předsyp, úprava oken korunového přelivu, přebetonování štol spodních výpustí a dobudování injekční štol (zdroj: M. Strnadová, J. Pešek, MF Dnes)

Pokud se jedná o průsaky podloží hráze a těsnění jejího podloží jde z technického hlediska o poměrně náročnou operaci, ale z hlediska zachování kulturní hodnoty díla se nejedná zas o tak komplikovanou záležitost, jelikož většinou jde o zásahy v oblasti návodní paty hráze. Většina zděných přehrad není vybavena revizní nebo injekční štolou. Jedna z možností dotěsnění podloží je provedení injektáže z prostoru nově vybudované injekční štol ve hrázi při patě návodní strany hráze. Štola se většinou buduje důlním způsobem a zpřístupňuje se ze vzdušné strany hráze. Řešení pomocí štol zajišťuje i budoucí možnost kontroly těsnosti podloží. Tento způsob byl použit například na přehradách Les Království, Mšeno, Bystřička. V případě Bystřičky umožnilo v roce 2005 dotěsnění podloží a zamezení působení vztlakové vody odstranění dodatečných kotev z předpjaté oceli, které byly vedeny z koruny hráze přes vrty až do podloží. Tyto kotvy zřízené v 60. letech 20. století silně narušovaly původní vzhled koruny hráze, ale řešily nadměrnou vztlakovou sílu. I když se s touto silou premiérově počítalo na této přehradě již v době stavby [1], její skutečná velikost byla větší, než se předpokládalo, a proto nemohla přehrada být do té doby provozována na 100 %.

Aktuálně probíhá generální rekonstrukce přehrady Harcov, jejíž součástí je i vybudování dodatečné injekční štol a z ní provedení injektáže podloží pro jeho utěsnění. Celá rekonstrukce obnáší i nahrazení návodního těsnění, přetěsnění koruny hráze, zvýšení kapacity bezpečnostního přelivu (Obr. 14.). Injekční clona je vedena před návodní patou a prochází pod štolami spodních výpustí a dočasně odstraněným předsypem.

Porucha nebo konec životnosti strojních zařízení spodních výpustí, případně jejich nedostatečná kapacita

Z pohledu památkové ochrany nebo zachování architektonického vzhledu díla nejsou zásahy do strojního zařízení až tak zásadní, jelikož i při výměnách za modernější

zařízení zůstávají tyto zpravidla umístěná uvnitř díla, i když někdy dochází k nutné dostavbě nových objektů. Příkladem může být přehrada Labská, kde v roce 1993 bylo v objektu cca 30 m pod hrází citlivě zprovozněna malá vodní elektrárna. Velký zásah byl proveden na přehradě Pařížov, kde byly v obtokové štolě vyměněny 3 potrubí DN800 za 2 potrubí DN1200 a osazeny segmentové uzávěry. Důvodem byla náhrada dosloužilých zařízení a zvýšení kapacity pro převádění neškodných povodňových průtoků z důvodu zlepšení možnosti transformace povodňových vln. Celá akce se odehrála v podzemí, kde v prostoru štol vznikla celá nová komora pro segmentové uzávěry. Obdobně má dojít k výměně uzávěru za segmentový a napřimění odtoku na nevhodně situované levé základové výpusti ve hrázi. I zde má vzniknout nová podzemní komora, která zajistí minimální zásah do podhrázových objektů, které podléhají památkové ochraně. Její součástí bude i nová vodní elektrárna, jelikož ta z roku 1992, která byla sice citlivě umístěna do ovládacích domků, nedosahuje dobrých technických parametrů. V rámci přípravy této akce proběh fyzikální výzkum na pracovišti autora, viz dále.

Překročení mezní bezpečné hladiny při návrhovém (extrémním) průtoku

Vzhledem k tomu, že většina historických vodních děl byla dokončena v době, kdy se zpravidla uvažovala kapacita bezpečnostních přelivů na úroveň stoletého průtoku (Q_{100}), je nebo bylo v nedávné době potřeba přeposoudit chování díla na průtoky tisícileté (Q_{1000}) pro vodní díla ve III. kategorii z hlediska TBD [2] nebo desetitisícileté (Q_{10000}) v I. a II. kategorii. Pokud někde při posouzení vychází maximální hladina výše, než je mezní bezpečná hladina, která vychází z konstrukce samotné hráze, je potřeba realizovat opatření, která tomuto překračování zamezí. To je důležité zejména z důvodu předejít možné havárii vodního díla a následně zvláštní povodni způsobené touto havárií. Možnostmi jsou buď zvýšení kapacity bezpečnostních přelivů, nebo úprava hráze se zvýšením mezní bezpečné hladiny. Obojí znamená poměrně zásadní zásah do vodního díla.



Obr. 15., 16.: Přelití koruny hráze v roce 2010 při přívalové povodni (zdroj: Povodí Labe, s.p.). Zabezpečení a rekonstrukce hráze Mlýnice, přetěsnění koruny hráze, zabezpečení vzdušní paty proti účinkům přelití (Zdroj: autor).

Příkladem může být přehrada Mlýnice, kde se historicky již dvakrát stalo, že koruna hráze byla přelita. Poprvé těsně po dostavbě a podruhé při povodni v roce 2010, kdy cca 20 minut přepadala 20 cm vodní paprsek přes korunu hráze (Obr. 15). K poškození vodního díla nedošlo, pouze byl vymlet terén u vzdušní paty a ta zůstala odhalená. Nápravné opatření spočívalo v opevnění podloží u návodní paty (Obr. 16) a její stabilizace v případě, že by se v budoucnu situace opakovala.

Součástí již výše popsané rekonstrukce přehrady Harcov je i zvýšení kapacity korunového přelivu snížením a úpravou tvaru plochy přelivu se zachováním jeho původní pohledové podoby. V Pařížově, kde také kapacita přelivů nevyhovuje, se navrhuje prohloubení žlabu bočního přelivu a odstranění prvního stupně přilehlé kaskády. Nicméně i to nestačí a je navrhováno vyrovnání nivelety koruny hráze ve střední části, které ale odporuje zachování původního charakteru jejího vzhledu. Zde by se nabízelo provést vyrovnání pouze lehkou mobilní konstrukcí, nebo využít pro převedení extrémního povodňového průtoku terénního snížení cca 300 m nad vodním dílem s odvodem vody do sousedního údolí.

VYUŽITÍ MATEMATICKÉHO A FYZIKÁLNÍHO MODELOVÁNÍ V RÁMCI PLÁNOVÁNÍ REKONSTRUKCÍ ZDĚNÝCH PŘEHRAD

Metody matematického a fyzikálního modelování se uplatňují i při řešení problematiky zděných hrází, zejména v oblasti ověření kapacity výpustných zařízení, proudění vody a tlumení energie. Touto problematikou se zabývá i pracoviště katedry hydrotechniky na Stavební fakultě ČVUT v Praze s využitím laboratoře Vodohospodářského experimentálního centra. Na pracovišti bylo v posledních 15 letech v této oblasti řešena řada projektů. Jako příklad zde uvedme například ověření kapacity bezpečnostního přelivu na přehradě Harcov [4] nebo Pařížov. V případě Harcova šlo ověření kapacity korunového přelivu a přilehlé kaskády a podhrází (Obr. 17). Výzkum ukázal, že jeho kapacita je nedostatečná. Jako vhodné opatření se ukázalo snížení nivelety přelivné hrany přelivu se zachováním jeho tvaru a úprava odpadních koryt pod vodním dílem. Jak bylo již uvedeno výše, na základě výzkumu v současné době probíhá kompletní rekonstrukce vodního díla.

Přehrada Pařížov na rekonstrukci ještě čeká. Tam model (Obr. 18) ukázal, že boční přeliv se spadištěm nedokáže převést kontrolní 10 000 letou povodeň a jako vhodné opatření se ukázalo částečné prohloubení spadiště přelivu a ubránění prvního stupně kaskádového skluzu. Přehrady Pařížov se týkal i další výzkum a to optimalizace tlumení energie nově plánované rekonstrukce spodní výpusti, konkrétně šlo o potrubní model se štolou a tlumící komorou a dalšími objekty o celkové délce cca 9 m.



Obr. 17., 18.: Model korunového bezpečnostního přelivu se skluzem VD Harcov, model bočního bezpečnostního přelivu s kaskádovým skluzem VD Pařížov (zdroj: autor)

ZÁVĚR

Závěrem lze konstatovat, že převážná většina nutných rekonstrukcí a úprav historických vodních děl zajišťuje jejich bezproblémovou funkčnost i do budoucna se splněním náročných současných bezpečnostních standardů a zároveň respektuje jejich historickou, architektonickou a kulturní hodnotu. Řadu vodních děl ještě rozsáhlé opravy či modernizace čekají a pevně věřím, že i u nich bude zachována jejich kulturní hodnota. Tomu přispívá i hydrotechnický výzkum na fyzikálních modelech řešených ve Vodohospodářském experimentálním centru Stavební fakulty ČVUT v Praze.

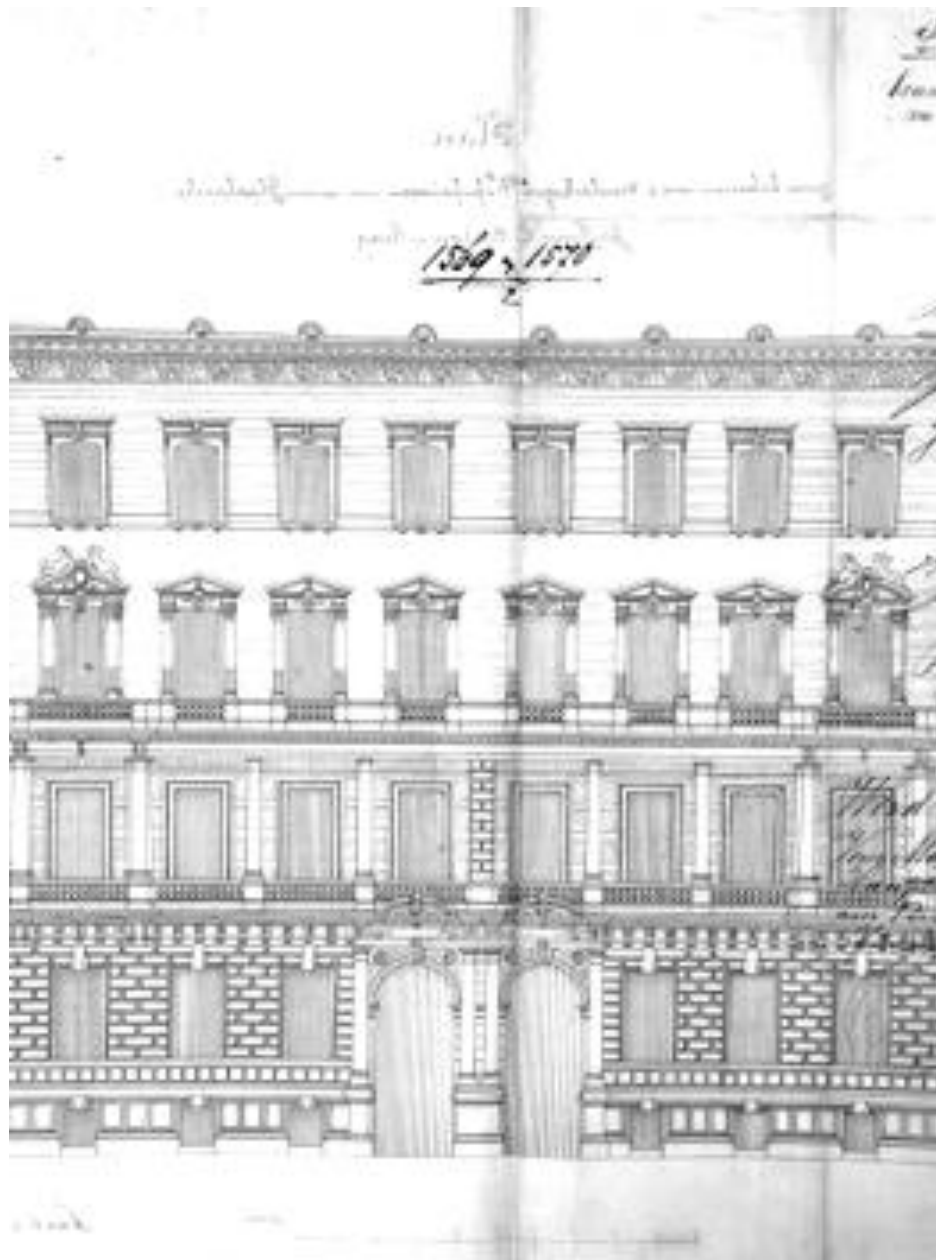
PRAMENY/POUŽITÉ ZDROJE

- [1] Broža V. a kol. *Přehrady Čech, Moravy a Slezska*. KNIHY555, Liberec, 2005.
- [2] *Norma ČSN 75 2340 – Navrhování přehrad – Hlavní parametry a vybavení*. 2017.
- [3] Trejtnar K. a kol. *Přehrady Povodí Labe*. Kruh, Hradec Králové, 1975.
- [4] Horský M., Králík M., Zukal M. *Hydraulický výzkum VD Harcov*. Přehradné dni 2018, Slovensko, 2018.

Martin Horský, Ing. Ph.D.

Assistant professor at the university
Faculty of Civil Engineering, CTU in Prague, Tahákurova 7, 16629 Praha - Dejvice
horskym@fsv.cvut.cz

The author has been working for 20 years at the Department of hydraulic structures as an assistant professor. His focus is risk analysis of floodplains, dams, history of dam construction, programming and GIS. He is the co-investigator of a number of grant projects related to physical modelling, projects dealing with cultural heritage and the co-author of several books.



Čp. 1569/II, původní fasáda. Archiv SÚ Praha 1 (foto Josef Holeček)

THE URBAN FAÇADE: IMAGE OF THE ARCHITECT OR THE ENTREPRENEUR? The Development of the Prague's New Town Construction on the Example of František Buldra's Works

MĚSTSKÁ FASÁDA: OBRAZ STAVEBNÍKA ČI STAVITELE? Vývoj novoměstské výstavby na příkladu díla Františka Buldry

HOLEČEK, Josef

Ústav teorie a dějin architektury, Fakulta architektury ČVUT
josef.holecek@fa.cvut.cz

Abstract:

Few builders made their mark on the face of modern Prague at the turn of the 19th and 20th centuries as much as František Buldra. However, few are similarly neglected. The following article, which is part of a longer, coherent investigation of Buldra's building business, focuses on his work as that of an architect-builder, not a builder. It uses his buildings to illustrate how building culture changed between the 1880s and the First World War.

Keywords:

Architecture; 19th century; façade; Revival architecture; František Buldra; building entrepreneurs; urban planning

Abstrakt (v jazyce příspěvku):

Málokterý stavebník se popsal do tváře moderní Prahy na přelomu 19. a 20. století tolik jako František Buldra. Málokdo je však také obdobným způsobem opomíjen. Následující článek, který je součástí delšího souvislého výzkumu Buldrovy stavební podnikatelské činnosti, se zaměřuje na jeho tvorbu jako na tvorbu architekta-stavitele, nikoliv stavebníka. Na jeho stavbách pak dokládá, jak se proměnila stavební kultura mezi osmdesátými lety a první světovou válkou.

Klíčová slova (v jazyce příspěvku, klíčová slova oddělená středníkem):

Architektura; 19. století; fasáda; historizující architektura; František Buldra; stavební podnikatelé; městské plánování

ÚVOD

Tvrzení, že výstavba v Praze i na přilehlých předměstích byla na přelomu 19. a 20. století výsadou několika málo stavebních podnikatelů, se v posledních letech ukazuje jako přinejmenším mírně zkreslená. Jak dokládají předchozí výzkumy autora tohoto příspěvku, naprostá většina stavebních akcí zejména ve vnitřní Praze byla realizována jako jedna jediná investice konkrétní osoby, která tímto zhodnotovala svůj majetek. S ohledem na skutečnost, že ve vnitřní Praze (v tomto případě pravobřežní, kde

docházelo ke skutečně dynamickým proměnám) bylo vystavěno od poloviny 80. let 19. století do první světové války více než tisíc nových domů, a na Novém Městě takto vzniklo přes 800 novostaveb, je potřeba chápat proměnu města především jako soubor akcí individuálních stavebníků. Ne, že by neexistovali úspěšní stavební podnikatelé, kteří v jedné osobě spojovali role tvůrců architektonického konceptu, dodavatelů stavby i investorů. Ovšem těch, kteří by se činnosti systematicky věnovali, byly skutečně řádově pouze jednotky. Více než deset objektů realizovali například na Novém Městě vyjma obce samotné pouze Tomáš Šašek, Karel Císař, Rudolf Tereba a František Buldra.

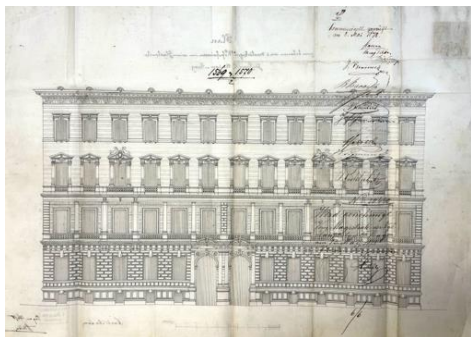
Právě poslední jmenovaný, pražský hoteliér, jak je po roce 1910 připomínán, zdaleka všechny ostatní předčívá, neboť sám vystavěl téměř čtyřicet objektů jenom na novoměstském katastru, a několik dalších i mimo něj. Všechny tyto objekty sám navrhoval, a kromě toho se podílel na téměř dvaceti dalších návrzích a realizacích nájemních domů i pro jiné investory.¹ Zjednodušeně by tak bylo možné říci, že to byl právě jeho charakteristický rukopis, který se zapsal do tváře Nového Města v době, kdy bylo přestavováno na ono „city“ na klíčových tepnách, a na moderní obytné město ve svých ostatních partiích. Pravdou je, že ačkoliv je na jeho pozdějších objektech doložená i spolupráce jiných architektů, proměna stavební kultury během pouhých třiceti let je z jeho díla dobře patrná. Odráží totiž nejen proměnu poptávky po typu nájemního bydlení, ale také změnu legislativy (především nový stavební řád v roce 1886) a nakonec i způsob, jakým byly komponovány samotné fasády průčelí. A právě zaměření na jejich detail bude jedním z hlavních témat této studie.

Buldrova raná neorenesanční tvorba

František Buldra se narodil 31. března roku 1851 v Kaňku u Kutné Hory [1] a v roce 1869 maturoval na kutnohorské reálce [2]. Po studiích vodního a silničního stavitelství na české technice zakončil studia absolutoriem na oboru pozemního stavitelství u Josefa Niklase v roce 1875 a již od roku 1877 byl na základě výnosu místodržitelství a magistrátního výměru koncesovaným stavitelem v Praze [3]. V roce 1878 spolupracuje s Vincentem Gregorem na přestavbě Vlašského špitálu na Malé Straně [4], a následně již začíná pracovat na vlastních projektech. V té době jsou čerstvě zbourány hrady v oblasti od Bulhara po tehdejší Slepou bránu na konci Ječné ulice, všechny přináležející „provizorní objekty“ jako kavárny Viktoria a Bohemia nebo dřevěná aréna [5]. Podél hradeb na vnitřní i vnější straně jsou nově vytyčeny uliční čáry a pozemky, které začnou být v poměrně rychlém sledu zastavovány novými vlastníky

¹ Pokud není Buldra zároveň stavebníkem, je jméno investora explicitně v textu zmíněno.

parcel. Do této situace nečekaně „vplouvá“ sedmadvacetiletý František Buldra, když zde debutuje v roce 1878 objektem čp. 1569/II pro stavebníka Karla Antona. Dnes eklekticky upravená fasáda domu byla původně přísně neorenesančně komponovaná. Krom toho zde František Buldra vyzkoušel stavební princip, který následně varioval až do války, a totiž výstavbu dvojdomu se dvěma vstupy a nezávislou dispozicí. V případě čp. 1569/II ještě nebyl objekt rozdělen na dvě čísla popisná, o dva roky později v případě čp. 577/II a 1592/II pro Emílii Hořínkovou a Alfreda Wernera v Mezibranské ulici tomu tak však již bylo.² I zde pak komponuje desetiosou neorenesanční fasádu nájemního domu spíše jako barokní palác v uliční frontě. Zazrcadlení dvou sousedících objektů je kompoziční princip, který se do té doby u rané neorenesanční architektury v pražském prostředí téměř neobjevuje, dodává třípatrovému domu s mezaninem přirozenou majestátnost. Vedle toho zde Buldra prvně vyzkouší svůj další typický tvaroslovný prvek: postupně odlehčovanou bosáž střídající se s meandrovým ornamentem. Za zmínku jistě také stojí manýristicky pojaté úzké segmentové frontony nad průjezdy, které jako by dodatečně celou kompozici doplňovaly a vytrhávaly z přehnané strnulosti.



Obr. 1.: Čp. 1569/II, původní fasáda. Archiv
SÚ Praha 1 (foto Josef Holeček)

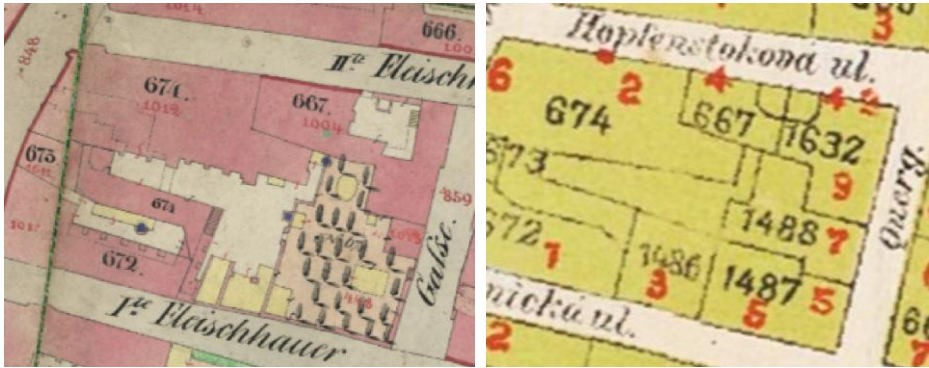


Obr. 2.: Čp. 577/II a 1592/II
(foto Josef Holeček)

První objekt, u kterého majetkově Buldra figuruje, je čp. 1576/II na rohu Sokolské a Žitné, které navrhuje souběžně se sousedním čp. 1577/II pro Jana Svobodu. V dnes již značně přestavěném čp. 1576/II pak Buldra s rodinou následující roky žije [6], než objekt v roce 1882 prodá Emílii Sagemühlové [7]. Sérii dvojdomů Buldra pokračuje u čp. 667/II a 1632/II, vybudovaných na parcele původního čp. 667/II v dnešní Navrátilově ulici. Zde v letech 1882 a 1883 investor a architekt v jedné osobě opět

² Projekt na dvojdom pocházel z roku 1880, Wernerova část čp. 1592 je kolaudována až v roce 1883.

predvedl několik velmi překvapivých kompozičních triků. V první řadě je to projmutá uliční fasáda, kde cituje dvorek původního domu, který přiléhal k ulici. Bez ohledu na podlažní plochy s návrhem přichází sám, zcela bez úředního tlaku, a vytváří kompozici, jež nemá ve vnitřním městě obdoby. Povede se mu navíc velmi přísně udržet i výšku domu. Náročný objekt má dokonce pouze zvýšené přízemí a dvě patra, což je na vnitřní město na konci 19. století velmi překvapivé, zároveň však relevantní.



Obr. 3a a 3b.: Čp. 667/II a 1632/II, srovnání pův. situace na SK z roku 1856 a situace po výstavbě na Hurtigově plánu 1891.

U městského sadu (vrcholná neorenesance)

V letech 1883–1885 se vrací Buldra na místo bývalých hradeb, do dnešní Washingtonovy ulice, tentokrát ovšem jako investor, a tuto roli stavebního podnikatele zde definitivně potvrdí. Je zde vytyčena uliční fronta [8] na východní straně bloku sousedícího s Václavským náměstím. Buldra zakoupí pět pozemků v jedné linii a postupně je během následujících pěti let zaplní objekty čp. 1620–1624/II. Hluboké a zároveň široké parcely zde umožní rozvinout tradiční stavební typ uličního dvojtraktu s dvorním křídlem do jeho úplně poslední fáze před nástupem uličních trojtraktů.

Zatímco se v první polovině 80. let ještě jinde po Praze a zejména na přilehlých předměstích staví dvorní domy napojené na schodiště pavlačí, která slouží u převážně kolmého jednotraktu jako jediná komunikace, František Buldra uplatňuje experimentální kompozici dvorního křídla nacházejícího se na ose objektu, přímo napojenou na schodiště z mezipodesty. Půdorys blíží se čtverci umožňuje rozvinout obíhovou dispozici, kde není potřeba žádné chodby, a která připomíná spíše dispozici ze všech stran prosvětlené vily či maison de plaisance, nežli chudého dvorního křídla. Důsledně je tato hmota uplatněna zejména u čp. 1621/II a 1622/II.



Obr. 4.: Čp. 1620/II až 1624/II na výřezu ze stávající ortofoto mapy

Uliční fronta je budována ještě podle stavebního řádu z roku 1864. Ten povoloval čtyřpatrové domy, ty však byly v Praze s ohledem na hustotu stavěny zcela minimálně a jen ve výjimečných případech docházelo k situaci, kdy by byly budovány domy o třech patrech a mezaninu. To však byl případ realizovaný přesně ve zmíněné uliční frontě. Buldra zde tak navázal na zkušenost z předchozí výstavby v Mezibranské. Zatímco fasáda čp. 1621/II se v původní podobě nedochovala, v čp. 1620/II, 1622/II, 1623/II i 1624/II je zřejmě variování tradičního renesančního tvarosloví. Shodně je uchopován sokl s robustní bosáží, který sahá přes přízemí a mezanin a je ukončován kordonovou římsou s konzolami. Ve všech případech bosáž pak redukovane pokračuje i do vyšších pater. Arkáda je u čp. 1622/II uplatněna ve třetím patře (objekt ovšem nemá mezanin), u čp. 1623/II pak v patře prvním, hned nad mezaninem. Pozoruhodné je, že ačkoliv projekty vznikají prakticky naráz, zásadně se odlišují v uplatněném detailu, který směrem k jihu s rostoucím číslem domu graduje: nejsevernější čp. 1620/II je ještě velmi konzervativní neorenesanční až neoklasicistní fasáda s jemnými repetitivními detaily (diamantový řez, ornamentální spodní části dřívků, palmetový vlys), u čp. 1624/II je průběžný dekor fasády výrazně redukován ve prospěch prosté pásové rustiky a v druhém patře se objevují prolamované frontony charakteristické až pro 17. století. Dva jižní objekty čp. 1623/II a 1624/II navíc pro pražské prostředí znovuobjevují architektonický prvek arkýře, který v 18. století zcela vyzmizel a do osmdesátých let 19. století se vyskytuje naprosto výjimečně. Devítiosé čp. 1623/II má hned dva: přes první a druhé patro vždy na třetí ose od kraje budovy; u čp. 1624/II je pak jeden dvouosý na středu s okny s obloukovým nadpražím. Většina jeho plochy je tak prosklena a vytváří dojem verandy. Stavební řád podle §62 sice budování arkýřů nezakazoval (na rozdíl například od vídeňského), podmínkou však byla minimální šíře

ulice 5 sáhů (asi 9,5 metru) a budování arkýřů bylo především stále velmi nákladné (kombinace ocelových nosníků a lehčených cihel). V exponované poloze u městského sadu se však František Buldra rozhodl zariskovat.

Moderní výstavba moderního stavebníka pro moderní město

Nešlo však jen o risk estetický, ale především ekonomický: výstavba pěti rozsáhlých nájemních domů nakonec Buldru „katapultovala“ do pozice jednoho z vůbec nejvýznamnějších pražských stavebníků. Vyzkoušel si zde na rozlehlých fasádách kompoziční principy, které mohl dobře uplatňovat poté, co vešel v platnost nový stavební řád v roce 1886, kde se staly čtyřpatrové objekty standardem a architekti a stavitelé ještě do poloviny 90. let tápali, jak pomocí klasického tvarosloví čtyřpatrový objekt komponovat. František Buldra byl v tomto smyslu napřed.

Čp. 1624/II je v roce 1885 prvním z objektů, který prodává [9]. V průběhu druhé poloviny 80. let realizuje ještě novostavby čp. 927/II a 928/II v dnešní Opletalově ulici, budované ještě v duchu architektury starého stavebního řádu. Roku 1889 kupuje čp. 726/II [10] a čp. 727/II v Palackého ulici, kde záhy realizuje novostavby,³ a také čp. 181/II a čp. 191/II ve Vojtěšské čtvrti. V témže roce vstupuje v platnost nový pražský plán polohy, v němž jsou zakresleny na jednom místě všechny budoucí možné a předpokládané regulace vnitřního města, navržené průběžnými soutěžemi, ad hoc návrhy, ale i ryze pro účely tohoto plánu. Nový stavební řád z roku 1886 spolu s plánem polohy rozváže stavebníkům ruce a umožní akcelarovat od počátku 90. let výstavbu. Nejen pro Františka Buldru nastává hvězdná hodina.

Na počátku 90. let realizuje na výše zmíněných parcelách novostavby; u čp. 181/II jsou to hned tři nové objekty. Ve všech případech jde již o moderní uliční trojtrakty se schodištěm částečně vymístěným zpravidla do dvorního rizalitu. Nejpraktičtější moderní městská dispozice umožní dělat dispozičně hlubší objekty v půdorysně významně menších blocích, což vede k růstu města do výšky. V duchu nového stavebního řádu jsou domy čtyřpatrové, přičemž mnohdy lze stále první patro považovat spíše za mezanin (stavební řád toto nespecifikuje).

³ Do čp. 727 se následně nastěhuje, viz čp. 727, 1890, karton 198, ič. 167, Všeobecné sčítání lidu, AMP.



Obr. 5.: Čp. 1778/II a 1776/II, (foto Josef Holeček)

Zatímco se však nemění na první pohled základní proporce a kompozice fasády, mění se její detail. František Buldra se stane jedním ze základních proponentů užívání lícové cihly v této pozdní fázi slohově čisté neorenesance, naopak nikdy ale neinklinuje k wiehlovské tradici sgrafita a prozatím ani k využívání výtvarných umělců k dodatečné dekoraci fasády. Stavby z počátku 90. let mají jednotný základní kompoziční princip bosovaného soklu přes

mezanin, prvního a druhého patra v cihle s trojúhelníkovými frontony v jednom a segmentovými v druhém patře, a za kordonovou římsu ustoupené třetí patro zpravidla s pouze jemnou šambránou. V krajních osách se obvykle nacházejí okna zdvojeně v ploché edikule (čp. 181/II, 1737/II, 1778/II) a nechybí pro Buldra tak důležitý arkýř (čp. 1747/II, 1012/II, 1042/II a 1758/II). U čp. 1776/II po delší době použije pro regulační zástavbu typické zkosené nároží⁴ a také neobarokní prvky (zejména kartuše s cherubíny v nadpraží oken pod obloukem prolomenou římsou), s nimiž přichází v projektu z roku 1883 jako jeden z prvních v Praze.

Cesta k eklektismu

V té době přijme neobarokní tvarosloví Buldra za své, jak doloží přesvědčivě v roce 1896 na širokém jedenáctiosém čp. 186/II v Křemencově ulici; velmi záhy však začne přejímat překvapivě eklektické prvky s převažujícími florálními motivy, zejména dekorativními festony a girlandami zdobícími vysoký řád fungující zpravidla přes druhé a třetí patro domu. Tuto kompozici charakteristickou pro regulační zástavbu uplatňuje například u čp. 745/II v Jungmannově ulici, nebo čp. 1923 a 1924 ve Pštrossově ulici. Vrcholným příkladem této „předsecesní“ architektury jsou čp. 1959/II

⁴ To však prvně uplatní již u čp. 1599 ve Washingtonově pro Moritze Glaubnera v roce 1881 a také v roce 1884 u čp. 1675 pro Č. Hlaváčka v Krakovské.

a 1960/II v Myslíkové ulici, budované v letech 1896–1898, fungující zároveň opět jako zazrcadlený dvojdům s výraznými arkýři. Výrazně florální štukové tvarosloví prověřuje prvně u čp. 682/II ve Vodičkově ulici, snad za spoluúčasti Karla Vítězslava Maška [11]. V roce 1899 pak kupuje parcelu s čp. 116/II na Ferdinandově třídě, kde vystaví rozsáhlý dvojdům, jehož fasáda již kromě řady prefabrikovaných prvků obsahuje také mnoho dekorativního štukového rostlinného tvarosloví, na jehož návrhu měl spolupracovat Richard Klenka z Vlastimilu. [12]

Eklektická epizoda pokračuje sousedním nárožním čp. 115/II, u něhož naposledy uplatní odlehčený kulatý nárožní arkýř, a na jehož vnější výzdobě Klenka opět spolupracoval, a v roce 1904 ryze secesně stylizovaným čp. 417/I. Vrcholí pak u dvou objektů, jejichž fasády realizoval Buldra ve spolupráci s dalšími architekty. Jde o čp. 284/II na rohu Myslíkovy a Spálené, budované v roce 1905 pro rodinu Lebedových, kde měl na fasádě spolupracovat Osvald Polívka [13] a také čp. 897 na rohu Panské a Jindřišské⁵ z let 1907–1909, na jehož fasádě se údajně podílel Jiří Justich [14]. V obou případech jde o velmi svéráznou kombinaci barokního a secesního tvarosloví, kde základní kompoziční principy ustupují do pozadí ve prospěch plošné fasády, z níž vystupují již především jednotlivé převážně florální dekorativní prvky. Zcela volně pak jsou již pojaty fasády např. čp. 156/II v Opatovické pro Františka Lorence, či novostavba obchodního domu čp. 700/II ve Vodičkově ulici, jež byla Buldrovou vlastní investicí.⁶ Je tak zřejmé, že v jeho pozdější tvorbě mimo jiné získávají klíčové slovo nejen nájemní městské domy, ale také složitější veřejné typologie, tolik důležité pro přestavbu Prahy v moderní „city“, ať již šlo o nájemní dům s velkou kavárnou v mezaninu nebo třeba hotel.



Obr. 6.: Čp. 682/II – průčelí (foto Josef Holeček)

⁵ Objekt stavěl Buldra také jako svůj první hotel, který pak následně začal provozovat.

⁶ Pozemek se starším objektem kupuje v roce 1909, v roce 1913 staví novostavbu, kterou prodá v roce 1917. Viz pozemková kniha čp. 700/II.

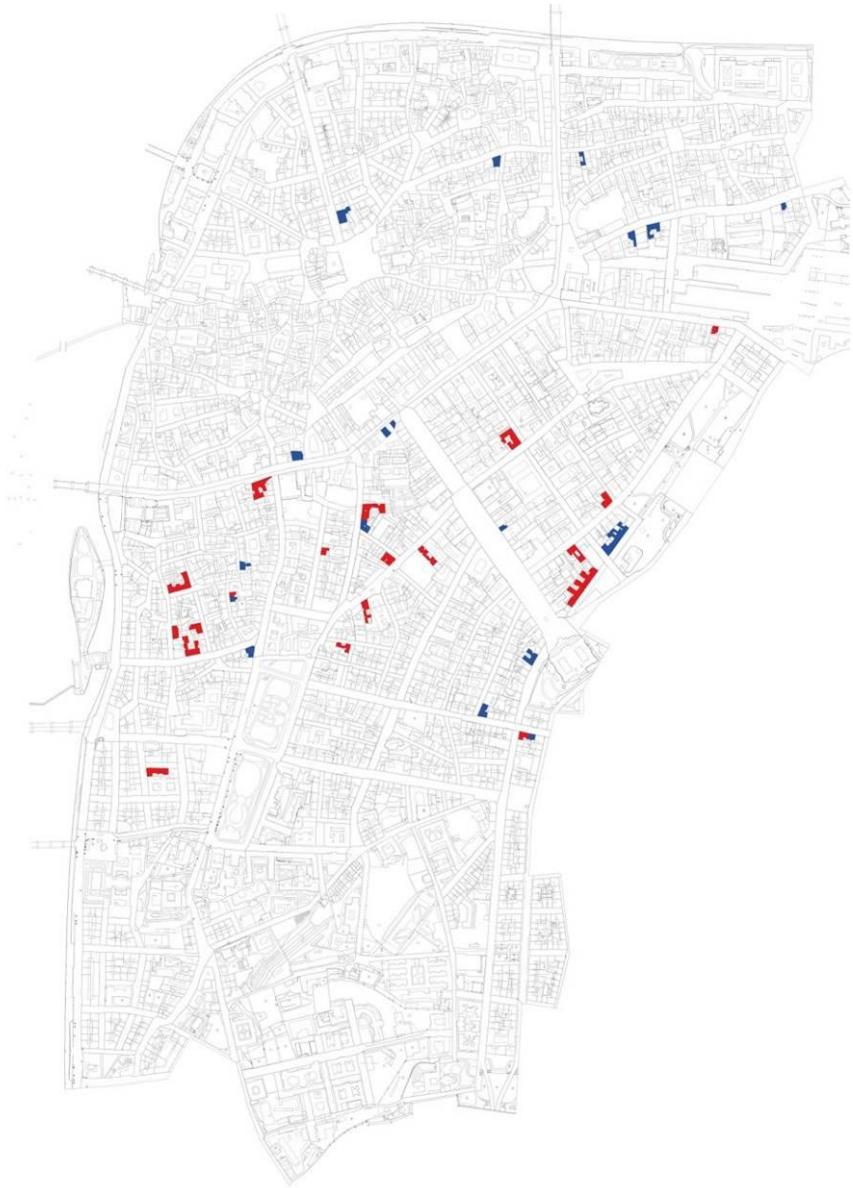


Obr. 7.: Čp. 1987/II a 116/II – průčelí (foto Josef Holeček)

ZÁVĚR

Uplynulé strany nebyly Buldrouvou úplnou monografií. Zdaleka nebyly zmíněny všechny jeho pražské stavby, a už vůbec ne mimopražské. Cílem bylo zaměřit se skutečně na specifickou rovinu jeho tvorby, totiž jak pracoval s otázkou kompozice fasády, a nakolik bylo jeho dílo v tomto smyslu odrazem doby. Jeho výsledky průběžně ovlivňovalo několik skutečností: v první řadě se (kromě „asanačních“ bloků v Podskalí a Vojtěšské čtvrti) chovají novoměstské parcely atypicky: jsou velmi široké a často také hluboké. Vedle toho měl Buldra jako významný stavební podnikatel možnost kupovat více parcel vedle sebe (i po regulaci a rozdělení), a průčelí objektů tak mohl zpětně „zcelovat“ a vytvářet tak opět městské paláce. To se mu dařilo jako málokterému jinému staviteli.

Zároveň je však jeho architektonickým schopnostem nezbytné přiřknout velmi pozoruhodný smysl pro detail a manýru. Průčelí často obsahují atypické hříčky (již v 80. letech experimentuje s barokizujícími motivy) a dva sousedící domy, pokud nejsou zcela symetrické, vždy vystupují jako dvě vzájemně jasně rozlišitelné stavby. V průběhu 80. let se charakteristickým prvkem jeho staveb stane arkýř, který začne být až o deset let později nedílnou součástí asanační architektury, kdy jej začne používat pro traktování fasád většina architektů.



Obr. 8.: Buldovy stavby ve vnitřní Praze. Červeně stavby, kde figuruje jako stavitel i stavebník, modře stavby, kde figuruje pouze jako projektant, ev. dodavatel.

Neobarokní tvarosloví užívá již na počátku 90. let, modelované štukové prvky přicházející se secesí uplatňuje ještě před koncem století. Až okolo roku 1910, kdy začíná stavební produkci utlumovat, jako by se paleta jeho invencí začala vyčerpávat. V téže době se uchýlí k hoteliérství, jemuž se věnuje až do své smrti v roce 1926. Většinu nemovitostí, které sám vybudoval, mezitím prodal, povětšinou tím způsobem, že každý prodaný dům financoval výstavbu dalšího. Šlo o mikrodeveloperský systém, který neprovozoval jako jediný [15]. Byl to naopak způsob podnikání, který vedle zcela individuální výstavby město vybudoval.

Přesto i dílo největšího pražského „developer“ přelomu 19. a 20. století, Františka Buldry, působí na souhrnné mapce tváří v tvář veškeré výstavbě jako zanedbatelné. Dílem je to však možná proto, že zdaleka ne všechny stavby, které realizoval pro jiné investory, jsou již identifikovány. Na ty, stejně jako na další aspekty jeho tvorby, čekají další výzkumy.

*Tento článek vznikl za podpory Studentské grantové soutěže ČVUT;
projekt SGS24/065/OHK1/1T/15 - Městské fasády - obraz stavebníka či svévole stavitele?*

Za asistenci při analýze dat moc děkuji Andree Skálové z Katastrálního úřadu v Praze.

PRAMENY

- [1] Kaňk 07, Sběrka matrik a průvodní listinný materiál (NAD 28), SOA Praha, s. 128.
- [2] STRNAD, Alois. *Padesáte roků vyšších reálných škol v Kutné Hoře: 1858-1908*. Kutná Hora: Ředitelství reálky, 1908, s. 90.
- [3] VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. 2., rozšířené a přepracované vydání*. Praha: Academia, 2023. 1062 stran. ISBN 978-80-200-3261-4, s. 111–112.
- [4] Tamtéž.
- [5] JANKOVÁ, Yvonne. *Novostavby na pražských novoměstských hradbách* in *Staletá Praha XIX*, Praha 1989, s. 178.
- [6] Čp. 1576, 1890, karton 198, ič. 167, Všeobecné sčítání lidu, AMP.
- [7] Pozemková kniha čp. 1576/II, Katastrální úřad hl. m. Prahy.
- [8] Polohopisný plán na upravení rozšířené části města mezi prodlouženou Bredovskou ulicí a Koňskou bránou, 1875, MAP P II 2/2070, Sběrka map a plánů, AMP.
- [9] Pozemková kniha čp. 1624/II, Katastrální úřad hl. m. Prahy.
- [10] Národní Listy: *Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 17.2.1889, s. 3.
- [11] SVOBODA, Jan E. *Praha stoletá. K autorství některých pražských fasád v období secese, moderny a kubismu* in *Staletá Praha XXVII*, Praha 2011, s. 59.
- [12] SVOBODA, Jan E. *Praha stoletá. K autorství některých pražských fasád v období secese, moderny a kubismu* in *Staletá Praha XXVIII*, Praha 2012, s. 105.
- [13] POŠVA, Rudolf. *Plastika a mozaika v průčelích Osvalda Polívky* in *Umění XXXV*, Praha 1987,

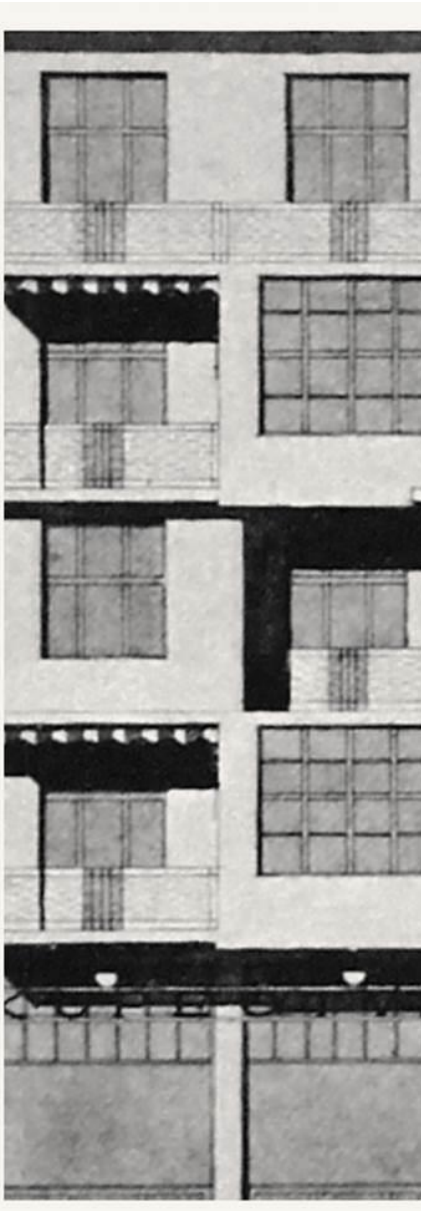
s. 454.

- [14] SVOBODA, Jan E. *Praha stoletá. K autorství některých pražských fasád v období secese, moderny a kubismu* in *Staletá Praha XXVII*, Praha 2011, s. 52.
- [15] HAVEL, Václav Maria, HELLER, Jan M., ed. a HÁJEK, Pavel, ed. *Mé vzpomínky*. První úplné vydání. Praha: Knihovna Václava Havla, 2018. 914 stran. Edice Knihovny Václava Havla; svazek 10. ISBN 978-80-87490-97-6, s. 47.
-

HOLEČEK, JOSEF, Ing. arch. Mgr.

Department of Theory and History of Architecture, Faculty of Architecture, CTU Prague, Thákurova 9, Praha 6, josef.holecek@fa.cvut.cz

PhD. student at the Faculty of Architecture of the Czech Technical University. He focuses on partial reconstructions of buildings and especially on research in the field of the history of building culture, from detailed research on particular buildings to the scale of urban structures. His dissertation focuses on Prague in the second half of the 19th century, from legal issues and urban planning to the stories of individual buildings.



3. STAVEBNĚ TECHNICKÁ A HISTORICKÁ ANALÝZA OBJEKTŮ.

MASONRY DAMS OF THE TURN OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES AND THEIR FUTURE SUSTAINABILITY

MOŽNOSTI OBNOVY MĚSTSKÝCH ČINŽOVNÍCH DOMŮ Z POHLEDU JEJICH TEPELNĚ TECHNICKÝCH VLASTNOSTÍ

KROFTOVÁ, Klára

Katedra architektury, Fakulta stavební, ČVUT v Praze
klara.kroftova@fsv.cvut.cz

Abstract:

The restoration of urban tenement houses from the 19th and early 20th centuries is a challenging task in the context of contemporary architectural and technical requirements. Among the most important ones currently being pursued in the restoration of historic buildings are, on the one hand, the preservation of authenticity, the protection of construction details, materials and technologies and the extension of the service life, and, on the other hand, bringing them into line with current structural and technical requirements. In order to meet the structural and technical requirements, the renovation of urban apartment buildings focuses, among other things, on the inadequate thermal technical properties of the envelope and infill structures and the associated high energy consumption of the operation of these buildings. The paper deals with issues related to the assessment of thermal and humidity conditions of selected characteristic details, the possibilities of addressing this issue while preserving the architectural and historical values of urban buildings and achieving acceptable compliance with the requirements and provisions of the current applicable regulations and standards.

Keywords:

Urban apartment building; masonry buildings; building physics; thermal resistance; heat transfer coefficient; envelope; wood windows.

Abstrakt:

Obnova městských činžovních domů z 19. a počátku 20. století představuje v kontextu současných stavebně architektonických a technických požadavků náročný úkol. Mezi ty nejdůležitější, jež jsou v současnosti při obnově historických staveb sledovány, patří na jedné straně zachování autenticity, ochrana konstrukčních detailů, materiálů a technologií a prodloužení životnosti a na straně druhé uvedení do souladu se současnými stavebně technickými požadavky. V rámci splnění stavebně technických požadavků se obnova městských činžovních domů mimo jiné zaměřuje na nedostatečné tepelně technické vlastnosti obvodových a výplňových konstrukcí a s tím spojenou vysokou energetickou náročnost provozu těchto budov. Příspěvek se zabývá otázkami spojenými s posouzením teplotně vlhkostních podmínek vybraných charakteristických detailů, možnostmi řešení této problematiky při zachování architektonických a historických hodnot městských budov a dosažení přijatelného souladu s požadavky a ustanoveními současných platných předpisů a norem.

Klíčová slova:

Městský činžovní dům; zděné domy; stavební fyzika; tepelný odpor; součinitel prostupu tepla;

obvodový plášť; dřevěná okna.

ÚVOD

Městské činžovní domy z 19. století tvoří významnou součást architektonického dědictví mnoha evropských měst. V průběhu průmyslové revoluce zažila Evropa rychlou urbanizaci, která přinesla nejen sociální a ekonomické změny, ale také radikální proměnu městské krajiny. Činžovní domy se staly symbolem nové éry městského bydlení, kdy pro rostoucí populaci střední a dělnické třídy bylo nutné poskytnout dostupné ubytování.



Obr. 1 Průčelí reprezentativního činžovního domu v Praze – Pařížské ulici, 1905 (foto Matěj Boháč).

Rozvoj městské výstavby s sebou také přinesl potřebu její regulace. V průběhu 19. století docházelo k precizování některých nejzávažnějších okruhů dotýkajících se stavebního práva, především v souvislosti s požární bezpečností. V Rakousko-Uherské monarchii byly vydány ve třech vlnách stavební předpisy, které částečně odrážely vývoj městského stavitelství. [1] Tyto stavební řády shrnovaly převážnou část pokynů a požadavků potřebných pro realizaci a zajištění minimální úrovně bezpečnosti nejen bytových, ale i veřejných a hospodářských staveb. Objekty však byly nadále navrhovány na základě zkušeností stavitele, kdy tloušťka svislých nosných konstrukcí byla určována s pomocí empirických vztahů v závislosti na počtu a výšce podlaží a hloubce traktu. Stavby byly navíc v některých případech konstruovány ve spěchu, s důrazem na kvantitu spíše než na kvalitu, což vedlo k mnoha konstrukčním a materiálovým problémům, které se objevují dodnes.

Významné místo v péči o městské domy 19. století v současnosti zaujímají stavebně technické požadavky a potřeba uvést tyto objekty s nimi do souladu. Příspěvek se proto zaměřuje pouze na úzký segment problematiky spojené s řešením obvodového

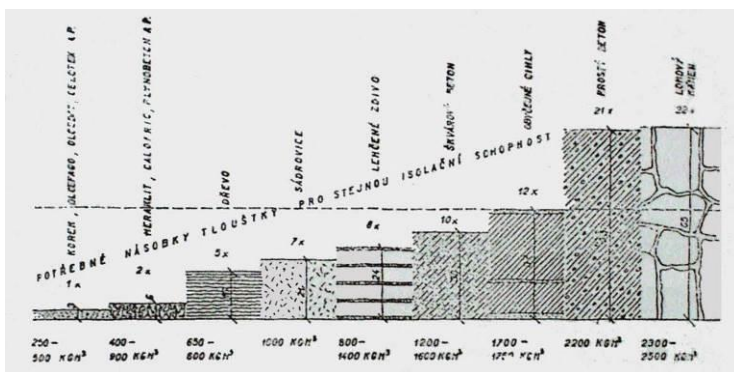
pláště a možnosti úprav svislých nosných konstrukcí a výplní otvorů.

Cílem tohoto příspěvku je poukázat na tuto problematiku a otevřít diskuzi, protože porozumění je zásadní nejen pro uchování našeho architektonického dědictví, ale také pro zajištění bezpečnosti a funkčnosti těchto budov pro budoucí generace.

TEPLOTNĚ VLHKOSTNÍ PODMÍNKY

Na počátku 20. století a především po 1. světové válce došlo k významnému posunu ve vývoji požadavků na výstavbu. Rakousko-uherským stavebním řádům již byly vytýkány některé nedostatky paralelně s tím, jak se vyvíjel názor na bydlení a vlastnosti staveb (např. nezohlednění požadavků na zdravotní nezávadnost). K postupným úpravám stavebních řádů ale došlo až po 1. světové válce v souvislosti s podporou poválečné obnovy a výstavby. Od dvacátých let 20. století byly vydávány zákony o stavebních úlevách a stavebním ruchu, které mimo jiné umožňovaly úlevy jak po stránce stavební, tak i technické. Například dle zákona o stavebních úlevách z roku 1919 bylo možné provádět stropy s lehčí konstrukcí nebo menší tloušťku nosných zdí a příček apod.

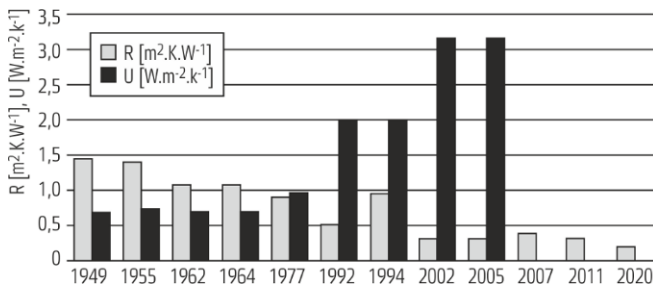
Požadavky na stavebně fyzikální, zejména tepelně technické vlastnosti obvodového pláště však stále nebyly součástí stavebních zákonů ani předpisů. Jako základní reference pro posouzení tepelně technických vlastností obvodových konstrukcí sloužilo po celou první polovinu 20. století srovnání s tradiční oboustranně omítanou zdí z obyčejných plných pálených cihel na vápennou maltu o tloušťce 45 cm. Hodnota součinitele prostupu tepla této konstrukce je přibližně $U = 1,3-1,5 \text{ W/m}^2\text{K}$ (tepelný odpor $R_N = 0,65-0,75 \text{ m}^2\text{K/W}$) [2].



Obr. 2 Srovnání tepelně izolačních vlastností různých druhů stavebních materiálů [2].

V roce 1949 vstoupila v platnost ČSN 1450, která definovala hodnotu tepelného

odporu obvodové konstrukce (součinitel prostupu tepla $U = 1,396 \text{ W/m}^2\text{K}$). V sedmdesátých letech minulého století reagovaly tepelně technické normy na světovou energetickou krizi zvyšováním požadavků na tepelně izolační schopnosti stavebních konstrukcí, především konstrukcí obalových. Podle normy ČSN 730540: 2011 odpovídají doporučené hodnoty součinitelů prostupu tepla přibližně šestinásobku hodnoty požadované v ČSN 1450 (0,20, resp. 0,25 $\text{W/m}^2\text{K}$, [3]). V případě staveb pro bydlení je tento požadavek od začátku roku 2020 ještě přísnější a nové stavby musí být provedeny v pasivním standardu ($U = 0,18$ až $0,12 \text{ W/m}^2\text{K}$). Dále je od roku 2013 vyhláškou na energetickou náročnost (č. 78/2013 Sb., resp. v roce 2020 byla nahrazena vyhláškou 264/2020 Sb.) také požadováno, aby výsledný součinitel prostupu tepla měněných konstrukcí byl nižší než doporučená hodnota podle ČSN 73 0540-2:2011.



Obr. 3 Vývoj normových požadavků na tepelný odpor a součinitel prostupu tepla svislých obvodových konstrukcí od roku 1949 do roku 2020.

Požadované hodnoty součinitele prostupu tepla a energetické náročnosti tak převážná část stávajících městských činžovních domů z 19. a počátku 20. století nespĺňuje.

Zároveň však evropské směrnice o energetické náročnosti budov [4, 5] prosazují i pro stávající budovy postupné zavádění optimalizovaných standardů energetické náročnosti, definování možností renovace a modernizace budov a jejich systémů, lepší integraci energetických systémů (pro vytápění, chlazení, větrání) a další. Cílem strategie Renovační vlny pro Evropu [6] je minimálně zdvojnásobit míru renovací v příštích deseti letech a zajistit, aby vedly k nižší energetické náročnosti staveb a vyšší účinnosti zdrojů. Tyto kroky by měly zvýšit kvalitu života obyvatel domů, snížit energetickou chudobu, snížit emise skleníkových plynů v Evropě, rozvinout digitalizaci a zlepšit opětovné využití a recyklaci materiálů. Všechny tyto směrnice a opatření jsou primárně zaměřeny na veřejné budovy, ale jejich implementace v soukromém sektoru (tj. v obytných budovách) je podporována. Správné posouzení energetické náročnosti městských činžovních domů z 19. a počátku 20. století se může pozitivně odrazit také

při naplňování cílů Kjótského protokolu [7] a může významně podpořit cíle dlouhodobě udržitelného rozvoje. Vyhodnocení morální a fyzické životnosti bytových domů z tohoto období, komplexní posouzení a vhodně zvolené úpravy konstrukčních a fyzikálních vlastností obvodového pláště historických městských budov by měly být součástí celoevropské strategie udržitelnosti [8].

MOŽNOSTI ZLEPŠENÍ TEPELNĚ TECHNICKÝCH VLASTNOSTÍ OBVODOVÉHO PLÁŠTĚ

Kritickým místem při obnově většiny činžovních domů je problematika obvodových pláštíků a jejich styků s navazujícími konstrukcemi. Z hlediska zachování vnějšího vzhledu objektu musí řešení důsledně respektovat stávající hmotové členění stavby (včetně říms, vystupujících, resp. ustupujících částí fasád), tloušťky okenních a dveřních ostění a nadpraží, proporce vykonzolovaných stříšek a markýz, strukturu, barvu a celkové provedení originální povrchové úpravy (tj. obnova původní struktury, charakteru a druhu omítky, oplechování) apod.

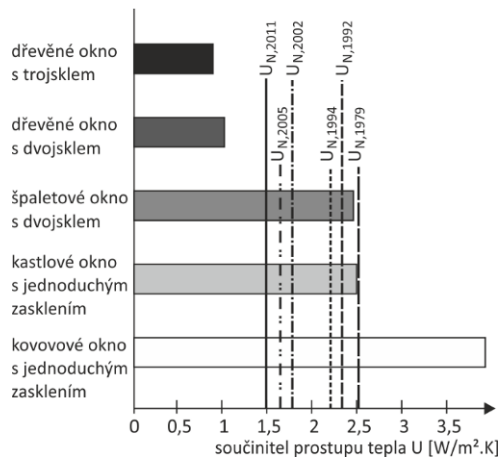
Při posuzování možností uvedení tradičních městských obytných domů do souladu se současnými energetickými požadavky by měla být zohledněna celá řada významných faktorů: vlastnosti konstrukce stěn, výklenků, oken a dveří (tepelná propustnost, vzduchotěsnost a parotěsnost / propustnost), dále např. stínění nebo jiná opatření bránící přehřívání interiérů vlivem slunečního záření. V neposlední řadě jsou důležitou součástí také otázky spojené s vytápěním, větráním nebo chlazením jednotlivých místností v bytových domech, jejich umístění a funkce [9].

Vyšší spotřeba energie u zděných obytných budov není způsobena pouze nedostatečnými tepelně izolačními vlastnostmi zděných obvodových stěn, ale také často nevyhovujícími vlastnostmi kastlových a dvojitých dřevěných oken s jednoduchým zasklením. Zlepšení tepelněizolačních vlastností oken pomocí nových výplní otvorů a efektivní rekonstrukce a opravy stávajících otvorů mohou významně přispět ke zlepšení energetické náročnosti těchto budov.

Mezi základní možnosti zlepšení tepelně technických vlastností obvodového pláště patří především následující varianty, které se odlišují různou kombinací mezi zateplovacím systémem, vnitřní teplotou a relativní vlhkostí vnitřního vzduchu:

- zateplení obvodové konstrukce vnějším zateplovacím systémem,
- kombinace (malého) vnitřního zateplení s venkovní tepelně izolační omítkou,
- zlepšení tepelně izolačních vlastností historických oken,
- návrh dynamické otopné soustavy (automaticky regulované), systému větrání a proudění vzduchu, které při zvýšených tepelných ztrátách a

naplnění požadavků energetické náročnosti budou garantovat optimální tepelně vlhkostrní režim obvodové konstrukce, včetně prevence před povrchovou kondenzací (aktivní systém), kombinace pasivního a aktivního systému (např. kombinace minimální tloušťky zateplení, úpravy relativní vlhkosti vnitřního prostředí, vnitřní teploty vzduchu a kontinuálního proudění vzduchu v interiéru) tak, aby v objektu nedocházelo ke vzniku povrchové kondenzace a byly splněny požadavky na aktivní celoroční bilanci kondenzace vodních par uvnitř konstrukce.



Obr. 4 Srovnání součinitele prostupu tepla U (W/m^2K) pro různé typy oken a zasklení. V grafu jsou vyznačeny hodnoty součinitele tepla U tak, jak byly postupně požadovány normovými předpisy v roce 1979, 1992, 1994, 2002, 2005 a 2011.

Při řešení této problematiky je nutné brát v úvahu nejen vlastnosti samotných oken, ale také souvisejících konstrukcí [10–12]. Mezi klíčové technické parametry okenních výplní, které je třeba hodnotit, patří zejména součinitel prostupu tepla, vzduchotěsnost, průvzdušnost a vodotěsnost.

Teplota a relativní vlhkost jsou základní a zároveň nejdůležitější veličiny pro charakterizaci vnitřního prostředí historických budov. Parametry vnitřního prostředí jsou výsledkem kombinace vlastností obálky budovy, podmínek vnějšího prostředí a také různorodého chování uživatelů [13]. Vyhodnocení mechanismů a procesů působících v těchto oblastech je nezbytné např. pro optimalizaci regulace vytápění, posouzení opatření k tepelné modernizaci [14] či ve vztahu ke spotřebě energie [15]. K dosažení optimálních tepelně technických vlastností, zajištění tepelného komfortu a hygienických podmínek vnitřního prostředí, předcházení vzniku plísní a snížení

energetické náročnosti zděných obytných budov je třeba realizovat řadu komplexních a systémových opatření. Podle ČSN 73 0540-2:2011 (čl. 5.2.11) je při stavebních úpravách dokončených budov možné překročit požadované hodnoty součinitele prostupu tepla, pokud technické nebo legislativní překážky brání splnění normových požadavků. V takových případech je však nutné použít nejlepší dostupné technické řešení, aby se prokazatelně zabránilo vzniku vad a poruch během užívání budovy.

Zateplení konstrukce vnějším zateplovacím systémem

Nejjednodušším a nejspolehlivějším řešením je zateplení konstrukce pomocí vnějšího zateplovacího systému. Toto řešení přináší výrazné zlepšení tepelně vlhkostního režimu obvodové zděné stěny, zvyšuje tepelnou pohodu vnitřního prostředí a snižuje energetickou náročnost budovy. Zároveň umožňuje přirozené řešení problematických míst a výrazně omezuje nebo zcela eliminuje tepelné mosty. Pokud se objeví kondenzace, dochází k ní na obvyklém místě na rozhraní mezi tepelnou izolací a tenkovrstvou omítkou, přičemž povrchová kondenzace je eliminována.

Zásadním úskalím této technologie je však charakter fasád městských činžovních domů z 19. a počátku 20. století. Kontaktní zateplovací systémy z venkovní strany lze aplikovat pouze tam, kde je možné zachovat jednodušší profílance, především u dvorních fasád.

U zděných obytných budov s dekorativním členěním uličního průčelí, které zahrnuje římsy, balkony či arkýře, není použití kontaktních zateplovacích systémů z venkovní strany možné. V takovém případě je nutné přistoupit k zateplení konstrukcí z vnitřní strany, které však přináší mnoho nedořešených problémů, jejichž závažnost roste se zvyšující se vlhkostí v interiéru.

Kombinace (malého) vnitřního zateplení s venkovní tepelně izolační omítkou

Tato kombinace dokáže v určité míře omezit množství vodní páry kondenzující během zimního období v konstrukci. Historizující architektura s členitými a složitě profilovanými uličními průčelími však obvykle neumožňuje použití izolační omítky. Proto se jako řešení často navrhuje parozábrana z vnitřní strany konstrukce. Přestože jsou při její instalaci dodržována prováděcí opatření, nikdy nelze parozábranu považovat za dokonale těsnou – riziko netěsností zůstává vysoké i při pečlivé realizaci. Ve výpočtech by proto měl být faktor difúzního odporu parozábrany snížen alespoň na 1/10 hodnoty udávané výrobcem. Kvůli těmto nejistotám se pro vnitřní zateplení častěji volí tepelné izolace s vysokým difúzním odporem.

Jednou z nejčastějších alternativ vnitřního zateplení pak je použití kapilárně aktivních materiálů, které umožňují transport vlhkosti v kapalném stavu. Na rozdíl od

tradičního řešení s parozábranou, která omezuje difúzi vodní páry do konstrukce, se při použití kapilárně aktivních materiálů kondenzace vodní páry považuje za nevyhnutelný proces. Kondenzát se rozptýlí v kapilárně aktivní izolaci a následně se při změně podmínek odpaří zpět do interiéru. Tento způsob zateplení však přináší mírné zvýšení vlhkosti zatepovaného zdiva, obvykle o 0,5 až 1,5 procentního bodu. Toto zvýšení vlhkosti je obvykle tím vyšší, čím silnější je použita izolace a čím tenčí je zatepovaná stěna.

Zlepšení tepelně izolačních vlastností dřevěných dvojitých oken

Nevyhovující tepelně izolační vlastnosti nejen obvodových zděných stěn, ale i dřevěných dvojitých špaletových, kastlových či dvojitých oken s jednoduchým zasklením, přispívají ke zvýšené energetické náročnosti zděných obytných budov. Okenní výplně zaujímají v problematice obnovy městských činžovních staveb výjimečné místo. Jednou z hlavních vlastností okna je jeho schopnost korigovat vnitřní a vnější podmínky, tak aby bylo dosaženo pohody vnitřního prostředí. Za předpokladu zachování vnějšího vzhledu objektu jsou zmíněné vlastnosti okna úzce spojené s typem okenních ráků, jejich materiálovým řešením a charakteristikami okenních výplní, resp. skleněných tabulí.

K dosažení lepší energetické účinnosti těchto budov je možné použít několik variant opatření:

- dokonalou repasi bez zásadních změn, která by řešila problém tepelné technických vlastností; v tomto případě je třeba posoudit tepelné ztráty okenními výplněmi a otázku kondenzace vodních par na okenních rámech a skleněných tabulích;
- výměna jednoduchého zasklení za speciální dvojitě či trojitě izolační sklo; v tomto případě je však nutné zvážit tuhost stávající konstrukce a její schopnost vyrovnat se zvýšením zatížení tak, aby nebylo narušeno otevírání okenních křídel a těsnost, nárůst rozměrů okenních ráků (v důsledku nové fixace izolačního dvojskla), vlastnosti a druh zasklení;
- nový návrh okenních profilů tak, aby umožnily osazení izolačního dvojskla při maximálním zachování proporcí okenních výplní.

Možnosti zlepšení tepelně izolačních vlastností dřevěných dvojitých oken zahrnují repasi (zejména v případě historicky významných budov) nebo výměnu vnějších křídel za nová okna s dvojsklem či trojsklem. Je možné nahradit pouze vnější křídla okny s kvalitním dvojsklem či trojsklem. Použití dvoj- nebo trojskla s nízkým součinitelem prostupu tepla v této pozici zajišťuje dostatečně vysoké vnitřní povrchové teploty jak

na křídlech, tak i na deštění či omítnutých částech ostění mezi nimi. To výrazně snižuje riziko kondenzace vodní páry na vnitřních površích oken a přilehlých stěnách. Naopak, osazení dvojskla do vnitřních křídel může během zimy způsobit pokles teploty vzduchu v meziokenní dutině, což by vedlo ke kondenzaci a namrzání vlhkosti na vnitřní straně vnějšího zasklení. Kromě toho by povrchová kondenzace mohla ohrozit deštění, pokud by nebylo adekvátně zatepleno. V určitých specifických případech může být přijatelné instalovat dvojskla do vnitřních křídel, což však vyžaduje komplexní a náročná opatření. Takto navržená okenní konstrukce by fungovala jako dvojláštřová fasáda, kde vnitřní křídlo s dvojsklem zajišťuje tepelnou ochranu a vnější křídlo s jednoduchým zasklením plní hlavně akustickou a ochrannou funkci. Mezi oběma křídly by měla být zajištěná dostatečná ventilace venkovním vzduchem, aby se vodní pára mohla odvětrat dříve, než zkonduzuje nebo namrzne na vnějším zasklení. Pro účinné větrání je nutné vytvořit otvory pro přívod i odvod vzduchu, pouhé vynechání těsnění ve vnějších křídlech nestačí. Realizace dostatečně velkých větracích otvorů však může být složitá až nemožná kvůli tenkým historickým rámcům, profilovaným ostěním, nadpražím či parapetním římsám.

V složitějších případech je nutné návrh ventilace ověřit výpočty pomocí CFD analýzy a navrhnout i zateplení deštění. Nelze vždy zajistit dostatečnou tloušťku tepelné izolace mezi okny, aby se zcela eliminovala kondenzace. Při pečlivém návrhu však může dvojitě okno fungovat bez větších problémů, i když jeho tepelné izolační vlastnosti budou stále horší než u okna s dvojsklem ve vnějších křídlech.

ZÁVĚR

Obnova historických činžovních domů z 19. století je náročným procesem, který zahrnuje řadu technických, kulturních a ekonomických výzev. Během rekonstrukcí je nezbytné kombinovat moderní technologie s hlubokým respektem k historickým hodnotám těchto budov. Je pochopitelné, že udržitelné a promyšlené rekonstrukce mohou tyto domy nejen ochránit, ale také přizpůsobit požadavkům současného bydlení.

Významnou pozici mezi současnými požadovanými vlastnostmi zaujímají „ekologické“ požadavky: energetická účinnost, zdravotní nezávadnost budov, vliv na životní prostředí, možnosti recyklace stavebních materiálů apod. Většina dříve postavených bytových domů zpravidla nedosahuje kvality vnitřního prostředí podle dnešních standardů a je energeticky neefektivní. Zároveň se však v těchto již existujících budovách skrývá největší potenciál změny spotřeby energie, neboť spotřebovávají až 40 % veškeré vyrobené energie a produkují až 36 % emisí. Renovace stávajících budov na energeticky účinný standard může snížit jejich energetickou náročnost až o 70 %. Funkční revitalizace těchto budov s ohledem na jejich energetickou náročnost by

měla být z těchto důvodů součástí udržitelného rozvoje a mohla by také významně přispět ke splnění klíčových cílů v souladu s plánem EU pro energetiku do roku 2050. Příspěvek má otevřít diskusi ke konkrétním konstrukčním detailům a jejich stavebně-fyzikálním vlastnostem, které je třeba řešit v kontextu městských činžovních domů z 19. a počátku 20. století.

Klíčový je erudovaný přístup k a ochraně a obnově těchto budov, a to nejen z důvodu jejich kulturního významu, ale také kvůli jejich potenciálu přispět k udržitelné urbanizaci. Činžovní domy z 19. století jsou nejen svědky minulosti, ale mohou se stát i funkčními a moderními prvky městské krajiny. Dlouhodobý úspěch obnovy těchto objektů tedy spočívá v jejich schopnosti přizpůsobit se měnícím se potřebám, zatímco jsou respektovány jejich historické kořeny.

Péče o historické činžovní domy z 19. století je tedy nejen technickou výzvou, ale také odpovědností vůči budoucím generacím. S pomocí moderních technologií, udržitelného přístupu a respektu k historii mohou tyto stavby nadále sloužit svým obyvatelům a být nedílnou součástí evropského kulturního dědictví.

PRAMENY/POUŽITÉ ZDROJE

- [1] Ebel, M. Dějiny českého stavebního práva. Praha: ABF – Arch, 2007.
- [2] Kolektiv autorů: Přehled stavitelství, Praha: Nakl. Práce, 1950.
- [3] ČSN 730540: 2011 CSN 73 0540-2; Tepelná ochrana budov. Část 2: Funkční požadavky. Praha, 2011.
- [4] Directive 2010/31/EU of the European Parliament and of the Council of 19 May 2010 on the energy performance of buildings.
- [5] Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC.
- [6] Communication from The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions. A Renovation Wave for Europe—greening our buildings, creating jobs, improving lives.
- [7] Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change; Kyoto: United Nations, 1997.
- [8] Troi, A. Recommendations for Local Governments: Integrating Energy Efficient Retrofit of Historic Buildings into Urban Sustainability. Bolzano: European Commission, 2010.
- [9] Bellia, L., Alfano, F.R.D., Giordano, J., Ianniello, E., Riccio, G. Energy requalification of a historical building: A case study. *Energy and Buildings* 95 (2015) 184–9.
- [10] Kóčí, J., Fořt, J., Černý, R. Energy efficiency of latent heat storage systems in residential buildings: Coupled effects of wall assembly and climatic conditions. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 132 (2020) 110097.
- [11] de Masi, R.F., Gigante, A., Ruggiero, S., Vanoli, G.P. The impact of weather data sources on building energy retrofit design: case study in heating-dominated climate of Italian backcountry. *Journal of Building Performance Simulation* 13 (2020) 264–84.

- [12] Pokharel, T.R., Rijal, H.B., Shukuya, M. A field investigation on indoor thermal environment and its associated energy use in three climatic regions in Nepal. *Energy and Buildings* 222 (2020) 110073.
- [13] Fang, A., Chen, Y., Wu, L. Modeling and numerical investigation for hygrothermal behavior of porous building envelope subjected to the wind driven rain. *Energy and Buildings* 231 (2021) 110572.
- [14] Figueiredo, A., Vicente, R., Lapa, J., Cardoso, C., Rodrigues, F., Kämpf, J. Indoor thermal comfort assessment using different constructive solutions incorporating PCM. *Applied Energy* 208 (2017) 1208–21.
- [15] Kočí, J., Kočí, V., Černý, R. A Method for Rapid Evaluation of Thermal Performance of Wall Assemblies Based on Geographical Location. *Energies* 12 (2019) 1353.
-

KROFTOVÁ, Klára, doc. Ing. PhD.

Department of Architecture, Faculty of Civil Engineering ČVUT, Czech Technical University in Prague.

Thákurova 2077/7, 166 29 Praha 6.

klara.kroftova@fsv.cvut.cz

She works as associate professor at the CTU in Prague – Faculty of Civil Engineering, Department of Architecture and focuses on the topics of historical constructions, restoration and conservation of historical monuments.



Detail podstávkové konstrukce (Valkeřice, foto Klára Kroftová)

UMGEBINDE HOUSES FROM THE 19TH CENTURY IN URBAN BUILDINGS IN THE ŠLUKNOV REGION AND THEIR INSENSITIVE CONTEMPORARY CONSTRUCTION INTERVENTIONS

PODSTÁVKOVÉ DOMY Z 19. STOL. V MĚSTSKÉ ZÁSTAVBĚ NA ŠLUKNOVSKU A JEJICH NECITLIVÉ SOUDOBÉ INTERVENCE

KUTÍLKOVÁ, Stanislava

Katedra architektury Fakulta stavební ČVUT v Praze
Stanislava.kutilkova@fsv.cvut.cz

Abstract

This paper presents an enumeration of the most common insensitive contemporary building interventions that have accompanied the umgebinde houses in urban developments throughout their history. The term "contemporary interventions in the landscape of the umgebinde houses" can be seen as significant structural interventions in the original masses and in the external manifestations of the buildings. Whether it is through new building materials, new elements or new extensions, these interventions always leave a reflection of the present and create a certain tension between the original and the new. Today, like other objects of vernacular architecture, the demands of life are increasingly being placed on that house, be they thermal requirements, requirements for daylight and sunlight, etc. It is the need to meet these demands on modern housing that is the reason for the gradual loss of authenticity and architectural detail in vernacular architecture. In some cases, there is even a gradual degradation or destruction of the building due to the lack of regulation in the region. Contemporary interventions and unregulated changes in the umgebinde houses under construction are an increasingly topical and serious issue, not only in the Šluknov region, but also in the entire cross-border Umgebindeland. Within the field research of this work, examples of significant contemporary interventions in the umgebinde houses in the Šluknov region were mapped and described, where one can encounter sensitive and neutral interventions, but in some cases, unfortunately, one can also find very insensitive building interventions that border on the destruction of the original, often valuable mass of the building. It is therefore crucial for this issue to strike a balance between the preservation of traditional values and the quite understandable need for modernisation to ensure that these houses remain comfortably habitable and fully functional for current and future generations.

Keywords:

countryside; countryside houses; folk architecture; folk architecture of northern Bohemia; folk architecture of Šluknov region; folk art; folk culture; homestead; Mikulášovice; umgebindehouses; Umgebindeland; village; village buildings

Abstrakt:

Tento příspěvek představuje výčet nejčastějších necitlivých soudobých stavebních intervencí, které podstávkové domy v městské zástavbě v průběhu jejich historie provázejí. Pojem „soudobé intervence v krajinně podstávkových domů“ lze vnímat jako výrazné stavební zásahy do původních hmot a do vnějších projevů objektů. Ať už se jedná o zásahy novými stavebními materiály, prvky nebo novými přístavbami, tyto intervence v nich vždy zanechají odraz současnosti a vytvářejí určité napětí mezi původním a novým. Na podstávkové domy, stejně jako na ostatní objekty lidové architektury, jsou dnes kladeny čím dál tím větší životní nároky, ať

už se jedná o tepelně-technické požadavky, nároky na denní osvětlení a proslunění, aj. A právě potřeba plnění těchto nároků na moderní bydlení je důvodem pro postupnou ztrátu autentičnosti a architektonických detailů u staveb lidové architektury. V některých případech dokonce postupně dojde k celkové degradaci či destrukci objektu, a to v důsledku absence regulace v daném regionu. Soudobé intervence a neregulované změny u podstávkových domů jsou stále více aktuálním a vážným tématem, a to nejen na Šluknovsku, ale i v celé přeshraniční oblasti Umgebindeland. V rámci terénního průzkumu této práce byly zmapovány a popsány příklady výrazných soudobých intervencí u podstávkových domů na Šluknovsku, kde se lze setkat s citlivými i neutrálními intervencemi, ale v některých případech lze bohužel nalézt i velmi necitlivé stavební zásahy, které už hraničí s destrukcí původní, často i hodnotné hmoty objektu. Proto je pro tuto problematiku klíčové najít rovnováhu mezi zachováním tradičních hodnot a zcela pochopitelnou potřebou modernizace, aby byly tyto domy i nadále komfortně obývatelné a plně funkční pro současné i budoucí generace.

Klíčová slova

lidová architektura; lidová architektura severních Čech; lidová architektura Šluknovska; lidová kultura; lidové umění; Mikulášovice; podstávka; podstávkový dům; Umgebindeland; umgebinde; usedlost; venkov; venkovské obytné domy; vesnice; vesnická stavení

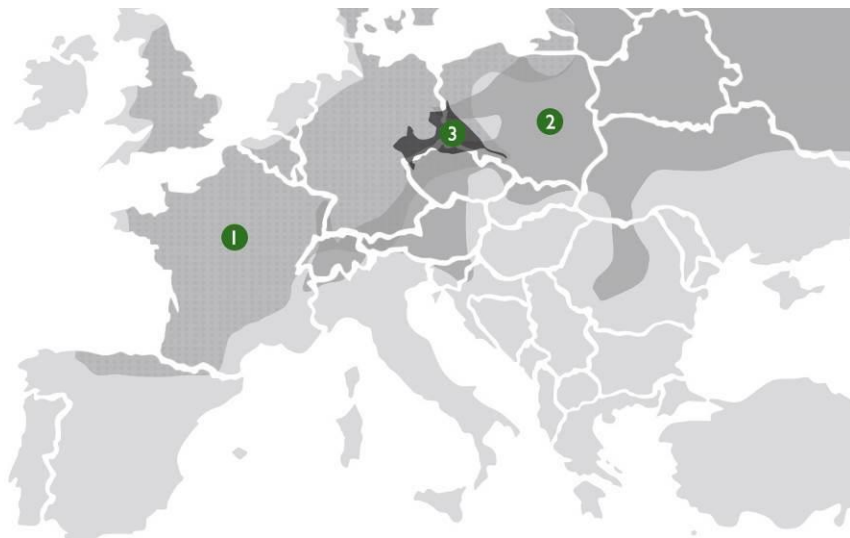
1. ÚVOD

Oblast podstávkových domů, německy Umgebindeland a polsky Kraina Domów Przystupowych /OBR 1/, je oblastí střední Evropy s nezaměnitelným charakterem, který je dán také právě i lidovou architekturou podstávkových domů. Ohnisko této ojedinělé lidové architektury leží na trojmezí Česka, Německa a Polska. V severních Čechách přesněji v Lužických horách, Českém středohoří a Ralské pahorkatině.[1] Dle odborných odhadů se v celé přeshraniční oblasti podstávkových domů, na celém trojmezí, vyskytuje přibližně 19 000 zachovalých podstávek.[2] Podstávkové domy vznikaly již během 15. stol. až do konce 19. stol. a jejich původ pochází z oblasti Lužice.[3] Unikátnost této architektury spočívá ve využití dřevěné rámové podstávkové konstrukce vně roubené světnice k odlehčení tíhy patra či krovu, která je vyvíjená na roubenou světnici v přízemí. Tato konstrukce tak výrazně přispívá k jejich specifickému a hodnotnému vzhledu. Česká oblast těchto lidových stavení se rozprostírá na území severních Čech, na němž se od dávných dob mísí několik etnik. Samotné Šluknovsko je místem úzkého styku a historického soužití českého obyvatelstva především s německým etnikem.[4] V roce 2003 byla na Šluknovsku provedena jednoduchá pasportizace, při které závěrem bylo sečteno celkem 2 553 dochovaných podstávkových domů.[5]

Podstávkové domy, též zkráceně podstávky, výrazně a působivě doplňují místní krajinu, města a vesnice. Je v nich ukryto jedinečné architektonické dědictví České republiky, které poukazuje na způsob a styl života venkovanů, sedláků, řemeslníků – našich předků. Pro svoji architektonickou a historickou hodnotu by měly být tyto ojedinělé stavby zachovány i pro další generace. Bohužel počet českých

podstávkových domů se však rok od roku snižuje a jejich existence je tak do budoucna významně ohrožena.

Tvář zdejší krajiny, měst, vesnic a lidové architektury totiž navždy poznamenaly události po 2. sv. válce, kdy původní němečtí obyvatelé museli nuceně navždy opustit své domovy, včetně podstávkových domů. Tyto hodnotné lidové stavby v současné době často chátrají, některé jsou opuštěny, některé byly zbořeny nebo u nich došlo k neregulovaným stavebním změnám. Výrazné stavební zásahy do původních hmot a do vnějších projevů objektů lze vnímat a popisovat jako soudobé intervence. Zásahy, ať už ve formě nových stavebních materiálů, prvků nebo přístaveb, vždy nesou otisk současné doby a vytvářejí jisté napětí mezi původní podobou a novými prvky.



Obr. 1.: Oblasti lidové dřevěné architektury v Evropě

1 – Oblast hrázděných domů; 2 – Oblast roubených domů; 3 – **Oblast podstávkových domů**
(Autor: S. Kutílková /S. Šulcová)

2. METODIKA

V souvislosti s výše uvedeným bylo provedeno mapování podstávkových domů a jejich soudobých intervencí na Šluknovsku, detailněji pak ve zdejším mikroregionu, který je definován sídly Vilémov – Mikulášovice – Brtníky. Zde bylo celkem detailněji zmapováno a popsáno 102 podstávkových domů. Mapování podstávkových domů a jejich soudobých intervencí ve zkoumané lokalitě jsou zpracovány na základě

terénních průzkumů, které se uskutečnily v letech 2017-2024 a které se řídí dle certifikovaných metodik NPÚ (*Plošný průzkum lidové architektury a venkovských sídel, Jan Pešta, 2014 a Metodika dokumentace lidové architektury, Kamil Podroužek, Renata Kuprová, David Skalický, Jan Horák a Michal Trněný, 2015*). Samotná metodika terénního průzkumu podstávkových domů vychází přesněji z metodiky tematického průzkumu. V rámci průzkumu byly navštíveny všechny podstávkové domy ve vymezené lokalitě a také se zdokumentovaly jednotky objektů ležící mimo lokalitu, na kterých došlo k výrazným stavebním úpravám. Výzkumné zaměření této práce by mělo poskytnout hlubší vzhled do problematiky podstávkových domů ve zkoumané lokalitě především z pohledu architektonického a historického vývoje a také z pohledu soudobých intervencí v celé oblasti Šluknovska.

U každého objektu byly pro výzkum zaznamenány tyto údaje:

- lokace
(*země / kraj / okres / obec / část obce / k.ú. / č.p. / č.ev. / p.č. / GPSs a GPSd / popis polohy*)
- informace o památkové ochraně
(*památkově chráněn / chráněn od / památková ochrana / rozsah ochrany pozemku / číslo ÚSKP*)
- architektonický popis objektu
 - kategorizace (*datace / kategorie / typ / stávající využití / stupeň zachování – stavební stav*)
 - půdorysné uspořádání a konstrukce (*tvar půdorysu / typ dispozice / rozměry půdorysu / počet podlaží / konstrukční uspořádání podstávky / obvodová konstrukce přízemí / obvodová konstrukce patra*)
 - střešní rovina (*tvar střechy / symetrie střechy / krytina / vikýře a střešní okna / obložení štítu / systém obložení štítu*)
- textový popis
- klasifikace architektonických znaků
(*dle projevu / dle významu / dle cennosti*)
- zhodnocení
(*stupeň neregulovaných změn / přehled rušivých prvků / přehled hodnotných prvků a konstrukcí / doporučení*)
- informace o vykonaných prohlídkách
(*datum / autor*)
- fotografie
(*fotografie exteriéru objektu z terénního průzkumu / rok / autor*)
- zákres do mapy
- další fotodokumentace a přílohy
(*dobové pohlednice, fotografie interiéru / historické fotografie / datace fotografie, přílohy / zdroj fotografie, přílohy*)

3. NECITLIVÉ SUDOBE INTERVENCE

Architektura je neustále se vyvíjejícím fenoménem, který musí reagovat na měnící se potřeby a očekávání společnosti. Zvláště v kontextu historických staveb v městské zástavbě, jako jsou podstávkové domy, je však otázka adaptace na moderní požadavky citlivá. Nové intervence často přinášejí zásadní proměny původního objektu, které mohou mít dalekosáhlé důsledky pro jeho autenticitu, estetickou hodnotu a kulturní význam. Tato kapitola se zaměřuje na analýzu necitlivých stavebních intervencí na Šluknovsku, které často vedou k degradaci či dokonce destrukci původních hodnot zdejších historických staveb. Především se věnuje popisu nejvíce zastoupených necitlivých intervencí ve hmotách, stěnách, střeších, obložení, oknech a dveřích objektů, a v samotných podstávkových konstrukcích.

3.1. Hmota

V kontextu vzrůstajících požadavků a nároků na vnitřní prostory a soukromí jednotlivých členů domácnosti dochází k postupnému a samovolnému rozšiřování architektonické hmoty o další nové prostory. Tento fenomén se v praxi projevuje nejen rozšířením půdorysné rozlohy objektů, prostřednictvím různých přístaveb a přístavků, ale také vertikálním rozvojem nástaveb. Rozšiřování hmoty tak reflektuje onu potřebu adaptace na proměňující se životní podmínky, ale často se tak děje bez ohledu na původního hodnotnou hmotu lidové architektury. /OBR 2/



Obr. 2.: Příklad soudobé necitlivé intervence u podstávkového domu
– Vilémov č.p. 211 /Šluknovsko/ (foto S. Kutílková; 2022)

Přístavby a přístavky – Velmi často přístavby zcela nerespektují stávající objekt, a tak dochází ke zdatelnému vizuálnímu napětí mezi původní stavbou a přístavbou. Neregulovaným „nalepováním“ dalších hmot k objektu dochází v některých případech k úplné ztrátě původní hodnoty a autentičnosti. Celý proces může postupně vést až k totální destrukci původní hmoty. Například přístavba celého dvoupodlažního křídla ve většině zkoumaných případů působí k původní přízemní hodnotné hmotě vždy cize a tvrdě. /OBR 3 - vlevo/ Za neutrální přístup lze zde považovat rozšíření objektu s následnou mírnou změnou sklonu původní střechy (cca ze 45° na 30°), která nově zastřeší i novou přístavbu. Neutrálně lze hodnotit i pokračování zastřešení přístavby ve sklonu původních námětků /OBR 3 - vpravo/, které bývají u některých objektů zhotovovány v menším sklonu, než je samotný sklon střechy. Často lze u podstávek najít i přízemní přístavky zastřešené pultovou střechou se sklonem kolmým ke štítové zdi. V takovýchto případech přístavek působí až na výjimky obvykle již od samotného počátku své existence cizorodě a „přilepeně“.



*Obr. 3.: Příklady soudobých intervencí u podstávkového domu
Vlevo – příklad necitlivé intervence – Brtníky č.p. 155 /Šluknovsko/
Vpravo – příklad neutrální intervence – Brtníky č.p. 202 /Šluknovsko/
(foto S. Kutílková; 2024)*

Zádveří (druh přístavby) - Dnes se u zkoumaných objektů hojně dodatečně budují chybějící zádveří situována vně objektu, která nelze vyhradit z prostoru tehdejší vstupní síně. Primární funkcí zádveří je vyrovnávat teplotní rozdíly mezi interiérem a exteriérem domu. Mezi nejvhodnější řešení zádveří patří volba pravoúhlého, obdélníkového uspořádání s orientací delší strany podélně s osou hlavního objektu.[6] V oblasti šluknovska lze na podstávkových domech pozorovat celou škálu provedení zádveří od citlivého přes neutrální až po velmi necitlivé realizace dodatečného zádveří. Jednotlivé konstrukce zádveří pak často vlivem nedostatečné údržby podléhají zkáze rychleji než ostatní části domu, a i původně citlivě zvolená podoba zádveří nakonec celý objekt narušuje svou podobou.

Nástavby – Obecně je lze charakterizovat jako půdní nadezdívky. U objektů lidové architektury v celé České republice vnášejí nástavby poněkud rozpačitý výraz, neboť

osazení střechy na půdní nadezdívku nepatří do typických rysů českého venkova.[7] Což vyvolává často diskuze o vhodnosti a vzhledové přijatelnosti takovýchto zásahů v kontextu zachování tradičního vzhledu nejen podstávkových domů. Na Šluknovsku jsou podstávkové domy navyšovány převážně jednostrannou nadezdívkou, která je zhotovována nad původní hospodářskou částí. Obvykle jsou vystavěny do výšky cca 2 m, jejich římsa je níže než hřeben střechy a jsou v nich obvykle osazována i okna. Touto změnou dochází ke zvednutí střešní roviny, která bývá obvyklá v relativně příjemném sklonu, který by neměl klesnout pod 15°. Dalším častým jevem v této oblasti jsou i plnohodnotné samostatné nástavby, při kterých dochází k navýšení objektu i o celé patro. /OBR 4/



*Obr. 4.: Příklady soudobých intervencí u podstávkového domu – nástavby
Vlevo – příklad necitlivé intervence – Mikulášovice č.p. 104 /Šluknovsko/
Vpravo – příklad necitlivé intervence – Mikulášovice č.p. 470 /Šluknovsko/
(foto S. Kutílková; 2017)*

Degradace a destrukce – Přemíra a nevhodné použití výše uvedených stavebních intervencí může vést k postupné degradaci celého architektonicky či historicky hodnotného objektu, což může být zakončeno úplnou destrukcí estetických hodnot budovy. V extrémních situacích, často ve vazbě na nevratně degradovaný stavební stav objektu, může tento scénář vyústit až demolicí daného objektu. Důvodem pro tak smutný konec severočeských podstávek, je i fakt, že tyto historické a stavebně specifické objekty se dnes již obtížně přizpůsobují potřebám novým uživatelů. Po smrti svých „původních“ obyvatel často zůstávají prázdné a jen stěží hledají nové majitele. Na Šluknovsku je dokumentováno mnoho případů, kdy se majitelé podstávkových domů raději rozhodli pro demolici staré stavby, aby následně na těchto uvolněných parcelách zahájili výstavbu moderních rodinných domů, splňujících dnešní standardy. Vzhledem k absenci koncepčních urbanistických plánů v jednotlivých obcích a také k módním trendům, vyrostly na místě tradiční lidové architektury katalogové domy, které z estetického hlediska neberou ohled na genia loci daného místa, ani jeho architektonické tradice a návaznosti (*např.: Brtníky st. p. č. 1631*).

3.2. Stěny

Stěny podstávkových domů dnes čelí pro změnu vzrůstajícím požadavkům na tepelně-technické vlastnosti stěn, tepelnou ochranu a na energetickou náročnost budov. Na základě čehož pronikají především do obvodových stěn soudobé intervence. Do stěn tak vstupují nové stavební materiály, které nejsou typické pro tuto lidovou architekturu. Takovéto změny lze sledovat jak u roubených stěn světnic, tak i u zděných stěn chlívů.

Vyzdění – Nejvíce invazivním řešením je náhrada celé (nebo části) roubené dřevěné světnice vyzděním ať už tvárniciemi pórobetonovými /OBR 5/ nebo keramickými, které mají značně výhody v tepelněizolačních vlastnostech, rychlé a jednoduché montáži. Avšak pórobetonové tvárnice jsou velmi nevhodné pro použití v kombinaci se dřevem, neboť se jedná velmi nasáklavý materiál, který může do konstrukce vnést značné množství vlhkosti, což může vést k degradaci dřevěné konstrukce. Také se zde najde příklad, u kterého je roubená světnice vyzděna pálenými cihlami vč. samotné podstávkové konstrukce. U již zděných síní a chlívů tento trend nahrazování vyzdění není jednoznačně prokazatelný.



*Obr. 5.: Příklady soudobých intervencí u podstávkového domu – vyzdění
Vlevo – příklad necitlivé intervence – Dlouhý Důl č.p. 26 /Šluknovsko/
Vpravo – příklad necitlivé intervence – Mikulášovice č.p. 354 /Šluknovsko/
(foto S. Kutílková; 2024)*

Zateplování – Dnešní důraz na energetickou účinnost a snižování nákladů na vytápění často vede k rozhodnutím rychle a bez rozmyšlení zateplovat stávající straší objekty, vč. podstávkových domů, svépomocí. Majitelé nemusí mít dostatečné znalosti o specifikách dřevěných staveb a jejich potřeby dýchat. Neuvědomují si, že nevhodné materiály mohou způsobit dlouhodobé poškození konstrukce a zároveň charakteristické detaily této lidové architektury by byly vnějším zateplením navždy setřeny. Při terénních průzkumech v analyzované oblasti lze nalézt jednotky objektů s nevhodným soudobým vnějším zateplením, a to z fasádních izolačních desek z pěnového polystyrénu (EPS). /OBR 6/ Vhodnějším způsobem dodatečného zateplování lze považovat, zateplení stěn z vnitřní strany rohožemi či panely

z přírodních materiálů.



*Obr. 6.: Příklady soudobých intervencí u podstávkového domu – Zateplování
Vlevo – Vodní 936/6, Rumburk – 2023 / Šluknovsko/
(Autor: Osobní archiv pana Ondřeje Uhera)
Vpravo – Vodní 936/6, Rumburk – 2024 / Šluknovsko/
(foto S. Kutílková)*

Omítnutí – Typická hladká vápenná omítka bývá často nevhodně nahrazována škrábanou omítkou, kterou lze zpozorovat na nemalém množství zdejších podstávkových domů.[8] Omítnutí nezůstalo jen u zděných částí domu (síně a chlév), ale také v průběhu času také často docházelo k omítnutí i samotné roubené světnice, včetně konstrukce podstávky. V takovýchto případech se roubená stěna opatřila celoplošně bedněním z heraklitu nebo z jiných dřevovláknitých desek, na které se pak nanášela nová omítka. Dnes se u fenoménu vyzdívání fasádní omítka realizuje spíše na dodatečném zateplení objektu. Barevnost zvolených omítek často ani nerespektuje typickou barevnost podstávkových domů ve zdejší oblasti a ani svého blízkého okolí. Samotná dřevěná konstrukce podstávky na Šluknovsku zůstává až na výjimky zachovaná a neomítnutá.

3.3. Podstávková konstrukce

U samotné konstrukce podstávky, jednoho z hlavních charakteristických prvků této lidové architektury severní Čech, nedochází při rekonstrukcích a stavebních úpravách k příliš častým změnám, jako je tomu u rozvoje hmotového řešení či u změn ve stěnových konstrukcích domů. Lze předpokládat, že je to zapříčiněno tím, že na samotnou konstrukci podstávky nejsou kladeny žádné již zmiňované nové nároky a požadavky. Nejrozsáhlejší stavební změny lze u konstrukce podstávky pozorovat v éře obkládání stěn a štítů. V současnosti soudobé stavební intervence pronikají do podstávkové konstrukce zejména při rekonstrukci podstávky případně při dalších opravách objektu. Stabilita a udržitelnost podstávkové konstrukce se stává klíčovým aspektem při snaze o zachování tradičního vzhledu těchto historických staveb.

Obložení – v 19. století docházelo při náhradním obkládání stěn a štítů eternitovými šablonami často také k obložení samotné podstávkové konstrukce, které tak chránilo dřevěnou konstrukci před místními náročnými povětrnostními vlivy. Na eternitové obložení, které bylo v době svého rozmachu považováno (*za tehdejší soudobou stavební intervenci*) za moderní a funkční řešení rekonstrukce podstavky, se dnes nahlíží poněkud ambivalentně. I přes jeho prokazatelnou zdravotní závadnost totiž má určitou historickou hodnotu, která dokumentuje historický vývoj stavebních hmot i estetiky v lidové architektuře. Je zajímavé pozorovat, jak kreativním způsobem se tehdejší řemeslníci dokázali vyjádřit za použití pouze omezeného množství tvarů, velikostí a barev jednotlivých eternitových šablon. /OBR 7/ Ve zkoumané lokalitě na Šluknovsku lze nalézt značné zastoupení eternitového obložení, které je umístěno přímo na podstávkové konstrukci. Četnost jeho výskytu je shodná s četností eternitového obložení na stěnách roubené světnice.



Obr. 7.: Příklady soudobých intervencí u podstávkového domu – Obložení podstávkové konstrukce

*Vlevo – Brtníky č.p. 30 /Šluknovsko/
Vpravo – Brtníky č.ev. 28 /Šluknovsko/
(foto S. Kutílková; 2024)*

Náhrada poškozených částí – degradované dřevěné části bývají obvykle nahrazovány metodou protézování. Při použití této metody je poškozená část vyříznuta a nahrazena novou dřevěnou protézou, obvykle přes plátový spoj, rovný nebo nůžkový, což lze vzhledem k používání tradiční tesařské technologie hodnotit jako velmi citlivou intervenci. Při analýze podstávkových domů na Šluknovsku lze uvést i příklad nešetrného zásahu výměny dřevěných částí podstavky, a to za pomoci pálených cihel /OBR 8 - vlevo/, kterými byla nahrazena poškozená část dřevěného sloupku. V některých případech je celý sloupek spolu s roubenou částí nahrazen zděnou stěnou. /OBR 8 - vpravo/ Tento přístup může narušit nejen estetickou a historickou hodnotu staveb, ale také jejich statiku, což může mít u takto spravovaných objektů fatální důsledky.



*Obr. 8.: Příkladny necitlivých soudobých intervencí u podstávkového domu
Vlevo – Šmilovského č.p. 893/7, Rumburk /Šluknovsko/
Vpravo – Mikulášovice č.p. 354 /Šluknovsko/
(foto S. Kutílková; 2024)*

Destrukce podstávky – Úplné zničení a znehodnocení podstávkové konstrukce a následné vyzdění soudobými stavebními materiály lze považovat za velký a necitlivý zásah do vzhledu této lidové architektury. Některé objekty /OBR 9/ ve zkoumané lokalitě tak bohužel navždy ztratily svůj osobitý ráz, díky kterému byly v pomyslné „pokladnici“ své obce určitým architektonickým klenotem, a místo toho se z nich staly na první pohled běžného pozorovatele objekty historicky nezajímavými a ničím nevybočujícími z jednotvárné moderní zástavby. Proces destrukce vlastních podstávek tak likviduje kulturní hodnotu a historický význam dotčených objektů, čímž samozřejmě přispívá k postupnému mizení zdejšího regionálního kulturně-architektonického dědictví.



*Obr. 9.: Příkladny necitlivých soudobých intervencí u podstávkového domu
Vlevo – Mikulášovice č.p. 354 /Šluknovsko/
Vpravo – Mikulášovice č.p. 600 /Šluknovsko/
(foto S. Kutílková; 2024)*

3.4. Střechy

Střechy představují nejen klíčový prvek k ochraně staveb před povětrnostními vlivy (*jejich hlavní funkce*), ale také jsou důležitou součástí architektonického výrazu průčelí domů. Typologie střech a typické tvary střech neodmyslitelně dotváří krajinu. Střechy jsou však z pohledu hodnot lidové architektury při rekonstrukcích nebo úpravách majiteli objektů často opomíjeny. Toto nepochopení jejich estetických hodnot může vést k výrazným změnám v jejich vizuálním projevu. Přestože je možné necitlivé intervence u střech relativně jednoduše napravit, ať už se například jedná o špatnou volbu střešní krytiny nebo nevhodný tvar střešních vikýřů a oken, je zásadní, aby tyto úpravy byly prováděny s důrazem na charakteristický vzhled této lidové architektury. Zatímco takovéto „drobné“ úpravy lze případně vrátit ke svému původnímu výrazu, pro rozsáhlé zásahy do konstrukce krovu toto tvrzení bohužel neplatí.

Střešní krytina – Soudobé intervence střešních krytin podstávkových domů ve zkoumané lokalitě na Šluknovsku zahrnují zejména použití novodobých stavebních materiálů, způsob zpracování rekonstrukce a použití vhodné či nevhodné či střešní krytiny. Použití vláknocementových šablon jakožto náhrady za zdravotně závadné azbestocementové „eternitové“ šablony lze považovat za citlivou intervenci. Dnes už se takovéto šablony vyrábějí bez azbestu a poskytují majitelům objektů na výběr širokou škálu barev a formátů. Majitelé by v ideálním případě měli zvolit takovou krytinu, která co nejvíce odpovídá původní charakteristické střešní krytině místních podstávek. Mezi neutrální střešní krytiny lze jmenovat plastovou krytinu imitující svým vzhledem a tvarem přírodní břidlici (*např.: výrobce Capacco*) /OBR 10 - vlevo/. Tato krytina často nazývána také jako „umělá břidlice“ je vyráběná jako recyklát z kabelových izolantů z měkčeného PVC. I když „umělá břidlice“ svým vzhledem dnes již velmi připomíná svoji přírodní variantu, její strojová výroba se na vzhledu krytiny bohužel nezapře. Povrchová textura imitující břidlici se na střešní rovině opakuje a postrádá jedinečnou strukturu přírodního nerostu u každé šablony. Také se této střešní krytině z měkčeného PVC nevyhne materiálová únava a časem dochází ke zvlnění jednotlivých šablon, které nejsou tak tvrdé, aby si udržely svoji rovnost po celou dobu své životnosti. Mezi velmi necitlivé střešní krytiny patří pak použití samotné krytiny z asfaltové šindele, (také zv. bitumenová střešní šindel, kanadská šindel), která je stavebníkům k dispozici v široké škále tvarů a barev. Žádná z těchto variant však není pro podstávkové domy ani pro jiné domy lidové architektury vyhovující. Za vyhovující střešní krytinu lze dnes stále považovat šablony přírodní břidlice a vláknocementové šablony imitující eternit. /OBR 10 - vpravo/ Pálená krytina je též možná varianta, ale s ohledem na její minimální zastoupení ve zkoumané lokalitě by působila cizeji než zmíněné krytiny.



Obr. 10.: Detaily střešní krytiny

Vlevo – Šablony z recyklovaného plastu – Brtníky č.p. 151 /Šluknovsko/
Vpravo – Šablony z vláknocementových desek – Brtníky č.p. 246 /Šluknovsko/
(foto S. Kutílková; 2024)

Střešní vikýře/okna – Na Šluknovsku se fenomén dodatečného osazování střešních oken či vikýřů do střešní roviny vyskytuje ve stejné míře, jako tomu je i jinde na území Čech. V případě, že byla soudobá střešní okna osazena do střešní roviny nově, lze tuto intervenci považovat za neutrální, avšak pokud střešní okna nahrazují historicky hodnotné vikýře, ať už sedlové nebo ve tvaru „štičící tlamy“, jde o ztrátu vizuální hodnoty domu a je třeba na tuto intervenci pohlížet negativně.

Detaily ve střešní rovině – Při použití krytinových šablon z výše zmíněných materiálů by se nemělo zároveň opomenout na správnou pokládku, na kolmé olemování krajů střešní roviny a otvorů /OBR 11 - vlevo/, ale také na správnou volbu barevnosti a tvaru šablon krytiny. Důraz na kvalitní provedení těchto detailů je pro dosažení požadované estetické hodnoty podstávkových domů klíčový. Všechny tyto detaily výrazně, ať už pozitivně nebo negativně /OBR 11 - vpravo/, ovlivňují vnímání vzhledu střechy, i celkový dojem ze samotného objektu



Obr. 11.: Příklady pokládky střešní krytiny (foto S. Kutílková; 2024)

Vlevo – Včetně kolmého olemování – Brtníky č.p. 136 /Šluknovsko/
Vpravo – bez kolmého olemování – Brtníky č.p. 48 /Šluknovsko/

Fotovoltaické a solární panely – V kontextu současné potřeby úspory elektrické energie se začínají na střechách objektů, včetně podstávkových domů, objevovat fotovoltaické a solární panely. /OBR 12/ Tato tendence reflektuje snahu o integraci obnovitelných zdrojů energie do tradičního stavení. Umístění těchto panelů bývá různé. Za nejvíce rušivé a méně přijatelné lze považovat nesourodne instalace a umístění panelů v paralelní orientaci se střešní rovinou nad vstupním průčelím, kde jsou panely pohledově uplatněné. Za akceptovatelné lze považovat instalace panelů na střešní rovině směrem do dvora, kdy se panely pohledově z ulice/veřejného prostranství neuplatňují. Částečně integrované systémy, kde jsou FVZ umísťovány nesourodne bez koncepce na površích objektu a dochází k narušení siluety a hmoty objektu. Ideálním a nejjednodušším řešením je pak umístění panelů na jiný objekt nebo za pomoci konstrukce přímo na terén – neintegrovane systémy, což minimalizuje jejich vizuální dopad na historické a vizuální hodnoty daného objektu.[9] Posuzování záměrů na osazování fotovoltaických a solární panelů se detailněji věnuje metodika NPÚ Fotovoltaické systémy v památkové péči, která vychází z dlouhodobě udržitelných přístupů a uplatňuje duch myšlenky: „řešení klimatické krize nesmí přivodit krizi kulturního dědictví“.[10]



Obr. 12.: Příklad užití fotovoltaických panelů na podstávkovém domě
Staré Křečany č.p. 424 /Šluknovsko/ (foto S. Kutílková; 2024)

3.5. Obložení stěn a štítů

V rámci „soudobé lidové tvořivosti“ se na štítech analyzovaných objektů v průběhu 20. stol. objevila pro podstávky netypická plechová obložení nebo obložení z již zmiňované asfaltové šindele různých barev a tvarů. V posledních letech můžeme na štítech těchto objektů pozorovat i použití obkladů z imitace břidlice, či jiné šablony, ať už vláknocementové nebo jiné z recyklovaného plastu. Materiál použitý na obložení štítů je často vytržen z kontextu, nebere ohled na původní ztvárnění a historickou hodnotu štítů domů a také často nerespektuje souladnost s použitou střešní krytinou, či s jinými částmi obložení objektu, což vede k neharmonické kombinaci použitých stavebních a obkladových materiálů. Inovace v materiálech a přístupech odráží snahu o modernizaci, avšak s častým neúspěchem v kontextu celkového typického vzhledu podstávkového domu.

Dřevěné bednění/lomenice – Dřevěné bednění, které je pro zdejší podstávkové domy charakteristické, je bohužel často využíváno způsobem, který lze nazvat necitlivou intervencí, jako příklad lze uvést nevhodné použití tenkých ohoblovaných prken tzv. „palubkového obkladu“ na obložení štítu, patra i samotné konstrukce podstávky. Hloubka spár spolu s menší šířkou palubkového obkladu zapříčiní ztrátu plastičnosti daného obložení na objektu. Takovouto soudobou intervencí můžeme na Šluknovsku sledovat např.: na podstávkových domech v Krásné Lípě (*dům č. p. 334, dům č. p. 712*).

Obložení šablonami (*břidlice, eternit, umělá břidlice, alternativní šablony*) – Při obkládání stěn a štítu šablonami se v některých případech nehledí na vhodné měřítko šablon určené pro dané užití. Velké formáty šablon použité v obložení štítů a stěn tak vůči drobnému měřítku zbylé fasády může působit až rozpačitě. Častý je i absence zmiňovaného kolmého lemování okrajů štítů nebo ostění šablonami. Některé šablony, jak již bylo zmíněno u střešní krytiny, jsou též vyráběny strojově s opakujícím se vzorem, což při jejich použití vede v obložení štítů a stěn ke ztrátě původní hravosti a barevnosti, které danému objektu dříve přidávaly na patřičném detailu. Jedná se například o šablony z recyklovaného plastu, nebo vláknocementové šablony. /OBR 13 - vpravo/

Obložení asfaltovým šindelem – Asfaltová (bitumenová) šindel je často u zdejších podstávkových domů volená nejen jako střešní krytina, ale také je s ní často nahrazován obklad stěn a štítů daného objektu. Použitím tohoto nevhodného soudobého materiálu, který je dostupný v různých tvarech a barvách, ztrácí objekt na své autentičnosti. Bohužel asfaltový šindel a jeho alternativy jsou relativně často využívány pro jejich cenovou dostupnost a pro rychlou a snadnou aplikaci, která nevyžaduje specialistu pro jejich realizaci a majitelé si ji dokáží položit svépomocí. /OBR 13 - vlevo/



*Obr. 13.: Příklady obložení štítů na podstávkovém domě
Vlevo – Asfaltová šindel – Brtníky č.p. 53 /Šluknovsko/
Vpravo – Šablony z recyklovaného plastu – Vilémov č.p. 68 /Šluknovsko/
(foto S. Kutilková; 2022-2024)*

Oplechování – Oplechování štítů není na Šluknovsku zastoupeno ve velké míře. Plech je tu spíše používán na střešní krytinu. Pokud je použit i na obložení štítů a patra, ve většině případů je kladen svisle a je sfalcován na stojatou nebo ležatou drážku. Falcované tabule plechu jsou ve zkoumané oblasti využívány převážně jen na střešní krytinu. Použití falcovaného plechu pro obložení štítů působí ve zkoumané lokalitě cize, ale lze jej považovat za neutrální intervenci. Za velmi necitlivou intervencí lze však spíše zmínit použití imitačních plechových tašek různých tvarů – plechové bobrovky, plechového šindele či plechové tašky. Intervence tohoto typu se naštěstí zkoumané lokalitě vyhnula a její zastoupení je zde tedy nulové.

3.6. Okna a dveře

Ztvárnění stavebních otvorů, tedy oken a dveří, jejich tvarové a materiálové provedení a obložení, jsou výraznými prvky ve vzhledu všech podstávkových domů. S rostoucími nároky na životní standard, energetickou náročnost budov a s vyhlášením různých dotačních programů dochází v posledních letech často k neregulované výměně původních oken a dveří za soudobé varianty. Tento jev však může vést k zásadním změnám v charakteru historických a tradičních staveb, které jsou někdy bohužel v rozporu s principy památkové ochrany a udržitelného rozvoje lidové architektury. Volba vhodných či nevhodných oken a dveří z hlediska tvarového i z hlediska použitých materiálů velmi ovlivňuje celkový dojem ze vzhledu podstávkových domů. Velmi tak záleží na volbě správných proporcí těchto stavebních výplní, jejich členění, výšce a provedení parapetů, to vše by mělo být v souladu s typickým projevem této lidové architektury.

Okna – Krásná a rozmanitá původní dřevěná okna jsou dnes na Šluknovsku často u objektů určených k trvalému bydlení nahrazována průmyslově vyráběnými plastovými okny s netypickou širokou profilací rámu a křídel. Instalací těchto oken dochází při zachování stávajících proporcí otvorů nejen ke značnému snížení propustnosti světla do objektu, ale především také ke ztrátě samotné vizuální identity podstávkových domů. Osazení „oblíbených“ plastových oken do lidových podstávkových domů lze obecně považovat za velmi necitlivou intervenci. V některých případech zvolená imitace dělení latinského kříže v podobě vložených příček mezi jednotlivá zasklení působí taktéž nepatříčně. Plastová okna nejsou jen vizuálním nedostatkem dané stavby. /OBR 14/ Jsou především nevhodná i s ohledem na objemové deformace dřeva (sesychání a bobtnání) u roubených stěn. Na Šluknovsku kromě toho lze velmi často zaznamenat použití netypických rozměrů oken, absenci typického členění a nevhodné nahrazení původních dvojítných dovnitř a ven otvíravých oken za jednoduchá s dvojítným zasklením. U některých objektů lze také pozorovat i odstranění původních dřevěných lemů tzv. obložek. Všechny tyto zmíněné aspekty spoluurčují negativní zásah do architektonického projevu zdejších podstávkových domů, které se tak promění k nepoznání a jejich vzhled diverguje směrem k uniformnímu ztvárnění moderních rodinných domů, které můžeme pozorovat ve všech částech České republiky nezávisle na regionu.



*Obr. 14.: Detail osazení plastových oken ve stěnách podstávkového domu
Vlevo – Brtníky č.p. 30 /Šluknovsko/
Vpravo – Mikulášovice č.p. 212 /Šluknovsko/
(foto S. Kutílková; 2017-2024)*

Dveře – Na první pohled u podstávkových domů zaujmou také vchodové dveře umístěné v masivních dřevěných nebo kamenných zárubních. Původní dřevěné dveře s četnými řemeslnými detaily a okna v dřevěných, často zdobně profilovaných obložkách přispívají k autenticitě a historické hodnotě domů. V současnosti však dochází k nahrazování tradičních dřevěných dveří a oken plastovými „městskými“ variantami s plochami prosklení, což není pro charakter podstávkových domů v této lokalitě příliš vhodné. /OBR 15/



*Obr. 15.: Detail osazení novodobých dveří ve stěnách podstávkového domu
Vlevo – Brtníky č.p. 112 /Šluknovsko/
Vpravo – Rolnická č.p. 188/13 č.p., Rumburk /Šluknovsko/
(foto S. Kutílková; 2024)*

Avšak navzdory těmto moderním změnám si zdejší podstávkové domy stále udržují své honosné vstupní dveře z původního dřevěného materiálu a s jejich truhlářským zpracováním. S rostoucími prostorovými nároky a změnou typických dispozic lze u podstávkových domů pozorovat také přemístění hlavního vstupu do jiné části objektu. Původní vstupní otvor do síně bývá nahrazen v lepším případě okenním

otvorem, v horším případě je úplně zalděn. Vzrůstající úroveň životního standardu s sebou přináší také nové výzvy spojené s parkováním osobních vozidel. V některých případech tak můžeme pozorovat změnu funkce původního prostoru chlévu na garážové stání, takže se na průčelí objektů v průběhu posledních 20 let objevují pro podstávkové domy např. netypická kovová dvoukřídllová nebo dokonce sekční garážová vrata. V tomto ohledu oken a dveří lze souhlasit s J. Peštou, který na tuto problematiku nahlíží následovně: „Bezmyšlenkovitá likvidace starých dveří a jejich náhrada novým výrobkem je znakem kulturního barbarství. Dveře často patří k nejkrásnějším řemeslným prvkům domu.“

3.7. Ostatní

Novodobé stavební materiály – Novodobé materiály (*cihly, tvárnice, překlady, PUR pěny, silikony, těsnící pěny a jiné*) jsou v některých případech hojně využívány pro rychlé a dočasné opravy, ale postupem času se z těchto provizorií mohou stát i opravy trvalého charakteru. Moderní stavební materiály mají odlišné fyzikálně-technické vlastnosti než ty původní, a jejich neuvážené a neodborné použití může vést až k trvalému poškození objektu. Proto je při edukaci široké veřejnosti potřeba klást důraz na nauku o podstávkových domech i z hlediska vhodných stavebních materiálů.

4. PŘÍPADOVÉ MĚSTO – MIKULÁŠOVICE

V analyzovaném případovém městě – Mikulášovice – se dodnes dochovalo 32 podstávkových domů, což představuje 5 % z celkového počtu 668 domů.[11] Z toho 56 % podstávek slouží k trvalému bydlení, 37 % k rekreaci a 7 % ke krátkodobému ubytování. Z pohledu zkoumaných necitlivých stavebních intervencí lze v Mikulášovicích pozorovat jak citlivé, neutrální, tak i necitlivé zásahy. Jejich zastoupení je uvedeno níže v tabulce /TAB 01/, přičemž nejčastěji se necitlivé zásahy vyskytují v oblasti oken a dveří, následně ve střešní rovině a třetí nejčastější oblastí jsou intervence zasahující do vnějších stěn místních podstávkových domů.[12]

Tab. 1.: Zastoupení nejčastějších intervencí v jednotlivých analyzovaných oblastech k postávkových domů ve městě Mikulášovice (Autor: S. Kutílková; 2024)

Mikulášovice	Hmota	Stěny	Podstávka	Střecha	Obložení	Otvory
Citlivé intervence	20	14	24	9	10	10
Neutrální intervence	8	3	2	7	8	4
Negativní intervence	4	15	6	16	14	18

5. ZÁVĚR

Na podstávkových domech nejen ve zkoumané lokalitě lze samozřejmě pozorovat různé kombinace výše zmíněných soudobých intervencí. Jak již bylo zmíněno v úvodu tohoto příspěvku, po 2. sv. válce a následném odsunu německy mluvícího obyvatelstva z tohoto českého pohraničního území došlo k závažným demografickým změnám, zejména došlo k přetrhání sociálních struktur, mezilidských a vlasteneckých vztahů atd. Nově nastěhovaní obyvatelé neměli na rozdíl od původních obyvatel ke zdejšímu objektům žádný vztah, různé ověřené rodinné postupy a tradiční návody, jak se o tyto objekty starat již nebyly přenášeny z generace na generaci. Ztráta kontinuity a předávání tradičního know-how má za následek, že mnohé objekty na severu Čech z této lidové architektury postupně ztrácí svůj původní charakter a stávají se obětmi zmíněných nevhodných stavebních zásahů. Přitom právě zachování typické vizuální stránky a citlivá obnova těchto historických domů by mohla představovat cenný přínos nejen pro kulturní dědictví, ale i pro následný rozvoj celého regionu. Dnes se lze jen domnívat, jak by tyto hodnotné a ojedinělé podstávkové domy vypadaly v dnešní době, kdyby vazby původních obyvatel k tomuto regionu nebyly nikdy přetřhány. Takovýto pohled, nám dnes umožňují lokality s podstávkovými domy na území Německa, které zažilo odlišný historický vývoj.

Necitlivé zásahy a necitlivé stavební intervence, které jsou v tomto příspěvku rozebrány, často vedou k nenávratným změnám ve vzhledu podstávkových domů. Na základě uvedených intervencí byly stanoveny i konkrétní rušivé prvky, které se vyskytují ve zkoumané lokalitě. Tyto prvky a konstrukce nejenže narušují estetickou hodnotu objektů, ale často také přispívají k jejich celkové degradaci. Mezi nejvýznamnější z nich, na základě shromážděných dat z výzkumu, patří následující:

Rušivé prvky a konstrukce:

- Vyzdění roubených stěn
- Destrukce konstrukce podstávky
- Rušící přístavby přistavené k objektu
- Krytina ze šablon z recyklovaného plastu
- Krytina ze šablon z asfaltové šindele
- Absence okrajového kolmého olemování
- Obložení šablonami z recyklovaného plastu
- Obložení ze šablon z asfaltové šindele
- Omítnutí roubení nebo podstávky
- Plastová jednokřídlá okna a dveře
- Různorodost okenních výplní
- Vyzdění vstupního portálu
- Materiálová nesourodost
- Zanedbaná údržba

Ačkoli jsou podstávkové domy tradičně spojovány s venkovským prostředím, na Šluknovsku se vyskytují i v městské zástavbě měst jako Dolní Poustevna,

Mikulášovice, Krásná Lípa, Rumburk, Šluknov, Varnsdorf či Velký Šenov, což podtrhuje jejich význam i v rámci městské architektury.

Tento příspěvek se zaměřil na zkoumání a popis necitlivých zásahů, které narušují původní charakter těchto objektů. Je však nutno zmínit, že ve zkoumané lokalitě existují i citlivé a neutrální intervence, které zachovávají nebo dokonce podporují jejich historickou hodnotu, což by však bylo téma pro další příspěvek.

6. DISKUZE

Problém vysoké míry necitlivých stavebních zásahů spočívá především ve funkčním využití daných objektů. Pokud jsou podstávkové domy určeny k trvalému bydlení, musí čelit novým výzvám stavebních úprav mnohem častěji než podstávky s rekreačním využitím, jako je tomu například v Brtníkách. U rekreačních domů nejsou kladeny tak vysoké nároky na energetickou úsporu ani na moderní životní standardy. Je nezbytné zvýšit povědomí o této jedinečné lidové architektuře severních Čech, vzdělávat stavebníky a majitele, aby nedocházelo k dalším znehodnocením a ztrátám hodnotných objektů, a právě za tímto účelem byl autorkou tohoto příspěvku vytvořen edukativní portál s online katalogem – www.podstavkove-domy.cz. Současně je důležité zajistit majitelům těchto objektů možnost využívat dotační programy, které by usnadnily financování nákladnějších stavebních úprav, zejména vzhledem k tomu, že v sudetských oblastech Ústeckého kraje jsou finanční možnosti často omezené. Tyto kroky by měly vést ke splnění hlavního cíle, kterým je ochrana a zamezení dalšího znehodnocování cenných architektonických detailů podstávkových domů. Podstávkové domy, které přežily události po 2. světové válce, dnes čelí novým výzvám a riziku estetické degradace, což vyžaduje aktivní řešení tohoto problému.

PODĚKOVÁNÍ

Tato práce byla podpořena grantem Studentské grantové soutěže ČVUT č. SGS24/035/OHK1/1T/11

PRAMENY/POUŽITÉ ZDROJE

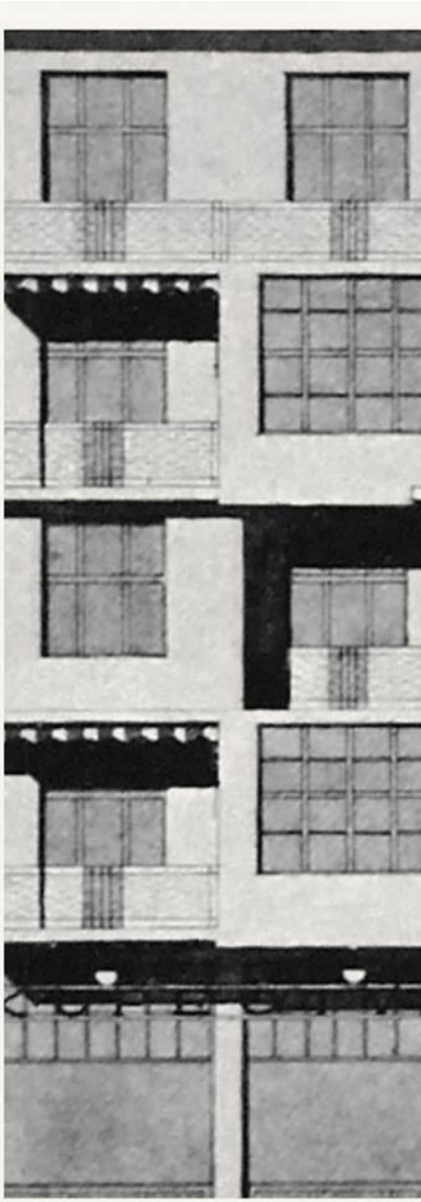
- [1] VAŘEKA, Josef a Josef V. SCHEYBAL. *Podstávkový dům v Čechách*. Jablonec nad Nisou: Donum, 1992: 1 p.
- [2] VYLEŤALOVÁ, Eva. *Sasko-česká krajina podstávkových domů*. Lipová u Šluknova, 2003. 3 p.
- [3] VAŘEKA, Josef a Josef SCHEYBAL. *Hrázděný dům v Čechách a jeho vztah k oblastem patrové lidové architektury*. Český lid. 1976, 1976(63), p. 4-22. ISSN 0009-0794. 9 p.
- [4] SCHEYBAL, Josef Václav a Jana SCHEYBALOVÁ. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství Ústí nad Labem ve spolupráci s Ústavem pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1985. ISBN 45-010-82. 19 p.

- [5] VYLEŤALOVÁ, Eva a Josef NOVOTNÝ, *Pasportizace podstávkových domů ve Šluknovském výběžku*. Průvodní zpráva, 2003. 11 p.
- [6] *Dispoziční členění domového půdorysu*. Lidová architektura [online]. Praha: Ing. Martin Čerňanský, Ph.D., © 2000-2013. <https://old.lidova-architektura.cz/pravidla-stavby/venkov-novostavby/dum-pudorys-dispozice.htm> [accessed: 2024-02-08]
- [7] ŠKABRADA, Jiří. *Lidová architektura*. Praha: České vysoké učení technické, 1996. ISBN 80-01-01435-5. 12 p.
- [8] RICHTER, DIPL.-ARCH., Kerstin. *Opravy podstávkových domů: Příručka pro majitele a stavebníky*. Regionalni-rozvoj.kraj-lbc.cz [online]. Niesky: Landkreis Görlitz, 2013. <https://regionalni-rozvoj.kraj-lbc.cz/public/regionalni-rozvoj/prirucka2013.pdf> [accessed: 2023-11-30]. 37 p.
- [9] *Fotovoltaické systémy v památkové péči*. [online] Praha: NPÚ, generální ředitelství, 2022. <https://www.npu.cz/portal/o-nas/npu-a-pamatkova-pece/npu-jako-institute/hlavni-temata-sezony/2022/fotovoltaika/fotovoltaika-v-pp---upraveno-23.pdf> [accessed: 2024-02-10]. 8-9 p.
- [10] *Fotovoltaické systémy v památkové péči*. [online] Praha: NPÚ, generální ředitelství, 2022. <https://www.npu.cz/portal/o-nas/npu-a-pamatkova-pece/npu-jako-institute/hlavni-temata-sezony/2022/fotovoltaika/fotovoltaika-v-pp---upraveno-23.pdf> [accessed: 2024-02-10]. 2 p.
- [11] *Výsledky sčítání 2021 - otevřená data*. Český statistický úřad: Veřejná databáze [online]. <https://www.czso.cz/csu/czso/vysledky-scitani-2021-otevrena-data> [accessed: 2024-01-18].
- [12] ŠULCOVÁ, Stanislava. *Architektura podstávkových domů Šluknovska v kontextu Umgebundland*. Praha 2024. České vysoké učení technické v Praze, Fakulta stavební, Katedra architektury. Vedoucí práce prof. Ing. arch. Ing. Zuzana Pešková, Ph.D.

KUTÍLKOVÁ STANISLAVA, Ing. arch. Ph.D.:

Department of Architecture, CTU in Prague
Thákurova 2077/7, 160 00 Praha 6
kutilkova.stanislava@fsv.cvuu.cz

Stanislava Kutílková is a doctoral student at the department of Architecture, CTU in Prague. Her research focuses on folk architecture of northern Bohemia.



4. PAMÁTKOVÁ PÉČE, OBNOVA OBJEKTŮ A ARCHITEKTONICKÝCH CELKŮ.

AUTHENTICITY IN THE RESTORATION OF MONUMENTS AND ITS VERIFICATION IN PRACTICE

AUTENTICITA PŘI OBNOVE PAMIATOK A JEJ OVERENIE V PRAXI

TERAO VOŠKOVÁ, Katarina

Ústav teórie a dejín architektúry a obnovy pamiatok, Fakulta architektúry a dizajnu, STU v Bratislave
katarina.voskova@stuba.sk

Abstract (in English):

The document on authenticity (ICOMOS Charter on Authenticity, Nara 1994) and the results of the conferences that preceded it provide the theoretical basis for the study. The document builds on the Venice Charter and emphasises 'cultural and social values'. It does not offer globally uniform practices, but provides general criteria to enable their application and validation in different contexts, respecting cultural diversity. Authenticity is still at the heart of heritage protection, even 30 years after its adoption. Any assessment of the quality of heritage restoration cannot do without it. Authenticity criteria are a key factor in the admission of historic sites/places to the UNESCO World Heritage List. The aim of the research presented in this paper was to verify the practical applicability and implementability of the "authenticity test" as characterized by the ICOMOS document. The theoretical characteristics: form and design, environment, function, materiality, or spirit/ genius loci – the attributes of the "authenticity test" were applied to historical objects located in the UNESCO World Heritage Site of Banská Štiavnica. Non-destructive analyses were applied to assess the quality of the previous monument restoration, restoration works and the degree of intervention in the historic structures, in order to make the "authenticity test" applicable to assess the quality and degree of intervention in the historic structures, conservation and restoration, and finally to assess the degree of preservation of their authenticity. The method used can be inspiring and useful for practitioners – to assess the necessary degree of intervention in historic structures, as well as to assess the preserved authenticity as objectively as possible.

Keywords (in English):

Authenticity; authenticity test; cultural heritage; conservation; restoration; evaluation of historical structures; Banská Štiavnica

Abstrakt (v jazyce příspěvku):

Dokument o autenticite (ICOMOS Charta o autenticite, Nara 1994) a výsledky z konferencií, ktoré jej predchádzali, poskytujú štúdiu teoretický základ. Dokument nadväzuje na Benátsku chartu a zdôrazňuje „kultúrne a sociálne hodnoty“. Neponúka celosvetovo jednotné postupy, ale uvádza všeobecné kritériá umožňujúce ich aplikáciu a overenie v rôznych podmienkach, rešpektujúc kultúrnu rozmanitosť. Autenticita je, aj po 30tich rokoch od jej prijatia, stále v centre záujmu ochrany kultúrneho dedičstva. Nezaobíde sa bez nej akékoľvek hodnotenie kvality pamiatkovej obnovy. Kritériá autenticity sú kľúčovým faktorom pri prijímaní historických lokalít/ miest do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO. Cieľom výskumu prezentovaného v príspevku bolo overiť praktickú použiteľnosť a implementovateľnosť „testu authenticity“, ako ho charakterizuje dokument ICOMOS. Teoretické charakteristiky: forma a dizajn, prostredie,

funkcia, materialita, či spirit/ genius loci – atribúty “testu authenticity” boli aplikované na historické objekty, ktoré sú situované v lokalite svetového dedičstva UNESCO, v Banskej Štiavnici. Pre posúdenie kvality doterajších pamiatkových obnov, reštaurátorských prác a miery zásahov do historických konštrukcií boli aplikované nedeštruktívne analýzy, aby bol “test authenticity” aplikovateľný na hodnotenie kvality a miery zásahov do historických štruktúr, konzervácie a reštaurovania a nakoniec na hodnotenie miery zachovania ich autenticity. Použitá metóda môžu byť inšpiratívna a užitočná pre odborníkov z praxe – na posúdenie potrebnej miery zásahov do historických štruktúr, ako aj na čo najobjektívnejšie posúdenie zachovanej autenticity.

Klíčová slova (v jazyce příspěvku, klíčová slova oddělená středníkem):

Autenticita; test autenticity; kulturne dedičstvo; konzervácia; reštaurovanie; hodnotenie historických štruktúr; Banská Štiavnica

Koncept autenticity a relevantnosť pre súčasnosť

Súčasťou ochrany kultúrneho dedičstva je sledovanie, analýza stavu a zmien, posúdenie kvality stavebných zásahov. Týka sa to predovšetkým lokalít zaradených do zoznamu svetového dedičstva, pretože práve tie sú vystavené vysokým nárokom na autenticitu. Obnova historických konštrukcií v 21. storočí čelí (nielen) v Európe mnohým výzvam: výzvam implementovania inovatívnych postupov a procesov, skúšania nových postupov pri ich ochrane a konzervovaní (požiadavkou „inovativnosti“ je neraz podmienená finančná podpora Európskou úniou). Tak ako sme boli svedkami dnes potvrdených mylných prístupov k obnove kultúrneho dedičstva v 2. polovici 20. storočia, sa aj dnes niektoré „inovatívne“ prístupy aplikované pri obnove pamiatok za problematické (nekompatibilné, nereverzibilné) a mali by byť posúdené na multidisciplinárnej úrovni (napríklad použitie technologických procesov pri reštaurovaní kameňa alebo dreva – použitím moderných spevňovačov materiálu). Aj v súčasnosti sa častokrát presadzujú pri konzervovaní historických konštrukcií postupy, ktoré autenticitu objektu môžu natrvalo znížiť. Otázka inovativnosti je v oblasti reštaurovania a konzervovania historických konštrukcií samozrejme vítaná a nápomocná (napríklad pri dokumentovaní, analyzovaní poškodení nedeštruktívnymi metódami, mapovanie terénu, pri výskumoch, digitálne technológie pri vzdelávacích procesoch alebo v interakcii s vlastníkmi budov a pod.). Berúc do úvahy Aténsku a Benátsku chartu¹, je akceptovateľná súčasná technológia a súčasné výrazové prostriedky pri dotváraní pamiatky /či jej historických konštrukcií, ktorá zásah jasne časovo zaradí (na úrovni súčasného stavu poznania a vedeckých poznatkov a súčasných výrazových prostriedkov v rámci dizajnu)², no je jedným dychom potrebné zdôrazniť, že každý prídavok by mal byť ľahko v budúcnosti odstrániteľný/ reverzibilný.

Odborná verejnôst už minimálne 30 rokov pri ochrane kultúrneho dedičstva (najmä v lokalitách svetového kultúrneho dedičstva UNESCO) zdôrazňuje požiadavku zachovania „autenticity“. Ide o neľahkú úlohu pre konzervátorov – metodikov, či architektov, ktorí navrhujú a manažujú konzervovanie a reštaurovanie pamiatok. Na to, aby výsledok po zásahu do pamiatky vyhovoval aj požiadavkám „inovatívnosti“ aj požiadavke autenticity sa javí, že by mal byť vypracovaný čo najpresnejší model – inými slovami metodika na definovanie predmetu ochrany. Ide o zadefinovanie určitých indikátorov hodnôt alebo indikátorov autenticity, ktoré boli pamiatke prísúdené³ (najlepšie na multidisciplinárnej úrovni). Tieto princípy by sa mali potom uplatňovať v praxi pri procese obnovy pamiatky. V druhom stupni, keď sa realizácia obnovy objektu ukončí by malo nasledovať vyhodnotenie kvality obnovy / zásahov do historických konštrukcií a zaznamenať straty na origináli historických architektonických štruktúr (opisom a fotograficky).

Stavajúc na postulátoch Rieгла, Brandiho, Aténskej aj Benátskej charty ICOMOS sa v súčasnom modernom prístupe k obnove pamiatok volá po maxime zachovania originálnej hmotovej substancie a minima zásahov do nej s rešpektom ku všetkým zachovaným kultúrnohistorickým vrstvám.

Autenticita v medzinárodných dokumentoch

Požiadavka na zachovanie autenticity (a integrity) bola definovaná ako jeden z kľúčových kritérií pre posudzovanie hlavných indikátorov/ ukazovateľov, ktoré reprezentujú jedinečnú svetovú hodnotu (outstanding universal value) lokalít zaradených na zoznam svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO. Monitorovanie, testovanie, posudzovanie kvality obnovy kultúrneho dedičstva, alias posudzovanie stavu zachovania autenticity a integrity je vlastne implementáciou medzinárodného Dohovoru /World Heritage Convention.⁴ Základnú filozofiu pre obnovu pamiatok poskytla už Benátska charta z roku 1964, v ktorej je už načrtnutá potreba zachovania autenticity: Hodnotné prínosy všetkých epoch vývoja pamiatky sa majú rešpektovať, lebo cieľom obnovy nie je dosiahnutie slohovej jednotnosti. Keď pamiatka obsahuje viac vrstiev – etáp, odkrývanie niektorej zo spodných vrstiev – etáp možno obhajovať len výnimočne, a to tiež len s tou podmienkou, že odstraňované vrstvy sú malo významné, kým kompozícia, ktorá sa takto dostáva na denné svetlo, má veľkú historickú, archeologickú i estetickú hodnotu, a pritom je stav jej zachovalosti taký dobrý, že je ním takéto konanie zdôvodnené.

O Benátsku chartu sa opiera a nadväzuje na ňu Dokument o autenticite, (Nara 1994).⁵ Výbor pre svetové dedičstvo inicioval vznik takéhoto dokumentu a otvoril tým nekonečnú medzinárodnú diskusiu o preverovaní autenticity univerzálnych hodnôt

(outstanding universal values) lokalit zapísaných na zozname svetového kultúrneho dedičstva a lokalit, alebo ktoré sa o zaradenie uchádzajú.

Akokoľvek bol odvtedy pojem autenticity relativizovaný (relativizuje sa v snahe rešpektu ku kultúram a komunitám sveta aj vo vlastnom znení Dokumentu o autenticite z Nary) a sú mu pripisované prívlastky efemérnosti,⁶ autenticita je v súčasnosti stále hlavným parametrom pri hodnotení kultúrneho dedičstva. Potrebám periodického vyhodnocovania kvality zmien, ku ktorým na kultúrnom dedičstve došlo, čelia zvlášť lokality zaradené na zoznam svetového dedičstva UNESCO. Nejde však iba o formálnu stránku, ale o praktickú reflexiu pre získanie spätnej väzby. Je však samozrejme, že kultúrne rozdiely v rôznych krajinách sveta požiadavku „zachovania autenticity“ chápu a interpretujú a teda aj implementujú podľa vlastných kultúrnych zvyklostí, vychádzajúc z vlastnej kultúrnej filozofie, zvykov a tradícií. Požiadavka zachovania autenticity (a integrity) je základným kritériom pri nominácii lokalít do Zoznam svetového kultúrneho dedičstva UNESCO a následne pri periodickom hodnotení stavu lokalít. Kritéria autenticity z Dokumentu o autenticite z Nary (1994) boli prevzaté do Vykonávacej vyhlášky, ktorá je súčasťou medzinárodného Dohovoru o ochrane svetového dedičstva.⁷

Charta ICOMOS o autenticite

Všetky charty a deklarácie ICOMOS, týkajúce sa Autenticity – od prípravných fáz až po tie , ktoré boli prijaté v Nare v roku 1994, ale aj neskoršie post-Nara diskusie o autenticite a ich chápaní na národných úrovniach (napríklad Český Krumlov, 1995, San Antonio, Texas, 1996; Riga 2000, Litva 2000, Zimbabwe 2000, Florencia, Taliansko 2011, Guadalajara, Mexiko 2014)⁸ sa stále opierajú o východiskové postuláty z Benátskej charty (1964), ktorá zdôrazňuje zachovanie maxima originálu a rešpekt všetkých kultúrnych stratifícií bez uprednostňovania prezentácie starších na úkor novších.

Napriek tomu, že sa môže polemizovať o efemérnosti niektorých pojmov (duch miesta/ spirit), alebo o flexibilitě vo vzťahu ku kultúrnym zvyklostiam, pri stanovení metodiky výskumu sme stanovili posudzovanie autenticity historických budov a ich konštrukcií na základe kritérií autenticity vychádzajúc z poslednej preambuly Dokumentu o autenticite (Nara 1994)⁹:

Koncept autenticity má svoju históriu. Kanadský profesor Herb Stovel, ktorý sa na koncepte podieľal a hľadal jej uplatnenia pre prax hovorí o „Pre-Nara: considering authenticity from 1964 to 1993“ (pp. 18) and „Post-Nara discussion“, ktorú vyvolali

jednotlivé regióny sveta, v snahe ozrejmenia si pojmu Autenticity vo vlastných kultúrno-sociálnych podmienkach.¹⁰

Dokument o Autenticite aj po 30tich rokoch stále rezonuje a znepokojuje odbornú verejnosť vo všetkých kútoch sveta a snaží sa naň reagovať. Pojem autenticity je rozvíjaný v rôznych úvahách a hľadá sa aplikovateľnosť v heterogénnom prostredí, aké kultúrne dedičstvo sveta predstavuje. Re-definuje a transformuje sa v závislosti od predmetu záujmu: priemyselné dedičstvo, stredoveké stavby, kamenná a drevená architektúra, vernakulárna architektúra, alebo kultúrna krajina.

Pochopenie autenticity hrá zásadnú úlohu vo všetkých vedeckých štúdiách kultúrneho dedičstva, pri plánovaní konzervácie a obnovy. Úsudky o hodnotách pripisovaných kultúrnym vlastnostiam, ako aj o dôveryhodnosti súvisiacich informačných zdrojov sa môžu líšiť v závislosti od kultúry a dokonca aj v rámci tej istej kultúry. Nie je teda možné zakladať úsudky o hodnotách a pravosti v rámci pevných kritérií. V závislosti od povahy kultúrneho dedičstva, jeho kultúrneho kontextu a jeho vývoja v čase...

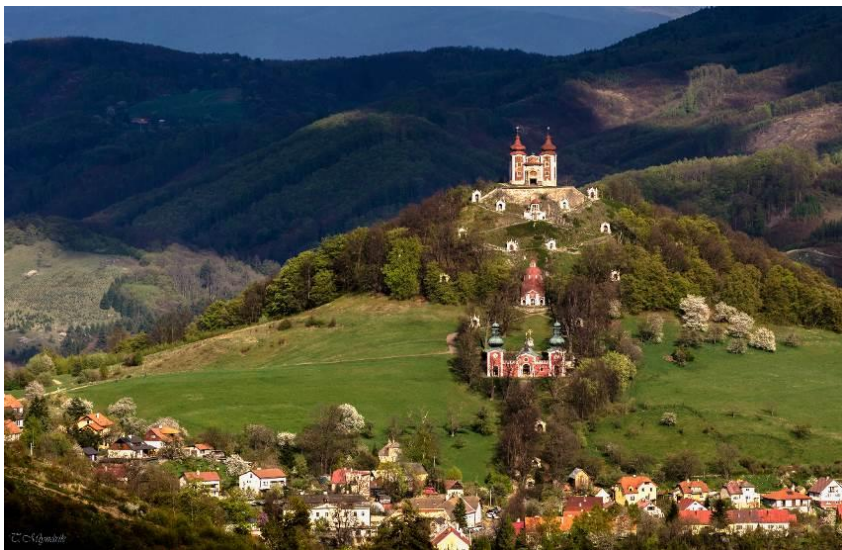
Posúdenie pravosti môže byť spojené s hodnotou veľkého množstva rôznych zdrojov informácií. Aspekty zdrojov môžu zahŕňať formu a dizajn, materiály a podstatu, použitie a funkciu, tradície a techniky, umiestnenie a prostredie, ducha a pocity a iné vnútorné a vonkajšie faktory. Použitie týchto prameňov umožňuje spracovať špecifické umelecké, historické, sociálne a vedecké dimenzie skúmaného kultúrneho dedičstva..¹¹

Teoretický koncept Autenticity, tak ako sa vyvinul na základoch ideí a teoretických dokumentoch interpretovaných Rieglom (1903), Brandim (1963), Benátskou chartou (1964), sa snaží tlmočiť prístupným spôsobom a kritéria autenticity prispôbiť pre využitie v praxi publikácia „Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites“ ešte pred oficiálnym prijatím Dokumentu o autenticite v Nare.¹²

Banská Štiavnica – lokalita svetového dedičstva

Banská Štiavnica je mesto situované v centrálnej časti Európy a Slovenska, uprostred sopečnej kaldery, bohatej na zlato, striebro a meď. V priebehu storočí sa mesto vyvinulo na urbanisticko-architektonické sídlo s výnimočnými hodnotami. Urbanisticko-krajinnými, architektonickými, umeleckými hodnotami, ktoré zostali čitateľné aj po zániku baníctva v 19. storočí. Mesto s bohatou históriou banskej ťažby zlata a striebra a s tým spätým rozvojom vedy, techniky a vzdelávania v oblasti

metalurgie, kartografie (a mnohými svetovými prvenstvami v súvislosti s vývinom banskej techniky a skvalitňovania ťažby) – sa vyvíjalo minimálne od začiatku 12. storočia a každé storočie mu vtláčilo svoju stopu v podobe dopĺňania nových konštrukcií, súvisiacich s rastúcimi nárokmi doby. Po 2. svetovej vojne kvôli národnej politike štátu však jeho architektonické a stavebno-konštrukčné hodnoty neboli dostatočne chránené a tak sa začiatkom 90. rokov 20. storočia mesto ocitlo v stave totálnej degradácie. V priebehu 50tich rokov autoritatívnej politickej situácie bolo obyvateľstvo mesta vysídlené a na historicky hodnotných palácoch v centre mesta sa realizovali masívne pamiatkové výskumy deštruktívnym spôsobom a pamiatková obnova nereverzibilnými prostriedkami, s ničivými dôsledkami na hmotnú podstatu historických konštrukcií.¹³ V 90. rokoch 20. storočia boli však napriek nepriaznivému stavu priznané jeho výnimočné svetové hodnoty a mesto spolu s technickými pamiatkami v okolí bolo zaradené na zoznam svetového dedičstva UNESCO.¹⁴ Znamenalo to predovšetkým výzvu, ako čím skôr historické konštrukcie budov stabilizovať a zároveň zabezpečiť im maximálnu mieru zachovania autenticity. Personálne, ani vedomostné zázemie pre túto úlohu nebolo nijako pripravené. Čo je autenticita metodici reštaurovania a konzervovania pamiatok len tušili, či skôr cítili na základe poznania a identifikovania architektonických a konštrukčno-stavebných hodnôt a na základe sledovania viac, či menej citlivých prístupov k obnove v európskych kultúrne vyspelých krajinách, ale aj v ostatných častiach sveta.



*Obr.1 Baroková kalvária v Banskej Štiavnici, situovaná v krajinno-prírodnom prostredí.
(foto Tomáš Mlynárik)*

Tomuto problému azda viac ako v iných krajinách čelili (a čelia) odborníci ochrany kultúrneho dedičstva v post-komunistických režimoch. Okrem politických a lobistických tlakov (v súčasnej vnútroproletickej situácii ide o vážnu hrozbu) tu viac ako inde zaznamenávame dôsledky pretrhnutej kontinuity. Prejavujú v nedostatočnom záujme o kultúrne dedičstvo, v nedostatočnom ocenení profesií, ktoré sa ochranou zaoberajú, nedostatočným školením remeselníkov pre konzervovanie pamiatok, v nenastavení pravidiel, kto sa môže na procese obnovy zúčastňovať a pod. Nekvalita pamiatkových obnov, nízka miera profesionality a pripravenosti remeselníkov konzervovanie a reštaurovanie a konzervovanie historických konštrukcií vyvolali v meste potrebu medzinárodnej diskusie v rámci multidisciplinárne zostaveného medzinárodného kolokvia „Materiály, Techniky a Technológie pri obnove pamiatok“ (Banská Štiavnica, 2002). Kolokvium reagovalo nielen na objasnenie pojmu autenticity v našich podmienkach, ale aj na prostriedky, ktorými ju možno pre kultúrne dedičstvo zabezpečiť (trvalá udržateľnosť pri konzervovaní, reštaurovaní a následnej údržbe). O stave lokality svetového dedičstva (Banská Štiavnica) referuje záverečná Výzva (Banskoštiavnická výzva/ Banská Štiavnica Appeal)¹⁵, ktorá identifikuje problémy a navrhuje zriadenie systému vzdelávania a školiaceho strediska pre reštaurovanie a obnovu. Banskoštiavnická výzva sa stala rešpektovaným dokumentom aj na úrovni národného komitétu ICOMOS Slovensko) sa stala prelomovým materiálom v teoretickej aj praktickej rovine. Na podporu remeselných zručností pre obnovu pamiatok sa začali v Banskej Štiavnici (a neskôr vo Svätom Jure) organizovať kurzy pre konkrétne konzervovania (okná a dvere, kamenné múry, vápenné technológie apod.). Neskôr v meste vzniká centrum stavebného dedičstva (Obnova.sk). Na základe Banskoštiavnickej výzvy boli v Banskej Štiavnici organizované série vzdelávacích kurzov na multidisciplinárnej úrovni, ktoré mali ozrejmiť kritéria autenticity a ich uplatňovanie v praxi (pri používaní materiálov, techník a technológií) pri obnove historických objektov. Odbornú vedeckú podporu pre potreby vzdelávania v oblasti používania vhodných techník a technológií v oblasti ochrany a obnovy poskytli všeobecne uznávaní odborníci ako Jukka Jukilehto, Genaro Tampone, Michel Bonnette, Jiří Bláha, Petr Ružička, Zdeněk Vácha a ďalší.¹⁶

Test autenticity – uplatnenie v praxi

Test autenticity sme realizovali v meste Banská Štiavnica, kde stavebný historický fond nie je homogénny. V súvislosti s ťažbou drahých kovov, ktorý bol hlavným impulzom na založenie a vývin mesta, nachádzame tu palácové domy bohatých mešťanov, remeselnícke domy, banícke domčeky, budovy škôl, kostolov, alebo aj hodnotné industriálne stavby. Pre nastavenie testu autenticity sme vybrali typ meštianskeho /palácového domu, ktorý sa zdá v celej štruktúre najviac zraniteľný. Je nositeľom

najväčších hodnôt a zároveň je snaha adaptácie na moderné bývanie.



Obr. 2 Banská Štiavnica, mesto svetového dedičstva sa vyvíjalo od 13. storočia. Pohľad na panorámu mesta. (foto Katarína Terao Vošková)

Pri tvorbe schémy/metodiky pre “test autenticity” sme vychádzali z identifikácie individuálnych kultúrno-historických hodnôt pamiatky (historického objektu) a z požiadavky na zachovanie autenticity ako je definovaná v Dokumente z Nara (1994) a ako boli tieto kritéria prenesené do vykonávacej vyhlášky medzinárodného Dohovoru WHS (aktuálna verzia z roku 2021). Známe atribúty autenticity (forma a dizajn, prostredie, materiály a konštrukcie, techniky a technológie, funkcia a využitie a duch miesta) sa snažíme vyhodnocovať vo vzťahu k vopred charakterizovaným hodnotám konkrétnej posudzovanej pamiatky. Atribúty prisúdených hodnôt (napríklad: fasády, zvislé a vodorovné konštrukcie stavby, dispozičné riešenie, strecha architektonické detaily) dávame do prieniku s atribútami autenticity, aby sme percentuálne vyhodnotili mieru zásahu. Počas výskumu sme zistili, že na to, aby bolo hodnotenie niektorých pamiatok čo najobjektívnejšie, je potrebné ich posúdiť pred aj po obnove, aby sme zistili, aká bola východisková situácia. Uvedomujeme si, že vyhodnotenie miery zachovanej authenticity, či miery zásahov do konštrukcií a teda aj do celku, nie je najobjektívnejšie a záleží od skúseností a odbornej erudovanosti posudzovateľa.

Posudzovanie pamiatky podľa načrtnutého modelu testu autenticity sa nedá realizovať automaticky a bez úsudku skúseného konzervátora. V každom prípade je zatiaľ posúdenie kvality zásahov do pamiatky subjektívne. Spracovanie metodiky/

modelu na posúdenie kvality obnovy pamiatky je však prvým krokom k objektivizovaniu posudzovania a dopadu obnovy (použitia materiálov, posúdenia miery zásahu) na jej autenticitu.

Ďalším úskalím uplatnenia modelu posúdenia autenticity môže byť heterogénnosť typologických druhov pamiatok. Okrem toho, že každá jedna pamiatka je originál s originálnymi hodnotami, sú veľké rozdiely v druhovosti: stredoveké pamiatky profánneho charakteru, sakrálné stavby (kamenné alebo drevené), industriálne pamiatky, banské pamiatky, ľudová architektúra, hrady, opevnenia apod. Jednotné teoretické princípy nie je možné aplikovať univerzálne.¹⁷



Obr. 3 Banská Štiavnica, Kalvária, Horný kostol: a) pred reštaurovaním (foto Katarína Terao Vošková); b) po reštaurovaní fasády a jej sochárskej súčasti (foto Lubomir Lužina)

Schéma: Test Autenticity pre posudzovanie kvality stavebných zásahov v Banskej Štiavnici

Objekt:		Rok ukonč. obnovy:							
TEST AUTENTICITY Kritéria autenticity podľa Dohovoru o ochrane KD									
Predmet pamiatkovej obnovy	Forma a Dizajn		Prostredie		Materiály		Techniky a technológie	Funkcia/Využitie	Spirit / duch miesta
	Hmotová štruktúra	Dispozičné riešenie	Oplotenie	Dvor	Pôvodné	Nové	Pôvodné/Nové	Pôvodné/Nové	Nehmotné hodnoty
Strecha – krov, – krytina, – komíny – detaily –									
Hmotovo-priestorové členenie domu									
Dispozícia									
Vodorovné konštrukcie – klenby, – stropy, – iné									
Zvislé konštrukcie – obvodové múry – priečky – schodiská									
Architektonické detaily – portály – okná – dvere – podlahy – pavlače – –									
Fasády – čelná – dvorové – zadná									

Teória vs prax

Výsledkom je schéma testu autenticity, vypracovaná na základe teoretických poznatkov a vychádzajúc zo skúseností z praxe pri obnove historického stavebného fondu. Model Testu autenticity sme zostavili na konkrétnu lokalitu – mesto Banská Štiavnica, a testom overili prevládajúci typ historických budov – palácové rezidenčné domy s komplikovaným stavebno-historickým vývinom a s početnými vrstvami, zachovanými z jednotlivých stavebných etáp. Zodpovedá tomu najmä vertikálne situovaná schéma, ktorá analyzuje jednotlivé časti/ jednotlivé konštrukcie objektu: Strecha, vertikálne a horizontálne konštrukcie, fasáda, architektonické a umelecké detaily. Kritéria testu autenticity, ako ich charakterizuje ICOMOS Dokument z Nara nebolo možné vyhodnotiť všetky kritéria. Zostáva otázne posudzovanie „Prostredia“ a v niektorých prípadoch z posudzovania vypadáva. Je to zaiste dôležitý aspekt a môže do veľkej miery ovplyvniť aspekt „autenticity“, ale neboli na neho doposiaľ stanovené kritéria. Ďalšie kritérium – duch miesta (spirit), alebo Genius loci je ťažko kvantitatívne merateľná. Pri spracovaní Paspportov pamiatok pre Banskú Štiavnicu, ktoré charakterizujú „predmet pamiatkovej ochrany“/ „špecifikáciu pamiatkových hodnôt“¹⁸ každej evidovanej pamiatky, nie je charakterizovaný spirit/ genius loci miesta. Otázke, aby sa aj toto dôležité (nehmatateľné) kritérium dostalo do „predmetu ochrany“ by azda mali byť brané do úvahy fenomény ako „pamäť miesta“, ktoré môžu spočívať v ich histórii, osobnostiach, ktoré sa k miestu viažu a pod. Problému interpretácie jedného z kritérií autenticity bola venovaná celosvetová konferencia ICOMOS v kanadskom Quebecu (2008). V ich štúdiách rezonuje „duch miesta“ /„spirit“ ako „sociálna pamäť, ktorá je často nezmazateľná“ alebo „príbeh pamiatky“ (príbehy miest, predmetov, životných príbehov, náboženských a kultúrnych praktík), v niektorých prípadoch môže ísť o „kultúrnu spiritualitu priestoru“.¹⁹ Kľúčom ku posúdeniu miery zachovania „ducha miesta“ je jeho interpretácia a implementácia na konkrétne podmienky, v ktorých pracujeme. V Banskej Štiavnici sa interpretuje „duch miesta“ z hľadiska fenoménu celej lokality v Management pláne lokality UNESCO.²⁰

Prezentovaná schéma „testu autenticity“ pre hmotné dedičstvo nie je univerzálnym nástrojom na testovanie autenticity kdekoľvek a čokoľvek. Pri hodnotení historickej štruktúry iného charakteru, by si vyžadovalo prispôbenie schémy k reálnym atribútom hodnôt daného druhu stavby a prostredia. Praktická implementácia Testu Autenticity v praxi aj expertmi Centra svetového dedičstva (na čele s prof. Herbom Stovelom). Prvýraz schému Testu autenticity uplatnili v kanadskom Chaffey's Locks on the Rideau Canal, kde stanovujú atribúty na základe lokálne uznávaných hodnôt.²¹



Obr. 4 Kaplnka Kalvárie pred reštaurovaním, poškodená v dôsledku použitia netradičných technológií pri oprave.



Obr.5 Kaplnka Kalvárie po reštaurovaní. Boli použité tradičné vápenné technológie.

Pri testovaní vybraných historických objektov z Banskej Štiavnice (WHS) sa ukázalo, že vzhľadom na to, že neboli vopred spracované charakteristiky pre fenomén „duch miesta“, nebolo ich možné ani vyhodnocovať. Viac menej aj v prípade, žeby tieto charakteristiky objektom vopred prisúdené boli, ich mieru zachovania je len obtiažne vyhodnocovať, vzhľadom na fakt, že ide nehmotnú povahu vecí.

Odporúčania pre prax vyhodnocovania kvality pamiatkových obnov

Každé vyhodnocovanie kvality pamiatky pred a po obnove je použiteľné pre pravidelný monitoring lokalít svetového dedičstva a pre reflexiu stavu v akom sa nachádza kvalita zásahov, na pomenovanie problémov, pomenovanie nedostatku personálu pre určité kvalifikácie potrebné pre reštaurovanie a konzervovanie historických štruktúr. Sú to dáta, ktoré sa dajú spracovať matematicky do ukazovateľov a možno na ich princípe kvantifikovať mieru nedostatkov v niektorej z oblasti ochrany, obnovy a prezentácie pamiatky.

Prezentovaný model “Testu autenticity” je aplikovateľný v praxi najmä pri managemente lokalít UNESCO, pri pravidelnom monitorovaní, ale aj pri vyhodnocovaní jednotlivých obnov na evidovaných pamiatkach. V praxi by každé ukončenie obnovy objektu malo byť vyhodnotené (konzervátorom v spolupráci s nezávislým expertom, alebo len nezávislým expertom) z hľadiska kvality vo faze

prípravy (či boli pre objekt vypracované všetky relevantné výskumy), návrhu (miera zachovania pôvodnej formy a dizajnu a prostredia -- napríklad architektonický koncept a dispozičné riešenie) a realizácie (použité materiály a technologické postupy). Prezentovaný model Testu autenticity môže byť po prispôsobení aplikovaný na posudzovanie ukončených pamiatkových obnov v praxi.

Vzhľadom na to, že aj stopa po súčasných aj výraznejších zásahoch do historickej štruktúry (akokoľvek kontraverzná sa zdá) sa môže stať v budúcnosti predmetom ďalšej ochrany a ďalšou vrstvou, či príbehom histórie pamiatky, je nutné, aby boli posudzované a vyhodnocované aj nové konštrukcie, nové pridané formy, vzhľadom na ich opodstatnenie, kvalitu návrhu a prevedenia. Vyjadruje to napríklad Jukka Jokilehto: "Konzervácia je sama o sebe tvorivý proces. ...každý projekt obnovy a prezentácie pamiatky je novou výzvou, a keď je úspešný, môže sa stať ďalšou vrstvou v histórii ľudskej schopnosti kriticky oceniť význam konkrétneho miesta, nájsť vhodné kultúrne a environmentálne udržateľné riešenia na jeho ochranu."²²

Pri snahe vytvorenia a aplikovania testu autenticity do praxe ide o hľadanie nástroja na zlepšovanie manažmentu ochrany, obnovy, využitia a vhodnej prezentácie historických architektonicko-stavebných konštrukcií a architektonických celkov môže pomôcť k cizelovaniu názorov a zabezpečenie autenticity kultúrnemu dedičstvu, ktoré nám bolo zverené.

TERAO VOŠKOVÁ Katarína, Ing. arch. PhD.

Department of Theory and History of Architecture and Monuments Preservation, Faculty of Architecture and Design, Slovak University of Technology in Bratislava
Nám. slobody 19, 812 45 Bratislava
katarina.voskova@stuba.sk

She graduated from the Faculty of Architecture of STU in Bratislava. She works as a researcher dedicated to research and education in the field of protection and presentation of architectural heritage. She is the author and editor of many scientific articles, professional publications and monographs.

¹ Aténska charta, 1931; Benátska charta, 1964.

² Dá sa povedať, že v tejto oblasti sa pomerne dobre darí v krajinách strednej a západnej Európy, v mnohých regiónoch Nemecka a Rakúska, alebo v krajinách s tradíciou historického prostredia ako sú Anglicko alebo Francúzsko.

³ STOVEL, H.: *Origins and Influence of the Nara Document*, 2008, pp. 11

⁴ SELFSLAGH, B.: *Monitoring World Heritage: A view from a World Heritage Committee Delegate*, pp. 12-16 or STOVEL, H.: *An Advisory Body View of the Development of Monitoring for World Cultural Heritage In: Monitoring World Heritage*. World Heritage Papers No. 10.

UNESCO – World Heritage Centre. Pp.17-21, 2004.

⁵ *Nara Conference on Authenticity/ Conférence de Nara sur l'Authenticité*. Proceedings edited by LARSEN, K.E., UNESCO World Heritage Centre, ICCROM, ICOMOS, 1995.

⁶ BRUMANN, C. How to be authentic in the UNESCO World Heritage system: copies, replicas, reconstructions, and renovations in a global conservation area. In *The transformative power of the copy: a transcultural and interdisciplinary approach* (pp. 269-287). Heidelberg University Publishing. (2017). [The Transformative Power of the Copy \(mpg.de\)](https://www.mpg.de).

⁷ Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. World Heritage Centre, Paris, 2021, pp.96-98. <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>, last accessed 2023/2/8.

⁸ Chronologická bibliografia Autenticity. In Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. World Heritage Centre, Paris, 2021, pp. 99. <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>, last accessed 2023/2/8.

⁹ Dokument o autenticite (Nara, 1994), www.icomos.org; <https://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/386-the-nara-document-on-authenticity-1994>, last accessed 2023/2/5.

¹⁰ STOVEL, H.: Origins and influence of the Nara document on authenticity. In: *Conversaciones... con Herb Stovel. Revista de conservación*. Instituto Nacional de Antropología e Historia Secretaría de Cultura, ICCROM, 2019, pp. 18.

Original publication: Herb Stovel (2008) "Origins and influence of the Nara document on authenticity", APT Bulletin 39 (2/3): 9-17.

¹¹ LARSEN, K. E. (ed.): *Nara Conference on Authenticity/ Conférence de Nara sur l'Authenticité*. Proceedings, UNESCO World Heritage Centre, Agency for Cultural Affairs (Japan), ICCROM (Rome, Italy), ICOMOS (Paris, France), 1995.

¹² FEILDEN, M. B. – JOKILEHTO, J. Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites. ICCROM, Rome 1993, pp. 11-21.

¹³ Miera zničenia a deteriorácie mesta vysídlením a deštruktívnymi zásahmi bola porovnateľná s katastrofami postihnutých lokalít.

¹⁴ Banská Štiavnica a technické pamiatky v okolí boli zaradené na zoznam svetového dedičstva UNESCO v roku 1993. <https://whc.unesco.org/en/list/618/>, last accessed 2023/2/5

¹⁵ VOŠKOVÁ, K. – HRČKA, M. (eds.). *Materiály, techniky a technológie pri obnove pamiatok*. Pamiatkový úrad SR, Bratislava, 2006, pp. 74-77 and Dvořáková, V. – Husovská, L. *Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch ICOMOS*, 1. Diel – Charty a odporúčania, ICOMOS Slovakia, 2002, pp. 107-111. (Autormi Banskoštiavnickej výzvy boli: Jukka Jukilehto, Michel Bonnete, Genaro Tampone, Andrea Urland, Martim Saar, Petr Ružička, Katarína Vošková a ďalší).

¹⁶ JOKILEHTO, J: *The significance of authenticity in materials and workmanship for safeguarding of heritage sites*. In: Vošková, K. – Hrčka, M. (eds.). *Materiály, techniky a technológie pri obnove pamiatok*. Pamiatkový úrad SR, Bratislava, 2006.

¹⁷ IŽVOLT, P.: From the Authenticity towards the Ethic of conservation, In: *Paradigm Shift in Heritage Protection? Tolerance for Change, Limits of Change*, Florence 2012.

¹⁸ AKTUALIZAČNÝ LIST NÁRODNEJ KULTÚRNEJ PAMIAJKY stanovuje Predmet pamiatkovej ochrany každej evidovanej pamiatke.

¹⁹ TURGEON, L. Spirit of Place: Evolving Heritage Concepts and Practice. In: Turgeon, L. (ed.).

Spirit of Place: Between Tangible and Intangible Heritage, Les Presses de Université Laval, Quebec, 2009, pp. 33-44 (41) and Building an Integrated Multimedia Digital. Database of Quebec's tangible and Intangible Religious Heritage, pp. 412-428 (421).

²⁰ Quebec City Declaration on the Preservation of the Spirit of Place. In: Turgeon, L. (ed.). Spirit of Place: Between Tangible and Intangible Heritage, Les Presses de Université Laval, Quebec, 2009, pp. 429-432.

²¹ STOVEL, H. (2019) Origins and influence of the Nara document on authenticity. In: *Conversaciones... con Herb Stovel. Revista de conservación*. Instituto Nacional de Antropología e Historia Secretaría de Cultura, ICCROM, 2019, pp. 12-31. Original publication: Herb Stovel (2008) "Origins and influence of the Nara document on authenticity", APT Bulletin 39 (2/3): 9-17.

²² JOKILEHTO, J. Question of Authenticity. In: *Conversaciones... con Herb Stovel. Revista de conservación*. Instituto Nacional de Antropología e Historia Secretaría de Cultura, ICCROM, 2019, pp.55-72 (p.71).



Obchodní dům Prior, Z. Tichý, 1967, Plzeň (zdroj: <https://krizkyavetrelci.plzne.cz/katalog/dilo/2062/>)

**AESTHETIC VALUE OF ARCHITECTURE:
INTERPRETATION, METHODOLOGY AND CASE ANALYSIS
OF THE PRIOR DEPARTMENT STORE**

**ESTETICKÁ HODNOTA ARCHITEKTURY:
VÝKLAD, METODOLOGIE A PŘÍPADOVÁ ANALÝZA
OBCHODNÍHO DOMU PRIOR**

HAVRÁNKOVÁ, Sabina

Katedra architektury, Fakulta stavební, ČVUT
sabina.havrankova@fsv.cvut.cz

Abstract (in English):

Each period of the historical evolution of architecture contains ideas of what made buildings worth to paying an attention. They have an added value often superior to their function, which they may lack. The nature of this value is dealt with in aesthetics, the interpretation of which in the context of architecture is given later in the article with accompanying characteristics. It shows how architectural objects can be perceived, the variability of aesthetics in the history of architectural styles and styles, and the connections to the structure of society, culture and art. The article analyzes the essence and significance of aesthetic value by applying the findings to the case study of the Zlatá brána shopping center, previously Prior, using the methodology compiled from the theoretical part. In conclusion evaluate whether and how the preservation of aesthetic value was achieved during the reconstruction of the original Brutalist-era Prior department store.

Keywords (in English):

Aesthetic value; iconic building; conversion; brutalism; architectural value

Abstrakt (v jazyce příspěvku):

Každé období historického vývoje architektury obsahuje představy, jak mají vypadat objekty, kterým stojí věnovat pozornost. Mají přidanou hodnotu mnohdy vynikající nad jejich funkcí, kterou mohou i postrádat. Povahou této hodnoty se zabývá estetika, jejíž výklad v kontextu architektury je uveden dále v článku s doprovodnou charakteristikou. Uvádí, jakým způsobem lze vnímat architektonické objekty, proměnlivostí estetiky v historii architektonických slohů a stylů a souvislostmi se strukturou společnosti, kultury a umění. Článek se zabývá analýzou podstaty a významu estetické hodnoty aplikací poznatků na případové analýze obchodního centra Zlatá brána, dříve obchodní dům Prior, pomocí metodologie vytvořené z teoretického výkladu. V závěru vyhodnocuje, zda a jakým způsobem bylo dosaženo zachování estetické hodnoty během rekonstrukce původního obchodního domu Prior z éry brutalismu.

Klíčová slova (v jazyce příspěvku, klíčová slova oddělená středníkem):

Estetická hodnota; ikonická stavba; konverze; brutalismus; hodnota architektury

ÚVOD

Estetika v architektuře pracuje s hodnotou krásy architektury, kterou nelze vnímat jen jako stavbu, ale i jako umění. Výklad estetiky vychází z filozofie a u každé stavby lze hodnotit a usuzovat, je nebo není-li krásná. Esteticky hodnotná stavba vyvolává dojem krásy, který vzniká při pozorování objektu, ale může způsobovat i další dojmy, například dojem přínáleženosti, výstřednosti, skromnosti, grandióznosti, asociace určité identifikace apod. Dojem, který architektonické dílo vyvolává, je výsledkem procesu probíhající na individuální úrovni vnímání krásy pozorovatele, takže pro každého jedince je zkušenost jedinečná a mezi jednotlivci i odlišná. Ve vystaveném prostředí působí stavba skrze autorské pojetí a prostřednictvím uměleckého ztvárnění hmoty. Vzniká celkový výraz stavby, složený z detailů a jednotlivých prvků působících jako celek. Zahrnuje pojetí fasády, tvar střechy a měřítko stavby, které souvisí s velikostí a funkcí objektu. V průběhu posledních dvou století dochází ke změnám ve stavitelství a stylizaci staveb ovlivněnými konstrukcí a novými stavebními materiály. Moderní tendence estetická se odvíjí od změn přístupu k výstavbě a promítají se do navrhování objektu. Z výrazu staveb mizí tradiční akcent architektury upřednostňující menší zdobnost, strohost, odebrání zbytečných nepotřebných prvků, které pozbývají účelnosti. Hledisko estetiky při analýze prostředí napomáhá k pochopení postoje člověka ve společnosti.

VÝKLAD ESTETICKÉ HODNOTY ARCHITEKTURY

Význam a vývoj vnímání estetiky se vztahuje ke schopnosti člověka poznávat, tvořit, vnímat a hodnotit krásu, ošklivost, harmonii, dynamiku apod. Estetické působení objektu souvisí s pozorováním a viděním, které je primárním zdrojem utváření vjemu. Je jak kladným (krása), tak záporným (ošklivost) výsledkem vnímání reality skrze určitou formu hmoty. Zahrnuje také vnímání času, staré vs. nové. Staré (krásné nebo ošklivé) a nové (krásné nebo ošklivé). Estetika architektury hledá pravidla krásných staveb, které vyvolávají uspokojení, líbivost, harmonii a pozitivní emoce. Směřuje od individuálního procesu vnímání ke zevšeobecnění principů. Pravidla estetiky jsou proměnlivá, mění se s dobovým vkusem i způsobem výstavby a technologickým pokrokem. Estetický dojem architektury není jednoduché objektivizovat, přestože vnímání estetiky vychází z objektivních pravidel, které se osvědčily v průběhu vývoje architektury. Při sledování změn pravidel vnímání estetiky, dochází během historického vývoje procesu hledání estetické hodnoty architektury ke snaze o zjednodušování formy hmoty. Právě tento vývoj zapřičiňuje, že stavba už nemusí být nutně harmonická, symetrická, zdobná apod., aby mohla být považována za krásnou. Také subjektivní vnímání krásy se na individuální úrovni proměňuje. Výraz stavby již není zcela závislý na estetických principech klasického tvarosloví, namísto striktního

hledání prvků a tvarů, je výsledkem souladu s individuálním vnímáním krásy pozorovatele, stejně tak autora díla. V dnešní době, kdy neexistuje jednotný architektonický styl, se výraz stavby stává konkrétním otiskem, toho, co do něj autor stavby vložil. Předimenzovaný význam vidění architektury, tedy důraz kladený na povrchní vzhled objektu, odvádí pozornost od konstrukční podstaty stavby. To potvrzují příklady různých modelů staveb soustředící se na vzhled objektu více než na kvalitu vnitřní podstaty. Důraz orientovaný vně podporuje velikost vnějšího světa a odvrací se od schopnosti budovat soulad s vnitřní identitou stavby. [1] [2]

HMOTA A PROSTOR (1)

V prostředí ať už vnějším či vnitřním, jsme vždy obklopeni hmotou. Pomáhá naší orientaci v prostoru, definuje cesty, směry, děje a komunikace. Platí, že stavba ohraničující určitý prostor, by bez vymezení hmotou nebyla schopna existence. Místo něj bychom pozorovali ohraničené nic. Nedefinovaný prostor může způsobit až zmatek, proto definice prostoru udává společnosti a člověku řád a strukturu, která je pro naši existenci nezbytně nutná. Formuje jak vnitřní prostředí v domě, mezi jednotlivými prostory, tak vnější prostředí, ve kterých probíhají interakce a děje. Formuje ulice či náměstí a některé tvary jsou tak specifické, že se stávají významnými prvky v prostředí s identickou a nezaměnitelnou hodnotou zapisující se do historie dějin architektury. [3]

Psychologie hmoty a prostoru

Prostřednictvím objektů dochází k identifikaci se s místem, fyzická hmota evokuje příběhy a asociace na historické vzpomínky i osobní zážitky. Prostor je z fyzikálního hlediska ovlivněn působením světla, barev, zvuku, vzduchu, materiálu a hmoty, živých prvků a hranicemi. Prostor a hmotu lze vnímat v mnoha úrovních. Přes měřítko, účel a funkci, návaznost na okolí a čistotu. Skrz působení elementů estetiky jako harmonii, uspořádání (popředí a pozadí), kvantitu (volnost, zaplněnost), uměleckou kvalitu (vs. kýčovitost), barevnost, jas, strukturu a plasticitu. Psychologie prostoru působí různě ve dne a v noci, vychází z uspořádání (hmoty, prvků, dispozice, ergonomie), vztahem k prostoru (soukromý, polosoukromý, veřejný prostor), vnímáním osobního a společenského prostoru (vzdálenost, blízkost, přívětivost, chlad, odstup), vyvolávající pocit zabydlenosti nebo nepatříčnosti. [4]

Okolí objektu a kontext stavby

Prvky veřejného prostoru, budovy, ulice, náměstí, parky a mosty, jsou vázány v určitém kontextu k okolní zástavbě. Architektonické dílo, které vzniká na konkrétním místě, musí reagovat na své okolí, ze kterého by mělo vycházet. Nejde jen nutně o

splynutí se stávající strukturou, může reagovat také kontrastem, má-li to své odůvodnění, z čehož plyne, že architekturu nelze přenést. Přenosem repliky budovy na jiné místo, vzniká rozpor s místními hodnotami a nepatřičná vazba k okolí. Při postupu pro správné usazení objektu do stávající urbanistické struktury lze použít metodu analýzy umístění stavby, která pomáhá vytvořit kompozici stavby s okolím. Navržená hmota objektu sama vypoví, jaký vztah ke svému okolí zaujímá (dominantní, potlačený, převyšující apod.) U rekonstrukce je analýza stávajícího kontextu umístění stavby o nalezení hodnot a estetických pravidel, které je vhodné zachovat, aby úprava nebo nešetrný zásah, neznamenal ochuzení lokality o významnou hodnotu. Ke stavbám se mnohdy váže také blízké okolí stavby, kdy bezprostředně nenavazují na okolní zástavbu. I tento prostor (může být v různém vztahu v závislosti na funkci budovy), ať už veřejný, soukromý, či polosoukromý, podléhá analýze umístění stavby. Při analýze kontextu okolí se sledují výška stávající zástavby, podlažnost, tvar střech, uliční čára, pozice vstupů, velikosti okenních otvorů, výraz staveb (řešení fasád), tvar objektů, poměr zatravněných ploch, přístupnost apod. [5]

Stavební podstata v estetice objektu

Stavební podstata, konstrukce budovy, úzce souvisí s jejím povrchem. Technologie, konstrukční materiál stavby a způsob výstavby se značně propisují do estetického působení architektury, což platí zejména v soudobých tendencích. Zatímco stavbu z tradičních plných cihel lze zcela ponechat v režném zdivu, dnešní keramické bloky se opatřují povrchovou úpravou z důvodu fyzikálních vlastností vycházejících z výroby a způsobu výstavby¹. Fyzikální vlastnosti určují zacházení s konstrukčními i dalšími stavebními materiály². Stavební podstata je tedy souhrnem komplexní kvality materiální stánky stavby. Spojitost mezi způsobem výstavby, používáním konstrukčních a stavebních materiálů, významně ovlivňuje celkovou kvalitu stavby promítající se do estetické stránky objektu. [6]

VÝRAZ STAVBY (2)

Vnější estetika výrazu stavby je výsledkem vnímání všech jeho částí, prvků a podmiňujících faktorů, které mohou, ale také nemusí být na první pohled hned patrné (konstrukční systém budovy, konstrukční materiály a technologie výroby a výstavby objektu). Výraz stavby udává měřítko, obálka budovy (vnější plášť, fasáda – tektonika, dekorace, otvory) a zní vycházející rytmus, řád, harmonie, gradace, proporce, vztah mezi celkem a částmi, dynamika, perspektiva (hloubka prostoru) atd. a střecha. Méně či více patrně výška objektu, technologie výstavby a konstrukční materiál. Kromě působení samotného objektu, je při pozorování vnímán také okolní kontext stavby. Stavba je v souladu s okolní zástavbou, případně krajinou, působí

výstředně, tváří se nepatříčně atd. Výraz stavby získává přeneseně podobu jakési lidské tváře.

Střecha

Střecha jako faktor podílející se na celkovém výrazu stavby se odvíjí od tvaru střechy a typu zastřešení (plochá, pultová, mansardová, z historických kupole, věž apod.) Roli sehrává měřítko samotné stavby, tvar střechy je ovlivněn klimatem a nároky na funkci, což může vést k upřednostnění určitého typu zastřešení. Dále se odvíjí od konstrukčního řešení objektu a je omezeno dobovým technologickým stupněm vývoje stavebních konstrukcí a způsobu výstavby. V neposlední řadě je výsledkem architektonického a estetického záměru, druhu použitého konstrukčního a povrchového materiálu střešního pláště (tašky, břidlice, asphalt apod.) a dalších prvků (římsy, okapy, svody, atika apod.). Od 19. století je významným milníkem z hlediska historického vývoje užívání železobetonu na stavbách všech druhů. S tímto pokrokem se stále častěji uplatňuje používání plochých a pultových střech. [7]

Fasáda

Vnější obálka budovy, fasáda, plní kromě funkční ochrany před vnějším prostředím funkci estetickou. Je hlavním identifikačním činitelem při poznávání architektury. Lze ji považovat za „obličej domu“, proto také pojem fasáda, z francouzského face, znamená v překladu tvář. Stavební otvory určují členění fasády doplněné tektonickými prvky³, které mohou být typické pro různé architektonické styly, estetické a dekorativní nebo prvky zastávající určitou funkci (lodžie, balkon, předsazené konstrukce, zastřešení vchodů apod.) Estetika fasády bývá propracovanější na průčelí objektu než u zadních a bočních pohledů, vstupní otvory na čelní fasádě bývají shora chráněny přístřeškem a v klasické řádové architektuře bohatě zdobeny plastickými prvky. [8]

STYLIZACE – TVAROSLOVÍ VE VZHLEDU FASÁDY A IKONICKÉ STAVBY (3)

Architektonické prvky, jejich vznik a způsob použití, jsou vlastním jazykem stavby, často typickým pro určité historické období. Ztvárněním určitých tvarů a prací s nimi k nám autor promlouvá prostřednictvím architektonického díla. Specifické architektonické formy pro každý historizující sloh jsou nepřenositelné (například lomený oblouk, rozeta). Soubor typických architektonických tvarů, prvků a znaků fasád, ozdob a doplňků, tvarování otvorů, konstrukčních prvků a materiálů, včetně způsobu zastřešení objektu, určují hlavní charakteristické znaky konkrétních historických období. V historii architektury jsou stavební materiál a způsob výstavby, technologická úroveň a znalost konstrukce zlomovým bodem ve vývoji.⁴ Období

moderní architektury se vyznačuje eliminací a odebíráním neužitečných zdobných prvků fasád domů s cílem zjednodušit formu hmoty objektu, která více následuje funkci. [9]

Tvarosloví a vzhled objektu

Vzhled fasády odráží dvě složky, jednou je tvůrčí pojetí (estetická hodnota nebo odpovídající dobové předloze) a druhou jsou konstrukce a materiály stavby. Dekorativní a různé plastické tvary na fasádě objektu historických staveb vznikaly pomocí štukování⁵ nebo pomocí konstrukce. Příklady tradičních prvků jsou římsa, bosáž, rustika⁶, rizalit⁷, suprafenestra a supraporta⁸, šembrána⁹, maskaron¹⁰, volutové konzoly¹¹, arkýř¹², pilastr¹³ a další. Pro období 19. a 20. století je význačné napodobování historizujících slohů a forem klasického architektonického tvarosloví (novorománský, novogotika, novorenesance, novobaroko, novoklasicismus). [10]

Tendence ve vývoji

Během 19. a 20. století (období moderní architektury) probíhají intenzivní změny v přístupu k tradičnímu tvarosloví, k vývoji stavebních materiálů a technologie výstavby a k rozšíření stavebních druhů. Klasicismu, empirie a romantismu (klasická moderna) jsou posledními architektonickými slohy vycházející z klasického tvarosloví. Na počátku 20. století dochází ke zjednodušování forem a vzniku mnoha stavebních stylů. Přelomovým byl styl secesní¹⁴ odstupující od klasického tvarosloví. Dalšími styly byly moderna, kubismus a rondokubismus, funkcionalismus, sovětský (socialistický realismus) a postmoderna. Postmoderna odvracející se od moderní klasiky zahrnuje styly druhé poloviny 20. století (konstruktivismus, brutalismus a high-tech architekturu) související s rozvojem stavebních materiálů (betonu, oceli a skla) a konstrukčního systému stavby. Vytrácí se klasické tvarosloví fasády ve prospěch střídmosti, jednoduchosti a čistoty tvarů až po propis konstrukčního materiálu ve vzhledu fasády objektu (brutalismus). Důraz formy je kladen na funkci a účelnost stavby, technickou dokonalost a používání nových materiálů.

Ikonická stavba – architektonické dědictví

Ikonické stavby, významná slavná díla s nezaměnitelným výrazem, díla moderního světa i sakrální architektury. Pod pojmem ikonická stavba si lze představit nespočet známých staveb, které jsou významnými milníky a dědictvím historie architektury. Ty nejvýznamnější jsou vrcholem technologické zručnosti, tvůrčí činnosti, manažerských schopností, teamové a kolektivní práce.¹⁵ Bývají cílem turistů, zpochybňují představu o možnostech a smýšlení o schopnostech člověka, redefinují vnímání světa a vystavěného prostředí. Po celém světě včetně České republiky je jich nespočet, společné však mají jedno – jsou jednoduše „něčím“ známé. Ikonické stavby významně

formují strukturu města nebo místa, ať už v dobrém či špatném. Nemusí se jimi stát jen stavby nadlidského měřítka, ale také menší stavby, které nejsou zrovna vrcholem technologického pokroku, ale nějakým způsobem zanechávají patrnou stopu ve vystavěném prostředí. Od 19. století se v oblasti architektury objevují převážně nové tendence, architektonické směry, které jsou podmíněné změnou technologie výstavby a vývojem stavebních materiálů. Souvisí to také se změnou struktury společnosti a kultury, přesunem orientace od rituálních a náboženských obřadů a uctívání božstva, do oblasti politiky a s ní souvisejících ideologických směrů. V průběhu posledních dvou století se architektura stala předmětem fascinace konstrukcí (př. high-tech, brutalismus...), politické ideologie (socialismus) a obdobím vzniku různých prototypů staveb. Soudobé tendence usilují o zasazení stavby do širšího kontextu okolí a vnímání dopadu stavby na stávající urbanistickou strukturu vystavěného prostředí.¹⁶ [11]

KONVERZE V ARCHITEKTUŘE (4)

Konverze objektu v architektuře je změnou využití objektu (areálu nebo oblasti) při úplném či částečném zachování jeho stavební podstaty. Nejedná se nutně o tvorbu krásné architektury, ale více o proces aktivního hledání nového způsobu využití. Zpravidla se jedná o stavby, které jsou nevyužity, ztrácí původní hodnotu a jsou vnímány jako překážky a problém pro uskutečnění vize. Propisují se do stávající urbanistické struktury a zároveň propůjčují identickou tvář. Mnoho takových staveb zaniká, protože si málokdo dokáže představit jejich znovuvyužití. Jedná se i o zachování určitých estetických principů představujících nositele odkazující na původní dílo a autorskou hodnotu. [12]

OD PRIOR (ARCHITEKTURA, SPOLEČENSKÝ A HISTORICKÝ KONTEXT)

Architektura, společenský a sociální kontext

Ve 2. polovině 20. století doznívá vliv konstruktivismus, funkcionalismus a prolínají s novými tendencemi podmaněnými politickému režimu. Socialistický režim v 2. polovině 20. století byl pro oblast architektury obdobím oslavy moci sovětského svazu. Vysoké požadavky byly kladeny na industrializaci a standardizaci architektury, což vyvolalo konflikt mezi volným uměleckým projevem a technologickými pravidly. Svazující socialistické zásady a snaha o mechanické opakování, se tak promítly do mnohých podob staveb, postavených v tomto období. Estetika staveb hlásila, že architekturou je takové umění, kdy umělec svede zápas s ideovým a politickým systémem ve prospěch jeho zájmu. Architektura se stala nástrojem projevu moci, diktatury systému a politických pravidel. Kritika nastoleného systému představovala riziko, proto mnoho architektů dávajících přednost tvůrčí svobodě emigrovalo. Změnila se forma vedení ateliérů, ty spadaly pod kontrolu státu, soukromé zájmy podléhaly vysoké kontrole režimu, zmizelo téma činžovního domu (nahrazen panelovými domy). Ve stylu socialistického realismu vznikly obytné soubory, čtvrti měst i celá města. Urbanismus by cílil také na lidi, stavěly se školky a obchody v dosahu bydlení. V období socialismu se v architektuře stal vrcholem brutalismus, u nás označován též jako socialistický brutalismus. Šlo o stavby vypadající jako velké pevnosti, masivní obrovské hmoty, které byly až bezohledně vsazovány do historických částí měst. Architektonický styl brutalismu byl populární v letech 1954-1970, název vznikl ze spojení drsný beton. Jednalo se svým způsobem o manifest mladších architektů, kteří se snažili výrazem stavby odklonit od moderní architektury. Typický je pro ně kontrast mezi prosklenými a pevnými stěnami ze surového materiálu, pravidelné členění fasády a přiznaný konstrukční materiál. Styl proudivel do Česka ze západu, přestože bývá milně spojován s komunistickou dobou. [13]

Socialismus a brutalismus

Ve stylu socialismu a brutalismu¹⁷ vznikaly robustní projekty budov bezohledných vůči okolí, kladoucí důraz na monumentalitu, výstavba reflektovala potřebu budování komunistické společnosti a změnu v kulturních zvyklostech s nástupem konzumní společnosti. Mnohé stavby jsou symbolem práce, jako nového způsobu hrdinství. Socialistická architektura dokazuje nadřazenost režimu nad kapitalismem, který byl ideologií potlačován. Estetická stránka hodnoty staveb byla skryta za maskou propagandy, účelem sloužit vyššímu všeobecnému dobru komunity, které vyjadřovala vůli a víru. Způsob výstavby záměrně přiznával konstrukci, která byla reflektována ve vzhledu stavby a uplatňovala se surovost materiálových povrchů a jejich cíl nebyl prvoplánově líbivý. Předpoklad rozvoje výstavby obchodních domů souvisel s

masivním rozvojem bytové výstavby, kdy se začal projevovat nedostatek obchodů a kapacit prostorů, které by uspokojily zvyšující se potřebu nakupování. Po vzoru západních států se začaly stavět samoobsluhy, které postupně nahrazovaly pultový prodej. Vrcholné období rozvoje výstavby nastalo v 60. letech, kdy obchodní domy nabízely veškerý sortiment v jediném objektu. Obchodní domy nabízely široký sortiment zboží, součástí objektů bývaly také kavárny i kina. Výstavba obchodních domů Prior spadá do stylu brutalismu a pozdního funkcionalismu s prvky brutalismu vyjadřující surovost materiálů. Výraz staveb obchodních domů Prior reflektuje nároky společnosti na uspokojení rostoucích sociálních potřeb společnost, odráží dobové tradiční prvky – jako plochá střecha, betonové plochy, které jsou pro ně typické. [14]

Výraz stavby a stavební materiály

Materiály fasády vycházely z industriálního stavitelství, nejčastěji šlo o beton, v případě brutalismu se jednalo o používání surového betonu, cihly a kombinaci velkých prosklených ploch s ocelovou konstrukcí. Za brutalismu se objevily i další materiály jako keramika a panelové obklady. Architektonická kompozice se zakládala na opakování a pravidelnosti, tvar budovy byl pravidelný zpravidla kvádr s obvykle svisle členěnou fasádou. Československé pojetí brutalismu je na rozdíl od západu mírnější, architekti uplatňovali při řešení vzhledu fasády obkladové prvky a další doplňky, které činily stavbu méně chladnou. Brutalismus pak vyjadřoval jasný obraz stavby, který na rozdíl od funkcionalismu nebylo možné opakovat a vznikala architektonická díla s exkluzivní autorskou hodnotou. Stavby byly záměrně výrazné a dominantní, což často způsobilo kritiku pro ignorování kontextu okolí přetrvávající dodnes. Styl zanechal patrnou stopu v architektuře a v urbanistické struktuře měst, bývá označován za chladný a necitlivý. Brutalismus se stal stylem uplatněným pro objekty divadel, obchodních domů, kanceláří a administrativních budov, lázní nebo hotelů. Mnohé stavby byly kritizovány za hrubý vzhled a strohost projevu architektury. [15]

Obchodní domy Prior

Ikonické obchodní domy Prior bývaly považovány za ozdoby měst oslavující úspěch své doby, představovaly výkladové skříně odrážející zdánlivý blahobyt a bohatství. Název obchodního domu vypovídá o jeho významu a pozici ve městě, která je mnohdy dominantní a bezohledná vůči kontextu okolí. Architektonický akcent podporuje jejich přednost a dobový technologický pokrok v oblasti výstavby. Vznikaly pro účely vyšší občanské v době rozmachu konzumerismu a „priorizace“, se kterou souvisela změna konceptu od pultového prodeje k prodeji samoobslužnému dle zahraničního vzoru. Racionalizace nákupu způsobila potřebu navýšení objemu a sortimentu prodávaného zboží. Z nakupování se rychlým tempem stala jednotýdenní

záležitost s objemem velkonákupu pokrývající týdenní spotřebu. Prior dodnes zůstává na mnoha místech ikonickou dobovou připomínkou změny způsobu nakupování, kterou postupně nahrazují moderní obchodní centra. Budovy zažívají převážně negativní ohlasy z řad architektů i veřejnosti, jedná se přitom o jedny z významných příkladů architektury brutalismu. Majitelé a developeři investují nemalé peníze do jejich rekonstrukcí, které usilují o dosažení standardu novostaveb obchodních center, mnohdy však za vizí urychlení procesu zpřístupnění objektu nezahrnují širší kontext stavby. Obchodní domy Prior mají relativně krátkou historii v dějinách architektury s razantním dopadem na zastavěné území a urbanistickou strukturu města, za kterou sklízí většinu negací. Problematika konverze socialistických staveb obchodních domů je tématem týkající se nejenom konkrétně obchodních domů Prior, ale lze ji vnímat jako nadčasovou příkladovou stavbu na pomezí budoucího vývoje architektury. Mohly by se stát nástrojem pro eliminaci budoucích škod a nešetrných stavebních zásahů. [16]

METODOLOGIE ANALÝZY

Uvedená metodologie pomáhá vytvořit přehledný soupis základních faktorů určujících estetickou hodnotu stavby, kterou lze univerzálně aplikovat. Z tohoto důvodu byly dostupné metodiky¹⁸ buďto zaměřeny na konkrétní období nebo zahrnovaly i další faktory analýzy, které se jevily příliš rozsáhlé a nevyhovující cílům článku. Postup analýzy vychází z uvedeného výkladu estetické hodnoty architektury a opírá se o objektivní tradiční hodnoty. Vnímání architektury je podrobeno zkoumání v úrovni sociálního a společenského kontextu, za předpokladu individuálního vnímání a subjektivního hodnocení pozorovatelem s otevřeností vůči jedinečnosti charakteru stavby a poznání hlubších souvislostí vzniku stavby.

(1) Hmot a prostor

a) psychologické působení

- a. identifikace (evokace dějinných a historických událostí, evokace příběhu, subjektivní působení, objektivní působení, intenzita dojmu)
- b. společenský a sociální kontext (soukromý, veřejný, polosoukromý, pocit přívětivosti, vítání, chladu, odtazivosti, přináležení)
- c. fyzikální vlivy (barevnost, materialita, světlo, stíny)

- b) okolí a kontext (působení stavby ve veřejném prostoru, jakým způsobem tvorba veřejného prostoru, propis do veřejného prostoru, vazba k okolí, usazení objektu, dopad na urbanistickou strukturu, analýza urbanistické struktury a širšího kontextu, výšková hladina zástavby, forma stávajících hmot, členění stávajících fasád, materiály)

- c) stavební podstata (technologie, konstrukční materiály, způsob výstavby, fyzikální vlastnosti materiálů)

(2) Výraz stavby

- a) vnější estetika (vzhled, měřítko, principy, harmonie, gradace, plasticita, výška objektu)
- b) střecha a fasáda
 - a. střecha (pultová, sedlová, šikmá, kupole, atika, svody, římsy, okapy)
 - b. fasáda (stavební a zdobné prvky, ornamentálnost, prvky, sloupy, pilíře, arkýře, přístřešky, stavební otvory, římsy)

(3) Stylizace

- a) jazyk objektu (skrže které prvky stavba promlouvá, jaký mají význam, co sděluje, tektonické a architektonické prvky)
- b) historické pozadí (dobová vymezenost, souvislost s historickými událostmi, pokroky, technologie, úroveň konstrukční znalosti, sloh a styl)
- c) společenský kontext (změna a vývoj tradic, kulturních hodnot, rituálů)
- d) ikonická stavba (potenciál, soubor vlastností a předpokladů identického díla, význačnost díla, manifest, fascinace technologií, vývojem, konstrukčními možnostmi, znalostmi tvůrce díla, nepostradatelná hodnota, společenský a vyšší význam, připomínka historických událostí, odkaz architektury)

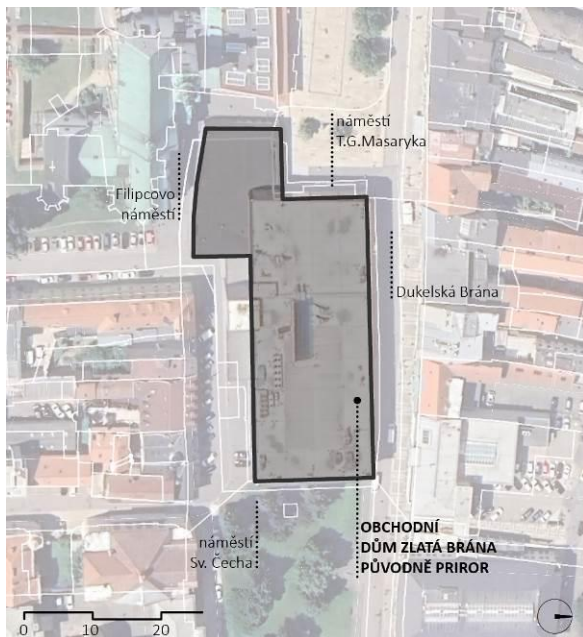
(4) Konverze, rekonstrukce, revitalizace

- a) konverze objektu (změna využití stavby a zároveň zachování stavební podstaty a zachování původní estetické hodnoty stavby)
- b) revitalizace (obnovení, oživení, modernizace objektu, změna využití)
- c) rekonstrukce (přestavba, stavební úpravy, návrat k původnímu stavu objektu)

APLIKACE ANALÝZY – OBCHODÍ DŮM PRIOR V PROSTĚJOVĚ

Identifikační údaje stavby

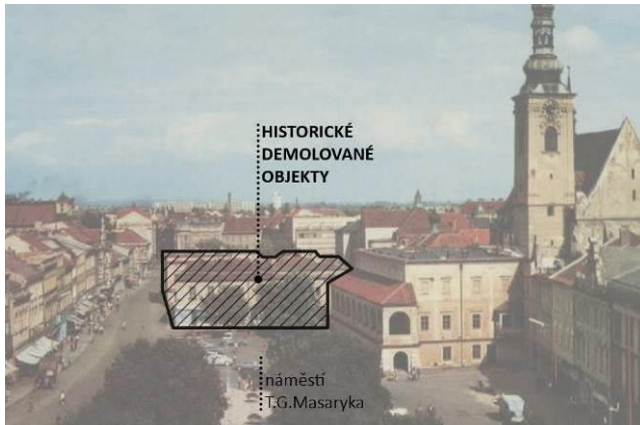
Původní objekt obchodního domu Prior byl postaven v letech 1970-1973 dle návrhu architektky Ivany Vašákové a architektka Stanislava Kubíka. Byl postaven ve stylu brutalismu v československém pojetí. Dnešní budova, taktéž obchodí dům, byl přejmenován na obchodní galerii Zlatá brána a zrekonstruován dle návrhu architekta Miloslava Pospíšila v roce 2013. Stavba se nachází na Masarykově náměstí v historickém jádru města Prostějov.



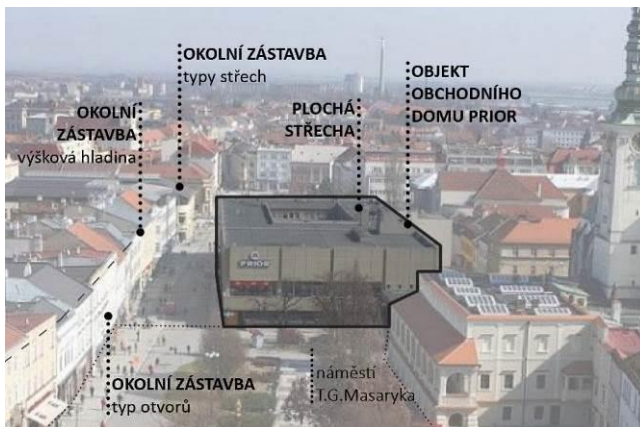
Obr. 1.: Situace obchodního domu Zlatá brána, dříve OD Prior

(1) Hmota a prostor / psychologické působení, okolí a kontext, stavební podstata

Hmota domu byla navržena na místě původních měšťanských domů, které byly zdemolovány. I přes protesty památkářů, musely pozoruhodné stavby ustoupit stavbě obchodního domu Prioru. Výchozí objem hmot byl sice zachován, ale nový obchodní dům značně poznamenal podobu původní ulice. Po dokončení stavby následovala úprava veřejných ploch, které byly nově vybaveny asfaltovým povrchem. Hlavní fasáda je orientovaná do prostoru přilehlého náměstí a stojí v blízkosti kostela, boční fasáda probíhá podél ulice a ze zadní strany navazuje objekt na plochu veřejné zeleně. První podlaží se jeví jako utopené pod masou hmoty vyšších podlaží, což je dáno ustoupením hmoty ve prospěch vzniku krytého venkovního prostoru podél ulice a čelní fasády. V půdorysné situaci se hmota objektu jeví jako uzavírající prostor náměstí. Třípodlažní stavba odpovídá výškové hladině okolní zástavby a pozice objektu je vůči okolní zástavbě v dominantní pozici a vyčnívá ze stávající struktury. Stavební podstata objektu vyplývá ze záměru návrhu stavby o velikosti původního bloku staveb, jedná se o železobetonový sloupový skeletový systém stavby z masivních sloupů zastřešený plochou střechou. [17]



Obr. 2.: Původní historická podoba zástavby před výstavbou OD Prior



Obr. 3.: Kontext okolní zástavby původního OD Prior

2) Výraz stavby / vnější estetika, střecha a fasáda

Původní kubická hmota domu byla obložena glazovanými dlaždicemi světlé barvy. Barevnost fasády souzněla s charakterem okolní zástavby, která je tvořena převážně světlými odstíny béžové barvy. Rastrové vertikální členění fasádního obkladu navazuje na členění fasády nosnou konstrukcí v místech sloupů a bylo vytvořeno pomocí spár (viditelné lépe v detailu fasády), které je doplněno horizontálním členěním obkladu. První nadzemní podlaží fungovalo jako prosklená výkladní skříň a patro bylo ustoupené. Ustoupením vznikl zastřešený prostor (podloubí) před prosklenými výlohami obchodů a v druhém patře velký balkon s prosklenými plochami podél celé strany průčelní fasády.



Obr. 4.: Analýza výrazu stavby OD Prior



Obr. 5.: Analýza výrazu stavby OD Prior

3) Stylizace / jazyk objektu, historické pozadí, společenský kontext

Obchodní dům je příkladem masové hmoty velkého objemu s cílem ohromit a dominovat prostředí. Obsahuje typické prvky brutalismu, prosklené plochy, přiznaná konstrukce objektu na fasádě, v tomto případě se jedná o propis nosného skeletového systému ve vertikálním členění fasády a sloupového systému v úrovni prvního podlaží. Dále o souvislé materiálové plochy keramického obkladu a typické zastřešení objektu plochou střechou s atikou bezprostředně navazující na vnější fasádní obklad. Byl dobovým příkladem přístupu k výstavbě, zacházení se stavebními materiály, konstrukčním systémem podílejícím se na vzhledu fasády a dalších stylizačních prvků.



Obr. 6.: Prvky dobové stylizace brutalismu



Obr. 7.: Prvky dobové stylizace brutalismu

4) Konverze

Rekonstrukce původního obchodního domu Prior, dnes Zlatá brána proběhla v 2013, při které došlo ke změnám vnitřní dispozice, byly přeměněny plochy skladů (původně tvořící polovinu plochy objektu) na prodejní plochy, odstraněn balkón a podloubí na severní straně objektu. Původní fasáda byla kompletně odstraněna a obložena deskovým obkladem a na čelní fasádě osazena skleněnými výplněmi. Ve středové části objektu bylo vytvořeno atrium, zpřístupněno další nadzemní podlaží a původní kapacita prodejních ploch byla zdvojnásobena. Rekonstrukce zahrnovala revitalizaci okolního veřejného prostoru a před budovu byla navrácena socha J. Nepomuckého.



Obr. 8.: Popis stavebních úprav provedených při rekonstrukci



Obr. 9.: Rozbor nového výrazu OG Zlatá brána po rekonstrukci

Shrnutí analýzy

Analýza byla aplikovaná na příkladu provedených stavebních úprav obchodního domu Prior, které přistupovaly k rekonstrukci zásahem odpovídajícím soudobým požadavkům. Z nového výrazu stavby lze vyčíst, že se v něm promítly původní estetické prvky, které reagují na dobový kontext vzniku díla. Díky tomu stavba stále obsahuje pozůstatky bývalých hodnot objektu (konstrukční systém a některé estetické prvky na fasádě objektu). Spolu s použitím moderních technologií výstavby a materiálů se při rekonstrukci podařilo dosáhnout zachování stavební podstaty, byl zachován tvar a velikost původní hmoty objektu a zároveň se podařilo zvýšit prodejní

plochy vnitřní reorganizací. Přestože výraz objektu ztratil estetické hodnoty brutalismu, autor díla vzdáleně přenesl prvky původní fasády do nového vzhledu. Architektonická hodnota z minulého století ustoupila soudobým tendencím, ale přístup k rekonstrukci ve značné míře dokázal zachovat stavební podstatu objektu a v úrovni prvního nadzemního podlaží stále evokuje plochy výkladních skříní, přestože se život objektu odehrává nyní více uvnitř. Autor vdechl nový život budově a zanechal stopy reflektující původní objekt. Rekonstrukce je příkladem transformace estetické hodnoty díla, která prokazuje, že její hodnota nemizí, jen se mění a vyvíjí prostředky a jazyk, kterými k nám autoři skrze architekturu promlouvají.

ZÁVĚR

Porozumění významu estetiky v historii architektury je předpokladem pro pochopení významu přidané hodnoty architektonického díla z doby minulé i současné. Nejde jen o hledání harmonie a půvabu, ale také o vnímání širších souvislostí v období vzniku stavby. Jak dílo působí, z čeho vychází, jak reaguje na okolní zástavbu a dobový kontext. Jakým způsobem se propisuje fasáda do městského prostoru, v čem se ukrývají principy estetických hodnot a jak je prostřednictvím architektury formováno veřejné prostředí. Co vše se podílí při tvorbě psychologického působení stavby od společenského, sociálního a kulturního aspektu až po technologický pokrok doby, který je skrz architekturu promítán. Pomocí navržené analýzy lze sledovat estetické hodnoty stavebního díla, je vedena postupem metodologie a prezentována na obrazových přílohách popisující konkrétní sledované prvky. Rozbor se týká stavu před původní výstavbou OD Prior, následuje rozbořem stavby, stavebních úprav během rekonstrukce a je ukončen rozbořem stavby OC Zlatá brána po rekonstrukci. Bylo zjištěno, jak byla transformována estetická hodnota, co bylo zachováno a co ustoupilo soudobým tendencím. Příspěvek byl zaměřen také na dobový kontext vzniku díla a historické pozadí. Lze konstatovat, že kromě nových materiálů povrchových úprav fasády a drobných stavebních zásahů, objekt nadále stojí v centru historického jádra, evokuje nevhodný způsob zasazení stavby do urbanistické struktury města, a navíc ztratil původní estetickou hodnotu na úkor soudobých trendů.

DISKUSE

Problém osudu obchodních domů Prior zůstává předmětem diskuse. Otázka problematiky staveb z období socialismu, jejich skutečné estetické hodnoty a v čem spočívá, rozruch, který je dán historickým kontextem stavby od počátku jejího vzniku. Bezohlednost vůči okolí, výstřední postavení a dominance, nadále podněcují snahy o jejich demolici a vyvolávají negativní ohlasy. Modernizovat, zbourat či nezbourat. Pokud jsou obchodní domy Prior napříč Českou republikou odsouzeny k zániku, je k

zamyšlení, proč by tomu tak nemělo být. Přestože se názory shodují, že již od počátku obchodních domů nevzniká kvalitní architektura, jsou dnes nahrazovány novými objekty a problém s širším kontextem zasazení stavby do urbanistické struktury přetrvává. Architektura obchodních domů Prior se již v době vzniku vymykala normalizační produkci a podle expertů by zmizet neměla. Je zapotřebí vzít v potaz, že se odborníci obávají, aby nebyly nahrazeny horšími developerskými projekty. Z čehož vyplývá, že dojde pouze k přesunu problému do moderní sféry. Přístup k modernizaci obchodních domů Prior vede k problematice, jak dosáhnout jednak modernizace odpovídající dnešnímu standardu a zároveň k otázce volby vhodných prostředků a jejich použití tak, aby byla zachována estetická hodnota i přes negativní odezvu díla jako takového. Obchodní domy Prior jsou příkladem rozporupnosti názorů, dopadu vlivu novotvaru v historickém prostředí a nástrojem upozorňující na důsledky výstavby minulého století, kterým dnes vystavěné prostředí čelí. [18]

PODĚKOVÁNÍ

Prezentace příspěvku byla umožněna díky fakultě Stavební ČVUT, organizačnímu týmu konference a všem přítomným účastníkům. Tento článek byl podpořen grantem Studentské grantové soutěže ČVUT č. SGS24/017/OHK1/1T/11.

POUŽITÉ ZDROJE

- [1] Příspěvatelé Wikiknih, *Architektura/Principy estetiky* [online], Wikiknihy: Otevřená sbírka učebnic a knih, 2023, Datum revize 15. 09. 2023, [citováno 13-10-2024] https://cs.wikibooks.org/w/index.php?title=Architektura/Principy_estetiky&oldid=51380
- [2] KOSTROŇ, Lubomír. *Psychologie architektury. Psyché*. Praha: Grada Publishing, 2011. 59-60 s. ISBN 978-80-247-2926-8.
- [3] KOSTROŇ, Lubomír. *Psychologie architektury. Psyché*. Praha: Grada Publishing, 2011. 16-17 s. ISBN 978-80-247-2926-8.
- [4] MLEKOVÁ, P. *Psychologie prostoru. Skrze jaké vlastnosti architektury se identifikujeme s prostředím?* <https://vltava.rozhlas.cz/psychologie-prostoru-skrze-jake-vlastnosti-architektury-se-identifikujeme-s-8988783> (vydáno: Květen 2023). [Online 13-10-2024]
- [5] KOSTROŇ, Lubomír. *Psychologie architektury. Psyché*. Praha: Grada Publishing, 2011. 17-24 s. ISBN 978-80-247-2926-8.
- [6] PELČÁK, P. *Architektura je materiál a materialista. Úvaha na téma Materiál a materialita v architektuře*. Kontexty, Duben 2021, 22-25 s. <https://www.pelcak.cz/wp-content/uploads/2021/10/P.Pel%C4%8D%C3%A1k-Materi%C3%A1l.pdf> [Online 13-10-2024]
- [7] URYCH, J. *Vývoj střešních konstrukcí od antiky po 20. století*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta katolická teologická. 2018. Digitální repozitář UK. <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/103862/120305532.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [Online 13-10-2024]

- [8] BLOCH, J., *Příručka 2. Fasády v Městské památkové rezervaci Český Krumlov*. 2022. <https://data.ois.cz/files/12123-doporuceni-pro-vlastniky-nemovitosti-projektanty-a-stavebniky-v-mestske-pamatkove-rezervaci-cesky-krumlov-fasady.pdf> [Online 13-10-2024]
- [9] ŠEFCŮ, O., *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*. Praha: Grada, 2013. 65-196 s. ISBN 978-80-247-3120-9.
- [10] ŠEFCŮ, O., *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*. Praha: Grada, 2013. 10-40 s. ISBN 978-80-247-3120-9.
- [11] BERÁNEK, M. *Ikony pod palmem. Nizozemská historička mapuje nejlepší stavby 20. století, které jsou přístupné veřejnosti*. <https://www.earch.cz/revue/clanek/ikony-pod-palcem-nizozemska-historicka-mapuje-nejlepsi-stavby-20-stoleti-ktere-jsou-pristupne-verejnosti> (vydáno: Březen 2023). [Online 13-10-2024]
- [12] ERA21. *ERA21 2020/4: Architektonické konverze*. Magazín o architektuře. 2020. <https://www.earch.cz/revue/clanek/era21-20204-architektonicke-konverze> (vydáno: Zář 2020). [Online 13-10-2024]
- [13] BOŠKOVIČ, Z. *Milované i nenáviděné. Brutalistické budovy stále čekají na respekt široké veřejnosti*. <https://www.czechdesign.cz/temata-a-rubriky/milovane-i-nenavidene-brutalisticke-budovy-stale-cekaji-na-respekt-siroke-verejnosti> (vydáno: Zář 2020). [Online 13-10-2024]
- [14] VACKOVÁ, E. *Priory měly vysokou úroveň. Desítky let staré obchodní domy stále žijí*. https://www.idnes.cz/bydleni/architektura/obchodni-dum-prior-socialismus-maj-kotva-dbk.A170308_144602_architektura_web (vydáno: Březen 2017). [Online 13-10-2024]
- [15] SIDL, K. *Brutalismus: architektura betonu s nejistou budoucností*. <https://www.stavebnictvi3000.cz/clanky/brutalismus-architektura-betonu-s-nejistou-budoucnosti> (vydáno: Srpen 2018). [Online 13-10-2024]
- [16] TREFNÁ, P. *Nákupní mekkou 70. let byly obchodní domy Prior. Některé ještě stojí, jiné čeká brzký konec*. <https://www.kupi.cz/magazin/clanek/15665-obchodni-dum-prior> (vydáno: Srpen 2024). [Online 13-10-2024]
- [17] ŘÍHOVÁ, V. *Olomoucký kraj, Prostějov průzkum historické úpravy veřejných prostor náměstí T.G. Masaryka, Žižkovo náměstí, Náměstí Svatopluka Čecha, Dukelská brána*. <https://rozvijime.prostejov.eu/upload/Projekty/obnova%20povrch%C5%AF%20v%20centru/pr%C5%AFzkum%20historick%C3%A9%20%C3%BApravy%20ve%C5%99ejn%C3%BDch%20prostranstv%C3%AD%20-%20fin%C3%A1l.pdf> (vydáno: Říjen 2021). [Online 13-10-2024]
- [18] KAFKOVÁ, T. *Prior*. <https://www.jihlava.cz/prior/d-518137> (vydáno: Březen 2017). [Online 13-10-2024]
- [19] KOVAŘÍK, T. *Chátrající i chráněné obchodné domy z éry socialismu, část první: Lesk a sláva*. <https://www.jihlava.cz/prior/d-518137> (vydáno: Listopad 2019). [Online 13-10-2024]

SABINA HAVRÁNKOVÁ, Ing. arch.:

Workplace: Department of Architecture, Faculty of Civil Engineering, CTU

Work address: Thákurova 7, 166 29 Praha 6

E-mail: sabina.havrankova@fsv.cvut.cz; sabka.havrankova@gmail.com

Graduate of Architecture and Urbanism at the Faculty of Architecture CTU in Prague. Architect and student of Faculty of Civil Engineering at CTU. Experience from the design building to the

construction

¹ např. jsou méně mrazuvzdorné a spoje nejsou vyplňovány maltou

² např. nelze omítnout polystyrén, skelnou vatu nebo umělý kámen, omítání velkých bloků s sebou nese úskalí velké tepelné roztažnosti, která způsobuje popraskání

³ tektonické prvky; dekorativní plastické nebo iluzivní prvky jako římsy, pilastry, liseny, sokly apod., často opatřeny nátěrem, který může být odlišný oproti základní ploše fasády

⁴ od slohů klasické řádové architektury – románského (nelomený oblouk, masivní zdvo, křížová klenba), gotiky (lomený oblouk, fiály, chrličy, síťová klenba, pilíře), renesance (pravouhlá okna, římsy, štukování, dekorativní prvky), baroko (půdorysné elipsy a průniky, symetrie a dynamičnost, průčelí bohaté na pilíře a pilastry), rokoko (ornamentalita, zdobnost, freskami s motivy rostlin apod.) až po slohy historizující a moderní architektury

⁵ štukování bývalo běžnou technikou používanou v době antického Říma, kterou oslavoval renesanční sloh, různé techniky štuku byly oblíbené v období baroka a dalších historizujících stylů

⁶ rustika; plastický prvek kvádového zdva

⁷ rizalit; výstupek v ose objektu po celé výšce průčelí, může být pseudo plastickým prvkem nebo vystupující částí konstrukce

⁸ suprafenestra a supraporta; prvek umístěný nad oknem a nade dveřmi

⁹ šembrána; plastický, nebo malovaný prvek k orámování oken a dveří

¹⁰ maskaron; plastický zdobný motiv lidské tváře

¹¹ volutová konzola; nosný článek žebra klenby nebo římsy, arkýře, balkonu, pavlače, sochy apod. nebo jen jako ozdobný prvek zdi

¹² arkýř; stavební prvek rozšiřující vnitřní prostor

¹³ pilastr; sloupovitý prvek opatřený hlavicí vystupující ze stěny

¹⁴ secese používá tzv. květinový styl nebo valašské tvarosloví, zachována je zdobnost průčelní fasády působící odlišně oproti klasickému pojetí

¹⁵ z ikonických modelů staveb vznikly samostatné stavební druhy (katedrála, rotunda, zámek atd.) nesoucí charakteristické znaky slohů

¹⁶ součástí procesu výstavby jsou složitá stavební řízení, které podléhají regulacím územních plánů, pro dnešní architektury představuje stavba vymezující se obecným opatřením výzvu, pro jejíž realizaci je zapotřebí úsilí a snaha se prosadit, která nemusí dopadnout úspěšně

¹⁷ příklady staveb ve stylu brutalismu: Nová scéna Národního divadla, Budova Transgas (již neexistující), Hotel Pyramida, Strahovský stadion, Parkhotel v Holešovicích, Komplex Thermal,

Televizní věž, Kongresové centrum

¹⁸ příklady metodik: „Metodika hodnocení a ochrany staveb 2. poloviny 20. století (se zaměřením na architektonické dědictví 60. a 70. let) vzhledem k jejich (možné) památkové ochraně“ (Vrabelová R., Goryczková N., Popelová L., Sedláková R., Šenberger T., Škranc P., Urlich P.); „Krajinný ráz a jeho estetické hodnoty“ (Vorel I.); „Metodický postup posouzení vlivu navrhované stavby, činnosti nebo změny využití území na krajinný ráz“ (Vorel I., Bukáček R., Matějka M., Sklenička P.); „Metodika dokumentace lidové architektury“ (Podroužek K., Kuprová R., Skalický D., Horák J., Trněný M.)

Tradiční městské stavitelství 19. a počátku 20. století

Traditional urban architecture of the 19th and early 20th century

Fakulta stavební ČVUT v Praze
Faculty of Civil Engineering CTU in Prague

Editor/Editor

doc. Ing. Klára Kroftová, PhD.

Grafické zpracování/Graphic

doc. Ing. Klára Kroftová, PhD.

Ing. arch. Nikola Puchelová

Tisk/Print

Repro Fetterle s. r. o.

Nám. Na Santince 2440/5, 160 00 Praha 6 – Dejvice

Vydavatel/Publisher

České vysoké učení technické v Praze

Fakulta stavební, Katedra architektury

Náklad, rozsah a vydání/ Edition, scope and issue

25 kusů, 182 stran, 1. vydání, 2024

ISBN 978-80-01-07350-6

Praha 2024

